

พระราชหัตถเลขาว่ารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศไทย

เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีฉลองพระโกศทองใหญ่ที่ ๕ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศ

เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

ฉันทน์ ๖ สีชเชตม
รัตนโกสินทร์ศก. ๑๖๖
ของข้ากษัตริย์
ให้กรมหลวงดำรงราช
อนุภาพ ลาก
คู่มือกรมหลวง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า **“มือซ้ายขวามาถ่ายรูปด้วยกัน”**

ที่มา : ๑๐๐ ปี กระทรวงมหาดไทย

“... ถึงฐานะการบ้านเมืองในสมัยนั้นจะคับขันปานใดก็ดี แต่เป็นเคราะห์ดีของประเทศไทยอย่างที่พวกฝรั่งชอบใช้คำว่า “ สวรรค์ช่วย ” คือ เรามีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเป็นพระประมุขของราชการบ้านเมือง มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เป็นเสนาบดีต่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นเสนาบดีมหาดไทยประดุจว่าเป็นหลักหรือเชื่อนเพชร ๓ เล้า เช่นนี้ย่อมฝ่าฟันอุปสรรคทั้งปวงให้ลุล่วงได้ ย่อมจัดทะนุบำรุงบ้านเมืองไทยให้รุ่งเรือง รอดพ้นปราศจากภัยอันตราย ให้ประเทศไทยได้รวบรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวเป็นคนไทยทั้งหมด มีเกียรติแผ่ไพศาลไปทั่วพิภพเป็นที่เคารพนับถือของนานาประเทศ ...”

คำกล่าวของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิริยศิริ) ใน “เรื่องมหาดไทย”

ลงพิมพ์ในหนังสือ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยารามราชภักดี (หม่อมหลวงสวัสดิ์ อิศรางกูร), ๒๕๑๙

ตราสัญลักษณ์งานเฉลิมพระเกียรติ

เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

พระราชลัญจกรประจำพระองค์ รัชกาลที่ ๙ เป็นภาพพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ประกอบด้วยวงจักรกลางวงจักรมีอักขระเป็นอุณาโลม รอบวงจักรมีรัศมีเปล่งออกโดยรอบ เหนือวงจักรเป็นพระเศวตฉัตร ๗ ชั้น ตั้งอยู่บนพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ อันหมายถึง พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ มีพระบรมเดชานุภาพเป็นใหญ่ในแผ่นดิน โดยในการพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก พระองค์ได้ประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ตามโบราณราชประเพณี และสมาชิกรัฐสภาได้ถวายน้ำอภิเษกจากทิศทั้งแปดเป็นครั้งแรกแทนราชบัณฑิต ส่วนพระแท่นลานั้นโรยด้วยดอกพิกุลเงินพิกุลทอง ๙ ดอก พระราชลัญจกรล้อมรอบด้วยเพชร ๘๐ เม็ด หมายถึง พระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ด้านบนพระราชลัญจกรเป็นพระมหาพิชัยมงกุฏ อันเป็นเครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ และเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราช ภายในพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นเลข ๙ หมายถึงรัชกาลที่ ๙ พระมหาพิชัยมงกุฏนั้นอยู่ด้านหน้าพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรซึ่งอยู่กึ่งกลาง และขนานข้างด้วยพระเศวตฉัตร ๗ ชั้น อันเป็นเครื่องแสดงพระราชอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ด้านล่างพระราชลัญจกรเป็นเลข ๘๐ หมายถึง พระองค์มีพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ถัดจากเลขไทยลงมาเป็นแพรแถบ บอกชื่องานพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ แพรแถบนอกจากบอกชื่องานพระราชพิธีแล้ว ยังรองรับประคองพระเศวตฉัตรด้วย

ดวงตราหัวกระดาดษพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่ทรงมีถึงกระทรวงมหาดไทย

แบบที่ ๑ ดวงตราพิมพ์เป็นตราดุน ตอนบนกลางหน้ากระดาดษ รูป นพปฎลมหาเศวตฉัตรกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ที่ประกอบด้วย พระมหาพิชัยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกรและวาลวิชนี (พัดกับแส้จามรี) ไขว้กัน พิมพ์ด้วยสีทองอยู่เบื้องบน มีแถบแพรสีชมพูห้อยอยู่ตอนล่าง

แบบที่ ๒ ในช่วงรัตนโกสินทรศก ๑๒๓ - ๑๒๔ ทรงใช้ดวงตราเช่นเดียวกับแบบที่ ๑ ต่างกันเพียงไม่มีสี

แบบที่ ๓ ดวงตราพิมพ์เป็นรูปเทวดานั่งแท่นที่ประดับด้วยกลีบบัว ตราดุนพิมพ์ด้วยสีต่าง ๆ สีสี และจัดพิมพ์ไว้ที่ตอนบน ด้านซ้ายสุดของกระดาดษ

แบบที่ ๔ ดวงตราพิมพ์ด้วยอักษร จปร ประดิษฐ์อยู่ใต้พระเกี้ยว ด้านล่างดวงตรามีอักษรเขียนไว้ว่า “พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ เกาะบางปะอิน” ดวงตรานี้อยู่ตอนบน กลางหน้ากระดาดษ พิมพ์ด้วยสีแดง

แบบที่ ๕ ดวงตราพิมพ์ด้วยอักษร จปร ประดิษฐ์อยู่ใต้พระเกี้ยวขนาดของดวงตราใหญ่กว่าดวงตราที่มีอักษรเขียนไว้ว่า “พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ เกาะบางปะอิน” เล็กน้อยตอนล่าง ดวงตรามีอักษรเขียนว่า “พระราชวังสราญรมย์” ดวงตราอยู่ตอนบน กลางหน้ากระดาดษพิมพ์ด้วยสีแดง

แบบที่ ๖ ดวงตรามีลักษณะเช่นเดียวกับแบบที่ ๕ ที่มีอักษรเขียนว่า “พระราชวังสราญรมย์” แต่เขียนด้วยอักษรว่า “วังสราญรมย์” ดวงตราอยู่ตอนบน กลางหน้ากระดาดษ พิมพ์ด้วยสีแดง

แบบที่ ๗ หนังสือราชการที่ออกโดยกรมราชเลขาณุกการ หรือ กระทรวงว่าการต่างประเทศ ตามที่ทรงสั่งราชการถึงกระทรวงมหาดไทย ทรงให้ใช้กระดาดษที่มีตราแผ่นดินสีแดงอยู่ตอนบน กลางหน้ากระดาดษหนังสือราชการเหล่านี้ บางฉบับเขียนด้วยปากกาคอคอแรง บางฉบับพิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์ดีด

ลักษณะของพระราชหัตถเลขา

พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีถึงกระทรวงมหาดไทยนี้ อาลักษณ์ได้เขียนขึ้นโดยใช้ปากกาคอคอแรงและหมึกสีดำ ตัวหวัดแกมบรรจง บางฉบับมีร่องรอยของหมึกที่ซึมจากตัวอักษรที่เขียนขึ้น และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธย ด้วยหมึกสีแดงด้วยกัน เนื่องกระดาดษมีลักษณะคล้ายคลึงกับกระดาดษอาร์ต ขนาด ๘๐ ปอนด์ พระราชหัตถเลขาทุกฉบับเป็นกระดาดษแบบ ๒ ขา (กระดาดษเป็นคู่) ล้นของกระดาดษขลิบทองโดยรอบ แต่บางฉบับมีขอบพิมพ์ด้วยหมึกสีดำ ล้อมกรอบตามขอบทั้ง ๔ ด้านของกระดาดษ ด้านหน้าและด้านหลัง ขอบสีดำกว้างประมาณ ๑.๕ เซนติเมตร สันนิษฐานว่า พระราชหัตถเลขาที่ทรงใช้กระดาดษเช่นนี้ คงอยู่ในระหว่างที่ทรงไว้ทุกข์เกี่ยวกับพระราชวงศ์ กระดาดษที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงกระทรวงมหาดไทย พบว่ามีดวงตราปรากฏอยู่ตอนบนของกระดาดษทุกฉบับ และดวงตราที่พบมีทั้งสิ้น ๗ แบบ ตามภาพ

คำปรารภ

เนื่องในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ ยิ่งความปลาบปลื้มปิติโสมนัส มาสู่ประชาชนชาวไทยทั้งชาติ เนื่องในโอกาสอันเป็นมหามงคลยิ่งนี้ รัฐบาล และอาณา ประชากรชาวต่างสมานฉันท์ พร้อมใจกันแสดงความจงรักภักดี จัดงานเฉลิมฉลองเพื่อเทิดพระเกียรติ ให้เป็นที่ประจักษ์ และเพื่อประกาศพระเกียรติคุณ ให้แผ่ไพศาลยั่งยืนตลอดกาล

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติจวบจนปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอุทิศพระองค์ ปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานัปการเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุข ยิ่งความร่มเย็นแก่พสกนิกรชาวไทย และเพื่อ สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองแก่ประเทศชาติ สมดังพระปฐมบรมราชโองการ และพระราชสัจจาธิษฐานที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ทรงปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม ทรงพระวิริยอุตสาหะในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ทั้งด้านการส่งเสริมการศึกษา ทำนุบำรุงการศาสนา การสาธารณสุข การสังคมสงเคราะห์และศิลปวัฒนธรรม ทรงริเริ่มและพระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หลากหลายสาขากระจายทั่วทุกภูมิภาคของประเทศมากกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรมีอาชีพ มีคุณภาพ ชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งยังพระราชทานแนวทางในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนว “ทฤษฎีใหม่” และพระราชทานวิถี การดำรงชีวิตตามแบบ “เศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อให้ประชาชนทุกระดับสามารถดำรงชีพได้ด้วยความผาสุกในทุก สภาวะการณของบ้านเมือง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ อันเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งทรงเป็นพระมิ่งขวัญ และศูนย์รวม แห่งจิตใจของพสกนิกรชาวไทยตลอดมา พระอัจฉริยภาพ พระปรีชาสามารถ พระราชจริยวัตรอันงดงาม และ พระราชกรณียกิจอันเป็นคุณูปการทั้งปวง ล้วนเป็นที่ประจักษ์แก่มวลมนุษยชาติ นานาประเทศต่างแซ่ซ้องสดุดีพระเกียรติคุณ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญา และรางวัลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก พสกนิกรชาวไทยทั้งปวงต่างเทิดทูนพระมหากษัตริย์คุณ อันหาที่เปรียบมิได้นี้ไว้เหนือเศียรเกล้าตราบกาลนาน

ในโอกาสอันเป็นมหามงคลนี้เพื่อให้การจัดงานเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่ และสมพระเกียรติ รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ และได้มอบหมายให้คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ พิจารณาคำขอของหน่วยราชการ องค์การเอกชนที่เสนอขอจัดพิมพ์หนังสือที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติ และเพื่อเผยแพร่ พระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาสามารถให้ปรากฏแผ่ไพศาล

ในนามของรัฐบาล และประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ขออนุโมทนาในความวิริยอุตสาหะ ของหน่วยราชการ องค์กรเอกชน และคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ตลอดจนคณะทำงานทุกคณะ ที่ได้ริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการสาขาต่าง ๆ ที่ทรงคุณค่า อันจะอำนวยคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่มหาชน น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้สถิตอยู่ในหทัยปวงประชาราษฎร์ตลอดกาลนิรันดร์ ขอจงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน เทอญ

พลเอก

(สุรยุทธ์ จุลานนท์)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา
๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

คำนำ

เนื่องในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ รัฐบาลและพสกนิกรทั่วหล้า ต่างปลาบปลื้มปิติชื่นชมโสมนัส ร่วมใจแสดงความจงรักภักดี ถิ่นนิกในพระมหากษัตริย์คุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม ที่ได้ทรงมีคุณูปการแก่พสกนิกรและประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง ด้วยเดชพระบารมี ด้วยพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศ พระวิริยอุตสาหะ พระราชจริยวัตรอันงดงาม และพระราชกรณียกิจนานัปการ อาณาประชาราษฎร์จึงร่วมเย็นเป็นสุขสถาพร รัฐบาล หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนพสกนิกรต่างพร้อมใจจัดงานเฉลิมพระเกียรติ น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อม ถวายเป็นราชสักการะในโอกาสมหามงคลนี้โดยพร้อมเพรียงกัน

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการจัดพิมพ์ หนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุเฉลิมพระเกียรติ รวมทั้งพิจารณาถ้อยแถลงของหนังสือที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เสนอขอจัดพิมพ์ร่วมเฉลิมพระเกียรติ เช่นเดียวกับในวาระสำคัญอื่น ๆ ที่ผ่านมา ในโอกาสอันเป็นมิ่งมงคลนี้ คณะกรรมการ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ พิจารณาเห็นชอบให้หน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน ได้แก่ สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี สำนักราชเลขาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงมหาดไทย เลือกรวบรวมและจัดพิมพ์ หนังสือที่มีคุณค่าหลากหลายสาขา แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทย โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งด้านพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และพระราชดำริด้านต่างๆ รวมถึงหนังสือที่จัดพิมพ์ในรูปแบบอักษรเบรลล์ และสื่ออื่น ๆ อาทิ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ ซีดี ดีวีดี และ วีซีดี เพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แผ่ไพศาลยั่งยืนตลอดกาล

นอกจากจัดพิมพ์หนังสือ และจัดพิมพ์สื่อต่าง ๆ ในนามคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และจดหมายเหตุแล้ว คณะกรรมการฯ ยังเปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนแสดงเจตจำนงในการขอจัดพิมพ์หนังสือร่วมเฉลิมพระเกียรติ อีกหลายรายการ โดยหนังสือหลากหลายรายการที่จัดพิมพ์ในโอกาสนี้ล้วนทรงคุณค่าทั้งสิ้น ซึ่งจะได้แจกจ่ายไปยัง แหล่งความรู้ต่าง ๆ ทั่วทุกภูมิภาค ยังประโยชน์แก่ประชาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษาทุกระดับ การสนองพระมหากษัตริย์คุณ ด้วยการร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า อำนวยประโยชน์เกื้อกูลแก่สาธารณชนเช่นนี้ นอกจากจะแสดงกตัญญู กตเวทิตาธรรมแล้ว ยังเป็นการสร้างสิ่งอนุสรณ์ที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาของชาติไว้เฝ้าแผ่นดินด้วย

ในโอกาสนี้ ขอขอบคุณหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ได้ระดมกำลังความคิดเพื่อเลือกรวบรวม และผลิต หนังสือที่มีคุณค่าฝากไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และขออนุโมทนาในความพากเพียร ความวิริยะ อุตสาหะ ของท่านทั้งหลายที่ทำให้การจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติ ประสบความสำเร็จสมดังความมุ่งหมายทุกประการ

(คุณหญิงไชศรี ศรีอรุณ)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

ประธานคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ

อารัมภบท

กระทรวงมหาดไทย ได้เก็บรักษาต้นฉบับพระราชหัตถเลขาอันเป็นเอกสารสำคัญของแผ่นดิน ของพระมหากษัตริย์ ๒ รัชกาล คือ รัชกาลที่ ๕ และ รัชกาลที่ ๖ เกี่ยวกับการบริหารราชการ ในช่วงระหว่างรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ – ๑๓๐ (พุทธศักราช ๒๔๔๕ – ๒๔๕๔) และระหว่างพุทธศักราช ๒๔๕๗ – ๒๔๖๐ จำนวนพระราชหัตถเลขา ๑,๒๔๐ ฉบับ ประมวลได้ ๑,๘๗๗ หน้า เป็นเอกสารแผ่นดินอายุกว่า ๑๐๐ ปี ที่หาคว่มิได้ เพราะแต่ละฉบับเสมือนได้จดจารึกประวัติศาสตร์ชาติไว้ให้ชาวไทยรุ่นหลังได้รับรู้ถึงความยากลำบากในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้บังเกิดในบ้านเมือง การทำนุบำรุง อาณาประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเป็นสุข การปกป้องภัยอันตรายจากนอกประเทศเพื่ออารังรักษาอธิปไตยของชาติ ตลอดจนทั้งสร้างสรรค์ความเจริญรุ่งเรืองนานาประการ อันเป็นภารกิจหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งสะท้อนพระราชจริยวัตร และพระราชกรณียกิจแห่งพระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่ามีพระอัจฉริยภาพ หยั่งลึกถึงแนวทางการสร้างชาติอย่างล้ำเลิศ ซึ่งกระทรวงมหาดไทย ได้เชิญพระราชหัตถเลขานี้บางส่วน ออกเผยแพร่ เป็นครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๓ และครั้งที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๙

เนื่องจากพระราชหัตถเลขาดังกล่าวถือเป็นเอกสารจดหมายเหตุที่ล้ำค่า กระทรวงมหาดไทยจึงได้หาวิธีเก็บรักษาต้นฉบับ และหาวิธีให้บุคคลทั่วไปสามารถศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ จากพระราชหัตถเลขาได้โดยวิธีการกวาดภาพ (scan) ต้นฉบับ พระราชหัตถเลขาทั้งหมดให้เป็นข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ (Digital File) เก็บไว้ในแผ่นบันทึกข้อมูล (DVD – ROM) ในลักษณะ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e – book) และจัดพิมพ์สำเนาต้นฉบับใกล้เคียงกับต้นฉบับจริงจัดแสดงไว้ ณ ห้องสมุดกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพมหานคร และห้องสมุดวิทยาลัยมหาดไทย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี

เนื่องในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐ กระทรวงมหาดไทย จึงได้เชิญพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีถึงกระทรวงมหาดไทย มาจัดพิมพ์เผยแพร่ ด้วยทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่ทรงดำเนินการพัฒนาประเทศในรัชสมัยอย่างยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน เพื่อเฉลิมพระเกียรติให้ปรากฏในมหามงคลอันพิเศษสุดนี้ โดยกำหนด ชื่อหนังสือว่า “พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ”

หนังสือ “พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ” เป็นหนังสือราชการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระองค์แรก ขณะดำรงพระอิสริยยศ “กรมหลวง” เป็นหนังสือ จำนวน ๓๐ ฉบับ ซึ่งพระราชทานระหว่าง วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ ถึง วันที่ ๑๑ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๙ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๕๑ – ๒๔๕๓ อันเป็นช่วงเวลาของปลายรัชกาล ลักษณะพระราชหัตถเลขา ตัวหนังสือเป็นลายมืออาลักษณ์ สันนิษฐานว่าจะเขียนตามพระราชดำรัส หรือคัดลอกจากต้นร่างพระราชหัตถเลขา ทรงลงพระปรมาภิไธย “สยามินทร์” ทุกฉบับ ข้อความในพระราชหัตถเลขานั้น มีหลายลักษณะ ประกอบด้วย พระบรมราชวินิจฉัย พระราชดำริ ทรงแก้ไขปัญหาขัดข้อง ตลอดจนให้ติดตามงาน ที่อยู่ในภูมิภาค ซึ่งมีทั้งเรื่องเกี่ยวกับ การเมือง เศรษฐกิจ สาธารณสุข และความมั่นคงของประเทศ อันแสดงถึง พระอัจฉริยภาพและน้ำพระราชหฤทัยของนักพัฒนาที่ทรงห่วงใยประชาชนชาวไทยและประเทศชาติอย่างยิ่ง

กระทรวงมหาดไทย ได้นำเอกสารพระราชหัตถเลขาจำนวน ๓๐ ฉบับ มาจัดเป็นหมวดหมู่ เชิญลำนําพระราชหัตถเลขา มาแสดงไว้คู่กับฉบับพิมพ์ เพื่อให้ผู้อ่านได้เปรียบเทียบลักษณะการเขียน ทั้งการสะกด การันต์ รูปแบบตัวพยัญชนะ เพื่อความเข้าใจภาษาหนังสือไทยสมัยนั้น ว่าแตกต่างและมีวิวัฒนาการมาสู่ปัจจุบันอย่างไร และทำเชิงอรรถอธิบายเพิ่มเติม เพื่อความเข้าใจในเหตุการณ์ของประวัติศาสตร์ในรัชสมัยให้กระจ่างขึ้น นอกจากนี้ได้คัดเลือกภาพบุคคล สถานที่ และอื่น ๆ มาประกอบไว้ด้วย

จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเฉลิมพระเกียรติ “พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ” ซึ่งรัฐบาลในนามคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ มอบหมายให้กระทรวงมหาดไทย จัดพิมพ์ เป็นอนุสรณ์ในมหามงคลสมัยพิเศษนี้ คือเอกสารประวัติศาสตร์ชาติไทย ซึ่งเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่เหมาะแก่กาลสมัยอีกเล่มหนึ่ง

การจัดทำหนังสือ “พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ” นี้ นอกจากจะสำเร็จได้ด้วยการ สนับสนุนงบประมาณจากคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ และคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุแล้ว ยังได้รับคำชี้แนะตรวจสอบจาก นายทองต่อ กัลยไ้ม้ ณ อยุธยา ผู้เคยดำรงตำแหน่งปลัดกรุงเทพมหานคร ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย นางสายไหม จบกมลศึก ที่ปรึกษาเลขาธิการพระราชวัง และนางสาวสุปัญญา ชมจินดา ผู้แทนราชบัณฑิตยสถาน ตลอดจนคณะทำงานบริหาร และจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ของกระทรวง มหาดไทย รวมทั้งการสนับสนุนเอกสาร หนังสือ ข้อมูลต่าง ๆ จากห้องสมุดกระทรวงมหาดไทย หอสมุดตำราโบราณภาพ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และสำนักหอสมุดแห่งชาติ พร้อมทั้งได้รับการอนุญาตให้เชิญบทเพลงพระราชนิพนธ์ และบทเพลง “พ่อแห่งแผ่นดิน” ประกอบการจัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ โดยบันทึกในแผ่นบันทึกข้อมูลในรูปแบบซีดีรอม จากสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี จึงขอขอบคุณองค์กร บุคคล และหน่วยงานดังกล่าว ที่มีส่วนช่วยให้การจัดทำหนังสือนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ด้วยดีทุกประการ ในโอกาสนี้ด้วย

(นายพงศ์ไพยม วาศภูติ)
ปลัดกระทรวงมหาดไทย

สารบัญ

			หน้า
บทนำ			(๘)
๑. ด้านการปกครองท้องถิ่น			๑
ที่ ๑๖/๑๑๔	ลงวันที่ ๒๑ เมษายน	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๓
ที่ ๑๔๑/๑๕๘๙	ลงวันที่ ๑๖ มกราคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๗
ที่ ๑๔๕/๑๖๔๑	ลงวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๑๑
ที่ ๔๙/๔๓๒	ลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน	รัตนโกสินทรศก ๑๒๙	๑๕
๒. ด้านการเงิน การค้า การลงทุน และภาษี			๑๘
ที่ ๗/๑๕๖๓	ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์	รัตนโกสินทรศก ๑๒๗	๒๑
ที่ ๙๐/๘๖๕	ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๒๕
ที่ ๑๗๐/๑๘๙๔	ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๒๙
๓. ด้านการบริหารจัดการ			๓๐
ที่ ๑๕/๔๓๗	ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๓๓
ที่ ๗๘/๗๗๓	ลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๔๕
ที่ ๙๘/๙๐๘	ลงวันที่ ๒๐ กันยายน	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๔๙
ที่ ๑๒๓/๑๒๔๗	ลงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๕๓
ที่ ๑๕๔/๑๗๐๕	ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๕๕
๔. ด้านการศึกษา การศาสนา และประวัติศาสตร์			๕๘
ที่ ๕๖/๕๐๗	ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๖๑
ที่ -	ลงวันที่ ๒๘ สิงหาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๖๕
๕. ด้านการเกษตร			๖๘
ที่ ๑๒๒/๑๒๓๘	ลงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๗๑
ที่ ๑๓๐/๑๒๙๑	ลงวันที่ ๒ ธันวาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๗๕
ที่ ๑๖๕/๑๘๔๒	ลงวันที่ ๑๓ มีนาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๘๑
๖. ด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต			๘๓
ที่ -	ลงวันที่ ๑๐ กรกฎาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๘๕
ที่ -	ลงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๙๑
ที่ ๑๐๘/๑๐๗๖	ลงวันที่ ๑๘ ตุลาคม	รัตนโกสินทรศก ๑๒๘	๙๗

สารบัญ

	หน้า
๗. ด้านการต่างประเทศ และความมั่นคงภายใน	๑๐๐
ที่	๑๐๓
ที่ -	๑๐๗
ที่ -	๑๑๓
ที่ -	๑๒๕
ที่ -	๑๓๓
ที่ -	๑๔๕
ที่ -	๑๕๙
ที่ -	๑๖๓
ที่ -	๑๖๗
ที่ -	๑๗๓
บรรณานุกรม	๑๗๘
คำชี้แจงหนังสือพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ	๑๘๐
คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๒๒๘/๒๕๔๙ ลงวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๙	๑๘๒
คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ที่ ๓/๒๕๔๙ ลงวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๙	๑๘๖
คำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ ๒๔๖/๒๕๕๐ ลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐	๑๘๙

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงปกครองประเทศในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓ ลักษณะการบริหารเมื่อแรกเสด็จ เถลิงถวัลราชสมบัติเป็นแบบโบราณที่เรียกว่า จตุสดมภ์ ประกอบด้วย สมุหนายก สมุหพระกลาโหม และ เวียง วัง คลัง นา ซึ่งสืบเนื่องมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พุทธศักราช ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) เป็นการปกครองแบบเดี่ยวที่ใช้มาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ที่ยาวนานกว่า ๔๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่มีสายพระเนตรกว้างไกลอย่างยิ่ง ทรงปฏิรูประเบียบการบริหารบ้านเมืองนำประเทศให้ก้าวเข้าสู่ลักษณะสากลอย่างเป็นขั้นตอน ยกฐานะและปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญสมัยใหม่ ที่ทัดเทียมกับนานาประเทศในยุโรป เป็นการธำรงรักษาอธิปไตยของชาติมิให้มหาอำนาจนักล่าอาณานิคม ซึ่งเดินทางเข้ามาประชิด อ่างได้ว่าไทยเป็นประเทศล้าสมัย “ควรช่วยให้พ้นความป่าเถื่อน” ด้วยการเข้ามาครอบครอง เช่น ที่ทำกับอินเดีย พม่า และประเทศอื่น ๆ

ภัยจากประเทศล่าอาณานิคมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเค้ามาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ประเทศที่มีผืนแผ่นดินกว้างใหญ่ เช่น อินเดีย ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ประเทศชวาหรืออินโดนีเซีย ตกเป็นของประเทศฮอลันดาหรือเนเธอร์แลนด์ แม้สภาพพม่าที่เป็นคู่สงครามกับไทยมาเป็นร้อยปี ก็ตกเป็นของอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๓ และเตรียมรุกดินแดนภาคใต้เขตแดนต่อกับไทย ส่วนด้านตะวันออกดินแดนที่เป็นหัวเมืองประเทศราชของไทย ประกอบด้วย เขมร ลาว ก็เริ่มถูกคุกคามจากฝรั่งเศส ซึ่งมีกระบวนการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ทั้งสิ้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเตือนสมเด็จพระบรมราชปิโยรส และเตรียมการรับมือเพื่อปรับประเทศให้ทันเหตุการณ์ ทรงยึดหลักหลีกเลี่ยงการต่อสู้ที่รุนแรง ใช้การเจรจาโดยเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี และสิ่งสำคัญคือเร่งพัฒนาประเทศทุก ๆ ด้าน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสานต่อพระราชดำริที่สมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงดำเนินไว้ตั้งแต่ต้นรัชกาล ยังไม่ทรงบรรลुरาชานิติภาวะ ซึ่งมีผู้สำเร็จราชการคือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) กำกับราชการ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ เพื่อทรงศึกษาวิธีการจัดการบริหารจากประเทศที่อยู่ในอาณานิคมอังกฤษ ได้แก่ อินเดีย และสิงคโปร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๓ และประเทศชวาที่อยู่ในความดูแลของฮอลันดา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๔ เป็นต้น

ทรงเริ่มต้นการจัดการบริหารประเทศให้เข้าสู่ระบบสากลเมื่อทรงบรรลुरาชานิติภาวะแล้ว มีพระบรมราชวินิจฉัยพระราชทานแนวทางการพัฒนาประเทศ ทรงแก้ไขปัญหาคัดข้อง ตลอดทั้งทรงติดตามงานต่าง ๆ ทั่วประเทศ อันแสดงถึงพระอัจฉริยภาพและน้ำพระราชหฤทัยของนักพัฒนาที่ทรงห่วงใยประชาชนชาวไทยและประเทศชาติอย่างยิ่ง

ตลอดระยะเวลา ๔๒ ปี ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยพระวิริยะ อุตสาหะ ต้องฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการ ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทำให้รักษาอธิปไตยของชาติไว้ได้ ทรงวางรากฐานการพัฒนาประเทศทุกสาขา ไม่ว่าจะด้าน การเมือง การปกครอง การศาสนา การศึกษา การเลิกทาส การสาธารณสุข การเกษตร การพัฒนาเมือง การคมนาคมขนส่ง การศาล การภาษี ฯลฯ

กระทรวงมหาดไทยถือได้ว่าเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ ยามที่ชาติต้องปรับปรุงกิจการบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าอย่างเร่งด่วน อันเป็นภารกิจที่กว้างใหญ่ไพศาลอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวสามารถศึกษาหาความรู้ได้จากพระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงกระทรวงมหาดไทยส่วนหนึ่ง

โอกาสนี้กระทรวงมหาดไทยจึงได้เชิญพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในข้อราชการต่าง ๆ ที่ได้เก็บรักษาไว้มานำจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้เห็นถึงพระปรีชาสามารถ พระอัจฉริยภาพ ในการบริหารบ้านเมือง การพัฒนาประเทศ และการแก้ไขปัญหา ตลอดจนถึงกุศโลบายในการรักษาผืนแผ่นดินไทย ให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ความเอาพระราชหฤทัยใส่ในความเป็นไปของประเทศชาติ ความเป็นอยู่ของราษฎรที่ทรงมีความห่วงใยอย่างแท้จริง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อประเทศชาติและต่อพลสกนิกรอย่างอเนกอนันต์

พระราชหัตถเลขาที่กระทรวงมหาดไทยเชิญมาจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้แบ่งเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะของการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ โดยพิจารณาจากเนื้อหาหลักของพระราชหัตถเลขา ซึ่งแบ่งได้เป็น ๗ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเงิน การค้า การลงทุน และภาษี ด้านการบริหารจัดการ ด้านการศึกษา การศาสนา และประวัติศาสตร์ ด้านการเกษตร ด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และด้านการต่างประเทศและความมั่นคงภายใน พระราชหัตถเลขาทุกฉบับเป็นข้อมูลปฐมภูมิที่แสดงให้เห็นข้อเท็จจริง และความเป็นไปของเหตุการณ์ในสมัยนั้นอย่างน่าสนใจ ชวนให้ติดตามสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมได้เป็นอย่างดี และเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาพระราชหัตถเลขาได้ชัดเจนขึ้น กระทรวงมหาดไทยจึงได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวประวัติศาสตร์ บุคคล เหตุการณ์ และสถานที่ในขณะนั้นเพิ่มเติม โดยจัดทำเป็นเชิงอรรถ พร้อมภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องประกอบในพระราชหัตถเลขาแต่ละฉบับด้วย อันจะทำให้หนังสือ “พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ” นี้ มีความสมบูรณ์ มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนอย่างแท้จริง

**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ต้นราชสกุล ดิศกุล)**

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยพระองค์แรก

(พุทธศักราช ๒๔๓๕ - ๒๔๕๘)

ที่มา : ๑๐๐ ปีมหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๑๐๘

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๕๗ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาชุ่ม ธิดาพระยาอภัยนริศกามาตย์ (ดิศ) ต้นสกุล “โรจนดิศ” ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๐๕ สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระราชทานพระนามว่า “พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร” แรกเข้ารับราชการเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก (ราชวัลลภ) ในกรมทหารมหาดเล็ก ร.ภ. กระทรวงกลาโหม ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๘ เป็นเสนาบดีของกระทรวงศึกษาธิการพระองค์แรก พุทธศักราช ๒๔๓๒ เข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ในฐานะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในรัชกาลที่ ๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ในรัชกาลที่ ๗ เป็นอภิรัฐมนตรี วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏเลื่อนเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๒

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับราชการเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง ในพุทธศักราช ๒๔๒๙ จึงทรงสถาปนาให้เป็น “กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ” ซึ่งมีความหมายว่า “ผู้ที่ดำรงไว้ซึ่งเดชานุภาพของพระราชบิดา” ได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตกว่าเป็นคนสมัยใหม่ และเรียกว่าเป็น “เรเนซซองแมน” (Renaissance Man) คือ คนที่รอบรู้หรือเป็นผู้ที่สนใจทุกเรื่อง ทั้งด้านศิลปะ รู้ทั้งด้านศาสตร์ การปกครอง ปรัชญา ดนตรี วรรณคดี วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ทรงเป็นกำลังสำคัญในการบริหารประเทศหลายด้าน และมีพระอัจฉริยภาพเป็นที่ประจักษ์แก่มหาชนทุกยุคทุกสมัย จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาของวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของประเทศ” ทรงวางรากฐานการปกครองไว้อย่างมั่นคง ตลอดทั้งทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างของนักปกครองรุ่นหลัง จึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาของนักปกครอง” องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ถวายพระเกียรติว่าเป็น “บุคคลสำคัญของโลก” เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๕ เป็นปีที่พระชันษาครบ ๑๐๐ ปี (หลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว ๑๙ ปี) ด้วยถ้อยคำสดุดีว่า

“ทรงกอปรด้วยวิทยาการ และความรู้แห่งประวัติศาสตร์ไทย โบราณคดี ศิลปะ พระพุทธศาสนา หลักพระศาสนา เปรียบเทียบ วรรณคดี กฎหมายปกครอง ทรงนิพนธ์หนังสือจำนวนมากกว่า ๒๐๐ เล่ม ในเรื่องเหล่านี้”

(เนื้อหาบางส่วนจากหนังสือ ๑๐๐ ปี มหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๙๙ - ๑๐๘)

ที่มา : ๑๐๐ ปี มหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๓๑

เมื่อแรกตั้งกระทรวงมหาดไทยวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ใช้ตึกแถวยาว ๒ ชั้น หน้าประตูพิมานไชยศรี ตรงข้ามศาลาสหไทย ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เป็นที่ทำงานอยู่ราว ๒ ปี

ที่มา : ๑๐๐ ปี มหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๓๒ และ ๑๔๙

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้จัดกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหม เป็นแบบใหม่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อศาลาลูกขุนใน ในพระบรมมหาราชวังทั้ง ๒ หลัง แล้วสร้างใหม่เป็นตึก ๒ ชั้น ๓ หลัง เรียงกัน มีมุขกระสันทั้งข้างหน้า ข้างหลังเชื่อมตึก ๓ หลัง เป็นหมู่เดียวกัน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดำรงราชานุภาพ ทรงรับราชการในอาคารหลังนี้จนสิ้นอายุราชการ

ศาลาว่าการกระทรวงมหาดไทยในปัจจุบันเริ่มก่อสร้าง พุทธศักราช ๒๔๓๙ เริ่มสร้างทางสะพานข้ามโรงสี แล้วสร้างต่อจนครบ ๔ ด้าน ใน พุทธศักราช ๒๔๕๘ ใช้เป็นที่ทำการกระทรวงนครบาล ต่อมาเมื่อมีพระบรมราชโองการ ให้รวมกระทรวงนครบาลมาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย จึงใช้เป็นที่ทำการของกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๖๙ เป็นต้นมา

เสนาบดีกระทรวงต่างๆ

(ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ที่มา : ๑๐๐ ปี มหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๒๖

จาก ซ้าย - ขวา

แถวหน้า

๑. เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์ทูลาน กุญชร)
๒. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ต้นราชสกุลรพีพัฒน์
๓. เจ้าพระยาริษิตวงศ์อุฉฉไกร (หม่อมราชวงศ์คลี่ สุทัศน์)

แถวกลาง

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ต้นราชสกุล เทวกุล
๒. จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ต้นราชสกุล ภาณุพันธ์
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ต้นราชสกุล กฤดากร
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ต้นราชสกุล สวัสดิกุล

แถวหลัง

๑. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต้นราชสกุล จิตรพงศ์
๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ต้นราชสกุล ดิศกุล
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยาลาภฤทธิธาดา ต้นราชสกุล โสณกุล
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ต้นราชสกุล ไชยันต์

๑. ด้านการปกครอง^๑

การปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ แบ่งได้เป็น ๒ ระยะ คือ ในตอนต้นรัชกาลทรงตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินหรือเรียกว่า เคาน์ซิล ออฟ สเตท (Council of State) เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๑๗ ทำหน้าที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ ที่เรียกว่า ปรีวี เคาน์ซิล (Privy Council) เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๑๗ ทำหน้าที่ปรึกษาราชการในพระองค์ รองจาก เคาน์ซิล ออฟ สเตท การตั้งสภาทั้งสองนี้เพราะมีพระราชประสงค์ที่จะฝึกการปกครองระบอบประชาธิปไตยไปพร้อม ๆ กัน สภาแรกมีหน้าที่ในการออกและยกเลิกกฎหมายต่าง ๆ รวมทั้งพัฒนาและยกเลิกประเพณีโบราณที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัยนั้น ส่วนสภาที่สองทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ และปฏิบัติราชการตามที่ทรงมอบหมาย อย่างไรก็ตาม แนวพระราชดำรินี้ มีอุปสรรคในเบื้องต้นทำให้งานชะงักไประยะหนึ่งเนื่องจากข้าราชการเก่าที่มีอิทธิพลในบ้านเมือง ชัดชองมิให้ดำเนินการได้สะดวกด้วยไม่เข้าใจลักษณะการบริหารแบบใหม่

ระยะที่ ๒ ครอบคลุมตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๓๐ จึงทรงเริ่มปฏิรูปการปกครองส่วนกลางจากเดิมมี ๖ หน่วยงานหลักพัฒนามาเป็น ๖ กรม หลังจากนั้นขยายเป็น ๑๐ กรม และ ๑๒ กรมในเวลาต่อมา โดยทรงจัดระบบงานที่เคยซ้ำซ้อนก้าวท้าวกันให้เป็นหมวดหมู่ และได้เปลี่ยนชื่อกรมเป็นกระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ทรงประกาศยกเลิกตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี เสนาบดีจตุสดมภ์ และแต่งตั้งเสนาบดีกระทรวง ทุกกระทรวงต่างมีฐานะเท่าเทียมกัน ต่อมาได้จัดระเบียบกระทรวงเปลี่ยนแปลงใหม่เหลือเพียง ๑๐ กระทรวง คือ มหาตไทย กลาโหม การต่างประเทศ วัง เมือง หรือนครบาล เกษตรธิการ พระคลังมหาสมบัติ ยุติธรรม ธรรมการ และโยธาธิการ

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค ริเริ่มจัดเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๗ ยกเลิกหัวเมืองชั้นนอก โท ตรี จัตวา เปลี่ยนเป็นการปกครองแบบเทศาภิบาล รวมหัวเมืองหลายเมืองเข้าด้วยกันเป็นมณฑล ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ปกครอง ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย ยกเลิกประเพณีกินเมือง เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองรับพระราชทานเงินเดือนจากงบประมาณ แต่งตั้งเจ้าเมืองโดยถือหลักคุณวุฒิ มีความสามารถแทนระบบสายโลหิต เป็นการรวมการปกครอง ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจเข้าสู่ส่วนกลาง แบ่งการปกครองออกเป็น เมืองหรือจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ลักษณะการปกครองที่เป็นแบบแผนเดียวกัน จึงทำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนั้น มีการบริหารงานส่วนท้องถิ่น ทรงจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง ทดลองที่ตำบลท่าฉลอมเป็นแห่งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๘ และต่อมาได้ขยายออกไปตามหัวเมืองอย่างกว้างขวาง จนพุทธศักราช ๒๔๕๑ มีพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลตามหัวเมือง รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ กำหนดให้มีสุขาภิบาล ๒ ระดับ คือ “สุขาภิบาลเมือง” และ “สุขาภิบาลตำบล”

กระทรวงมหาดไทยได้เชิญพระราชหัตถเลขาที่เกี่ยวกับการพัฒนาการปกครอง มาจัดพิมพ์จำนวน ๔ ฉบับ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการตลาดของเทศบาลเมืองปัตตานี การจัดการด้านสาธารณสุข เมื่อมีกาฬโรคระบาดที่อำเภอพระปฐมเจดีย์ มณฑลนครไชยศรี และการประชุมเทศาภิบาลเรื่องการใช้พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ เพื่อให้เห็นภาพข้อเท็จจริง ในการบริหารราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สะท้อนให้เห็นพระปรีชาญาณ และพระอัจฉริยภาพของพระองค์

^๑ สารสำคัญบางส่วนประมวลจากหนังสือพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทยเล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๐ - ๒๒ และ ๒๓๓ - ๒๓๕

สวนกุหลาบ

ที่ ๑๖/๑๑๔ วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘
เรื่อง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้เห็นหนังสือกรมพลคลัง ทั้งที่อ้าง
ขอเห็นควรให้ทำตลาดใหม่ตำบลกระแต
แฉะตำบลประหารเมืองปัตตานี เปรียบของพล
คลังทั้งที่ จะอ้างลงทุน ๑๐,๐๐๐ บาท
ได้ค่าเช่าราวเดือนละ ๓๐๐ บาท นั้น เห็นว่า
ประโยชน์ที่จะได้ก็ไม่มากเท่าใด จะเบียด
ตะเกียงตะกวดหาประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป
ไปทุกไม่ว่า ในกรณีที่จะทำตลาดขึ้นนั้น เปรียบ
สิ่งซึ่งมีประโยชน์แก่บ้านเมือง แต่เมืองจะ
ไม่มีเงินทำ พอลงทั้งที่ เปรียบผู้ออกมา
ให้ไปทำ แล้วเก็บประโยชน์ ก็เปรียบการสม
คอรอ ใน ๒ ทางนี้ ถ้าว่าตามแบบฉบับ
เมืองที่เขากลับแล้วเหล่านั้น ก็คงเปรียบ
ตลาดของเมืองสีระโวล ให้ขอตราขอ
ดูเสียให้ดี ว่ามันล่อหลวมเช่นนี้ หากไป

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๒๒ เม.ย. ร.ศ. ๑๒๘
๑๖๔๓

ที่ ๑๖/๑๑๔

วันที่ ๒๑ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้เห็นหนังสือ **กรมพระคลังข้างที่**^๑ ว่า
ขอเห็นควรให้ทำตลาดในตำบลกระแจะ
แล **ตำบลปะนาระ**^๒ **เมืองปัตตานี**^๓ เป็นของพระ-
คลังข้างที่ จะต้องลงทุน ๑๐,๐๐๐ บาท
ได้ค่าเช่ารายเดือนละ ๓๐๐ บาท นั้น เห็นว่า
ประโยชน์ที่จะได้ก็ไม่มากเท่าใด จะเป็น-
ตะเกียกตะกายหาประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป
ไปฤาไม่ ในการที่จะทำตลาดขึ้นนั้นเป็น
สิ่งซึ่งมีประโยชน์แก่บ้านเมือง แต่เมืองจะ
ไม่มีเงินทำ พระคลังข้างที่จะเป็นผู้ออกทุน
ให้ไปทำ แล้วเก็บประโยชน์ ก็เป็นการสม-
ควรอยู่ ใน ๒ ทางนี้ ถ้าว่าตามแบบข้าง
เมืองที่เขาใกล้เคียงเหล่านั้น ก็คงเป็น
ตลาดของมunicipality^๔ ให้เธอตรวจ
ดูเสียให้ดี ว่ามันล่อแหลมเช่นนี้ นานไป
จะ

^๑ กรมพระคลังข้างที่ ก่อตั้งขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๓๓ มีหน้าที่จัดการเงินในพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และในพุทธศักราช ๒๔๓๕ มาสังกัดกระทรวงมุรธาธร ปัจจุบันสังกัดสำนักพระราชวัง อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ขณะนั้น คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ (ดูภาพประกอบหน้า ๙)

^๒ ปัจจุบันเป็นอำเภอ ในจังหวัดปัตตานี

^๓ ปัจจุบันเป็นจังหวัดปัตตานี ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๙ ได้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็น “จังหวัด” และเปลี่ยนเรียกตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองเป็น “ผู้ว่าราชการจังหวัด” (กระทรวงมหาดไทย, **ดำรงราชานุภาพ**, ๒๕๑๑ : ๑๒๕)

^๔ ตลาดของ municipal หมายถึง ตลาดของเทศบาล

จะมีคำกล่าวที่ดุด่าใจ เมื่อเขาไปดูการ
บ้านเมือง จะเป็นที่เสียหลายอย่างได้
เมื่อไม่เสียหลายแล้วก็ตาม

71:—
จ.ร.ย.
ร.ร.ท.
สุนทรภู่

จะมีคำกล่าวติดอกติดใจ เมื่อเขาไปดูการ
บ้านเมือง จะเป็นที่เสียหายอย่างไรก็ไม่
เมื่อไม่เสียหายแล้วก็ทำ

71-
จ.ป.ช.
ว.ร.ท.
อินทนิล

ขบวนเรือแห่เสด็จที่เมืองปัตตานี เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส

ที่มา : พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู, ๒๕๕๐

□ภาพแม่น้ำปัตตานี ในสมัยรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ที่มา : หอสมุดตำราพระราชานุภาพ

ขบวนเสด็จของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะข้ามลำน้ำปัตตานีเมื่อครั้ง มาตรวจราชการที่มณฑลปัตตานี

ที่มา : หอสมุดตำราพระราชานุภาพ

ที่ ๑๒๑/๑๗๖๖๗ ทพที่หม่อมพรสภาม
วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๔๖๗
ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
ได้รับหนังสือกระทรวงมหาดไทย
ส่งกรมหลวงสมเด็จพระนครินทร์ที่ ๑๓๓๖๑
ลงวันที่ ๑๔ เดือนนี้ เรื่องราษฎร
ทองที่อำเภอพรหมเจดีย์เป็นทนาย
ตำบลที่ได้รับบอกมณฑลนครไชยศรี
ว่าราษฎรเป็นทนายโรคอีก ๑๕ คน ๓๗
๔ คน คือที่ตลาดข่อยเริ่มคน ๑ ที่ตลาด
แม่ลอย ๒ คน ที่ตำบลข่อยพลับคน ๑
และที่ทชตยคน ๑ ได้จัดให้แพทย์
รักษาพยาบาลผู้ป่วย และจัดการซื้อ
กัณฑ์เงินโดยกวาดขมหมั ได้ทนาย
แล้ว เรื่องทนายโรคนี้ทั้งจะไปใหม่
ซึ่งตอนหนึ่งไม่ทราบ แต่ไม่ทราบ

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๗ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๒๑๕๑๖

ที่ ๑๔๑/๑๕๘๙ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๑๖ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือกระทรวงมหาดไทยมีมา

ยัง กรมขุนสมมตอมรพันธุ์^๑ ที่ ๑๓๗๙/๑๓๘๒๑
ลงวันที่ ๑๔ เดือนนี้ เรื่องราษฎร
ท้องที่ อำเภอลพบุรี^๒ เปน กาฬโรค^๓
ว่าบัดนี้ได้รับ บอก^๔ มณฑลนครไชยศรี^๕
ว่าราษฎรเปนกาฬโรคอีก ๑๕ คน ตาย
๔ คน คือที่ตลาดบ่อเริ่มคน ๑ ที่ตลาด
แฝงลอย ๒ คน ที่ ตำบลบ่อพลับ^๖ คน ๑
แลนักโทษตายคน ๑ ได้จัดให้แพทย์
รักษาพยาบาลผู้ป่วย แลจัดการป้องกัน
รักษาโดยกวดขันนั้น ได้ทราบ
แล้ว เรื่องกาฬโรคนี้ น่าจะเปนในที่
ซึ่งตอนน้ำไม่ท่วม แต่น้ำไม่ตกรั้ง

เกราะ

^๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๙

^๒ มีฐานะเป็นอำเภอลพบุรีเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๙ (รัตนโกสินทรศก ๑๑๔) ขึ้นต่อเมืองนครชัยศรี และมีหลวงเจติยรัฐธำรง (เขียน) เป็นนายอำเภอลพบุรี พุทธศักราช ๒๔๕๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอลพบุรี และใช้ชื่อนี้ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

^๓ กาฬโรค (Plague) เป็นโรคระบาดร้ายแรงในอดีต ติดต่อกันโดยมีหมัดหนูเป็นพาหะ สามารถติดต่อกันได้จากการถูกหมัดหนูกัด และติดต่อกันโดยทางเดินหายใจผู้ป่วยจะมีไข้สูง กระสับกระส่าย ปวดศีรษะและปวดเมื่อยตามตัว อ่อนเพลีย เพื่อ และหมดสติจนถึงซ็อก ถ้าเชื้อเข้าทางผิวหนัง เพราะถูกหมัดหนูกัดเชื้อจะเข้าท่อน้ำเหลือง ไปสู่ต่อมน้ำเหลือง ทำให้ต่อมน้ำเหลืองอักเสบ บวมโต ผู้ป่วยมีอาการบวมและเจ็บเนื่องจากต่อมน้ำเหลืองและโลหิตเป็นพิษ มีเลือดออกใต้ผิวหนังเป็นจ้ำ ๆ ทำเดินผิดปกติ ถ้าเชื้อเข้าสู่ร่างกายโดยทางเดินหายใจ จะทำให้ปอดอักเสบ ไอ หายใจลำบาก และเสมหะมีเลือดปน กาฬโรค แบ่งออกเป็น ๓ แบบ คือ แบบต่อมน้ำเหลืองบวม แบบโลหิตเป็นพิษ และแบบปอดอักเสบ โรคนี้ระบาดลูกกลมได้อย่างรวดเร็ว

วิธีป้องกัน : ให้สำรวจ และกำจัดหนูในบ้านตลอดจนบริเวณใกล้เคียง รวมถึงกำจัดหมัดหนู โดยใช้ยาฆ่าแมลงนอกจากนั้น ก็จะต้องให้ความรู้แก่ประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มเสี่ยง ถ้ามีอาการสงสัยว่าเป็นกาฬโรค

^๔ หมายถึงใบบอก คือ หนังสือแจ้งราชการ หรือรายงานจากหัวเมืองมายังส่วนกลาง

^๕ ตั้งขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๓๘ มี ๓ เมือง คือ นครชัยศรี สมุทรสาคร และสุพรรณบุรี มีพระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม (ชม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลนครไชยศรี (ดูภาพประกอบหน้า ๙) ในปีรัตนโกสินทรศก ๑๒๘ รัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรีเป็นเมืองนครปฐม แต่ยังคงเรียกว่า มณฑลนครชัยศรี อยู่ตามเดิมจนถึง พุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้มีการประกาศยกเลิกมณฑลนครชัยศรี ไปรวมกับมณฑลราชบุรี เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๔๗๖ จังหวัดนครปฐมซึ่งเคยขึ้นกับมณฑลราชบุรี ก็แยกมาเป็นเขตการปกครองส่วนภูมิภาคอิสระ เป็นจังหวัดนครปฐมตลอดมาจนถึงปัจจุบัน (ดูแผนที่มณฑล หน้า ๑๒)

^๖ ปัจจุบันเป็นตำบลหนึ่งในจังหวัดนครปฐม

กระดองอยู่ เรือมฤตยูรปลุกตั้ง
ใต้หม้อ: ช้ำช้ำได้เปรมแต่มีเกาะ
ไม้ซึ่งเปรมเข้หม้อ ภาว: งามงาม
เปรมลัดแก

สัทธนา ^๓
๓.๖
๒๖.๖

เกรอะกรองอยู่ เรือนราษฎรปลูกต่ำ ๆ
ใต้ถุนเฉอะชื้นจึงได้เป็นแต่ลเกาะ
ในที่ซึ่งเปนเช่นนั้น น่าจะจับทางนี้
เป็นหลักแก้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์
(ต้นราชสกุล สวัสดิกุล)

๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ พระนามเดิม พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ เป็นพระราชโอรสใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และท้าวทรงกันดาล เจ้าจอมมารดา (หุ่) ประสูติ เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๐๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ และเลื่อนเป็น กรมขุน เป็นเสนาบดี ตำแหน่งราชเลขาธุการ และเป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมพระสมมตอมรพันธุ์ เป็น สมุหมนตรีและเสนาบดีที่ปรึกษา ล้นพระชนม์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕ พระชันษา ๕๕ ปี (กรมศิลปากร, ราชสกุลวงศ์, ๒๕๓๖)

เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์
(ต้นสกุล สุนทรารชุน)

๕) เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ (ชม สุนทรารชุน) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรี ในปีรัตนโกสินทร ศก ๑๒๘ เป็นบุตรพระยาสุรินทามาตย์ (คล้าย) เป็นมหาดเล็ก ในรัชกาลที่ ๔ - ๕ รับราชการฝ่ายพระราชวังบวรฯ เป็นจมื่นมณฑลพิทักษ์ปลัดกรมตำรวจ ต่อมารับราชการ ในกระทรวงมหาดไทย เป็นหลวงเสนีย์พิทักษ์ และเป็นพระยา สุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม ผู้ว่าราชการจังหวัดนครไชยศรี และเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรี รัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๖๘ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงรวบรวม, ตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๐ : ๑๕๗)

๒๓๒๖

ที่ ๑๕๕๖๑๑ พพที่หนึ่งร้อยพรสภาน
 วนที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕ กรมการกงสุล
 ลิงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
 ได้เห็นรายงานทนายโรคที่พ
 ปรุ้มเจดีย์ ซึ่งมณฑลนครไชยศรี
 มีบอกมาลงวันที่ ๒๕ แล้ววันที่ ๓๐
 มกราคม ปี ๑๑ กุมภาพันธ์ มีคน
 เปนไข้ทนายโรคตายคราวละ ๔ คน
 ๕ คน และได้เห็นรายงานทนายโรค
 ที่กรมศุภบาลเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๕
 มกราคม ปี ๑๑ กุมภาพันธ์
 เห็นว่าทนายโรคที่พปรุ้มเจดีย์ไม่
 หมายเลยจะทำอย่างไร ดูกลับจะลูก
 ลามหนักขึ้น ง่ายที่อื่นหลายแห่ง
 ก็ดงหลายอย่างนี้ โงงแถบนี้ไม่
 ๕๕๖๕ ขอให้ดูแลเจ้าพยายมราช
 ลัดอำมหาทที่ทนายจะแก้ไขโดยกด
 หน่วงขึ้น

ส.ค.พ.น. ๗๖
 ๒๕๒๕
 ม.ค.

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๒ ก.พ. ร.ศ. ๑๒๘
๒๓๒๖๒

ที่ ๑๔๕/๑๖๔๑ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้เห็นรายงานกาฬโรคที่พระ
ปฐมเจดีย์ ซึ่ง **มณฑลนครไชยศรี**^๑
มีบอกมาลงวันที่ ๒๗ แลวันที่ ๓๐
มกราคม กับวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ มีคน
ป่วยใช้กาฬโรคตายคราวละ ๔ คน
๕ คน แลได้เห็นรายงานกาฬโรค
ที่ **กรมศุขาภิบาล**^๒ ยื่นตั้งแต่วันที่ ๒๙
มกราคม ถึงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์นี้
เห็นว่ากาฬโรคที่พระปฐมเจดีย์ไม่
หายเลยจะทำอย่างไร ดูกลับจะลุกลาม
หนักขึ้น ฝ่ายที่ **ถนนสามเสน**^๓
ก็ดูมีหลายรายขึ้น โรงแถบนี้ไม่
สู้จะดี ขอให้เธอแล **เจ้าพระยายมราช**^๔
คิดอ่านหาทำทางที่จะแก้ไขโดยรวดเร็ว
ขึ้นยิ่งขึ้น

๗๖
ค.พ.
๒.๓.

^๑ ดูแผนที่ประกอบหน้า ๑๒

^๒ สังกัดกระทรวงนครบาล (มีหน้าที่บังคับบัญชาการรักษาพระนคร คือ ปกครองมณฑลกรุงเทพฯ) ตั้งขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๑ มีหน้าที่รักษาความสะอาดในพระนคร ป้องกันโรคระบาด และจัดการซ่อมเสริม และพัฒนาการบ้านเมืองในสมัยนั้น ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกรมนครบาลขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทยในพุทธศักราช ๒๔๖๘ (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขาภิธานที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๓)

^๓ เป็นถนนเชื่อมต่อคลองผดุงกรุงเกษม และบางกระบือ สร้างขึ้นหลังจากรัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินกลับจาก ประเทศยุโรป ในพุทธศักราช ๒๔๔๐ และมีพระราชดำริให้สร้างพระราชวังดุสิต โดยโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อที่ดิน และท้องทุ่งนา ที่ตั้งอยู่ระหว่างคลองผดุงกรุงเกษม จนถึงคลองสามเสน ด้านตะวันออกจดทางรถไฟ ด้วยเงินพระคลังข้างที่ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนสามเสน ถนนราชดำเนินใน ราชดำเนินกลาง ราชดำเนินนอก ออกไปจดสวนดุสิต โดยสร้างเป็นถนนขนาดใหญ่ อย่างที่เรียกว่า อะเวนิว ตามมาตรฐานที่กำหนดในเมืองใหญ่ของยุโรป ขณะนั้น แล้วปลูกต้นไม้ตามแนวถนนให้ร่มรื่นแก่มหาชนผู้สัญจรไปมา ทำให้เป็นถนนที่สวยงามที่สุดในพระมหานคร

^๔ มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยายมราช ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๑๓

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ที่มา : พระมหากษัตริย์ที่โลกไม่ลืม เล่ม ๒, ๒๕๔๙ : ๘๘

ตลาดพระปฐมเจดีย์

**มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยายมราช
(ตันสกุล สุขุม)**

ที่มา : อัลบั้มรูปสมุหเทศาภิบาล เล่ม ๒ ของกระทรวงมหาดไทย

๔ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นชาวสุพรรณบุรี เกิดเมื่อวันอังคารที่ ๑๕ กรกฎาคม ปีจอ พุทธศักราช ๒๔๐๕ บิดาชื่อ กลั่น มารดาชื่อ ผึ้ง สกุลเป็นคฤหบดี ณ ตำบล บ้านน้ำตก ริมแม่น้ำปากตะวันตกใต้ตัวเมืองสุพรรณบุรี มีพี่น้อง ๖ คน ตัวเจ้าพระยายมราชเป็นลูกคนสุดท้อง เจ้าพระยายมราช เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลอยู่ ๑๐ ปี จากนั้น ในพุทธศักราช ๒๔๔๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง

เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ขณะนั้นยังเป็นพระยาสุขุมนัยวินิต พุทธศักราช ๒๔๕๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มาว่าราชการที่กระทรวงนครบาล และสถาปนาให้เป็นเจ้าพระยายมราช ซึ่งผู้ที่ได้เป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาลแต่ก่อนมา ไม่มีผู้ใดเคยทำราชการในกระทรวงนั้นมาก และใหญ่ยากยิ่งกว่าเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เนื่องจากเสนาบดีแต่ก่อนมีแต่หน้าที่ปกครองรักษาสันติสุขในราชธานีเท่านั้น แต่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ต้องอำนวยการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม สร้างประปา สร้างโรงทำไฟฟ้าหลวง สำหรับใช้ทางฝ่ายเหนือพระนคร เป็นผู้อำนวยการสร้างถนน และสะพานแทบทุกแห่ง และงานปกครองรักษาสันติสุขของพระนครก็ยากยิ่งขึ้น ท่านยังเป็นพระอาจารย์สอนภาษาไทยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ และเมื่อรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้รวมกระทรวงนครบาลเข้ากับกระทรวงมหาดไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ได้ยศเป็น **มหาอำมาตย์นายก*** พระราชทานสุพรรณบัฏ เป็นเจ้าพระยายมราช ชาติเสนางคนรินทร์

***เป็นยศของข้าราชการพลเรือนเทียบเท่าชั้นยศจอมพลของทหาร** ในประวัติศาสตร์รัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้ยศดังกล่าว มีเพียง สมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์ การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๒๔๔, และ ตำรวราชนาสุรณ, ๒๕๑๓ : ๑๔๑ - ๒๐๐)

สวนกุหลาบ

กองบรรณาธิการ
วันเสาร์ที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๑
๕๖๖

ที่ ๕๙๕๓๑ วันที่ ๑๑ มิถุนายน วันโกสัณทรที่ ๑๒๙

สิงกรมหลวงตำรับภคบุรภาพ

ได้รับหนังสือที่ ๕๙๖๕๖๖ ลงวันที่ ๑๑ เดือนนี้ ว่าเสด็จทวประชุมเทศภิบาลที่ ๑๒๔ ได้หาญถึงเรื่องใช้ทวชบัญญัติสักรัทานน: ซึ่งยังไม่ได้ใช้ทั่วทุกมณฑล เพราะติดการลักหลักรัที่ระกัมาทำตัวพิมพ์พรรณ ด้วยการลักหลักรัสำเนาได้เพียงแต่เห็นว่าลักแล้วจะคิดเป็นหลักตามรอยลักว่าลักจำเภาโยหนไม่ได้ เพราะการที่ลักไม่ใคร่จะติดส เวลาที่ตามมณฑลก็ใช้ตัวพิมพ์พรรณอย่างเก่าทั้งใหม่ทั้งร่มเหมือนกันทั่วไป ว่าที่ประชุมเห็นพร้อมกันว่าควรงดการลักหลักรัตัวพิมพ์พรรณอย่างเก่าใช้ตัวพิมพ์พรรณอย่างใหม่ให้ทั่วทุกมณฑล ส่วนการอื่นนอกจากเรื่องลักให้คงเป็นไปตามพระราชบัญญัติ

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๓ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๙
๕๔๒๖

ที่ ๔๙/๔๓๒ วันที่ ๑๑ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๙
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือที่ ๕๙/๒๕๒๖ ลงวันที่ ๑๐ เดือนนี้ ว่าเมื่อคราว **ประชุมเทศาภิบาล**^๑ ศก ๑๒๘ ได้หาฤกษ์เรื่องใช้ **พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ**^๒ ซึ่งยังไม่ได้ใช้ทั่วทุกมณฑล เพราะติดการลักหูลสัตว์ที่จะนำมาทำตัวพิมพ์รูปพรรณ ด้วยการลักหูลสัตว์สำเร็จได้เพียงแต่เห็นว่าลักแล้วจะยึดเป็นหลักตามรอยลักว่าลักอำเภอนไหนไม่ได้ เพราะการที่ลักไมใครจะติดดี เวลานี้ตามมณฑลก็ใช้ตัวพิมพ์รูปพรรณอย่างเก่าบ้างใหม่บ้างไม่เหมือนกันทั่วไป ว่าที่ประชุมเห็นพร้อมกันว่าควรงดการลักหูลเล็กตัวพิมพ์รูปพรรณอย่างเก่าใช้ตัวพิมพ์รูปพรรณอย่างใหม่ให้ทั่วทุกมณฑล ส่วนการอื่นนอกจากเรื่องลักหูลให้คงเป็นไปตามพระราชบัญญัติ

เถอ

^๑ การประชุมเทศาภิบาล ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๑๗

^๒ เริ่มประกาศใช้เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓ กำหนดให้สัตว์พาหนะ ๕ ชนิด คือ ช้าง ม้า โค กระบือ และล่อ จะต้องจดทะเบียนมีตัวพิมพ์รูปพรรณแสดงตำหนิเฉพาะตัวสัตว์พาหนะทุกตัว (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๕)

ขออนุญาตงดการหมอบทำพิธีสักห
ลั้วตามพระราชบัญญัติศึก ๑๒๙ เสีย
เพื่อให้ทันลงเทศวิกาลทำตัวพิมพ์
รูปพรรณฉบับใหม่ให้ทั่วทุกมณฑล
แลกเปลี่ยนตัวพิมพ์รูปพรรณชนิดเก่า
ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๒๙ เป็น
ต้นไปนั้น ทราบแล้ว อนุญาต

๗๐
ม.ช.
พ.ท.

ล.น.น.น.

ขอขออนุญาตงดการหมายกำหนดลักหุ
ลัตว์ตามพระราชบัญญัติ คีค ๑๒๙ เลีย
เพื่อให้ **ข้าหลวงเทศาภิบาล** ทำตัวพิมพ์
รูปพรรณอย่างใหม่ให้ทั่วทุกมณฑล
แลยกเลิกตัวพิมพ์รูปพรรณชนิดเก่า
ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม คีค ๑๒๙ เปน
ต้นไป นั้น ทราบแล้ว อนุญาต

๗๑
ม.ร.
ม.ท.

ล.น.น.น.

๓ ผู้ทำหน้าที่บัญชาการมณฑลปกครองข้าราชการในมณฑลเทศาภิบาล เดิมขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ต่อมาสังกัด
กระทรวงมหาดไทย (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีพระบรมราชโองการตั้งกระทรวงมหาดไทย
เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ และทรงมอบหมายให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพเป็นปฐมเสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย) (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๔)

๑ การประชุมเทศาภิบาล

รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ (พุทธศักราช ๒๔๕๒)

ที่มา : อัลบั้มรูปการประชุมเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทย

หลังปฏิรูป **การปกครองเทศาภิบาล*** แล้ว
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้มีการประชุม
เทศาภิบาลปีละครั้ง การประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๙
มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๘ ณ กระทรวงมหาดไทย
ศาลาลูกขุนใน ในพระบรมมหาราชวัง

* **การปกครองเทศาภิบาล** คือการปกครองลักษณะ
ที่จัดให้มีหน่วยบริหารราชการออกไปดำเนินการในส่วนภูมิภาค
แบ่งเป็น มณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน มณฑล
คือการรวมเขตเมืองตั้งแต่ ๒ เมืองขึ้นไป มีเทศาภิบาล
สำเร็จราชการมณฑล บังคับบัญชาพร้อมด้วยข้าหลวงชั้นรอง
และเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ เมือง คือ การรวมเขตอำเภอตั้งแต่
๒ อำเภอขึ้นไป มีผู้ว่าราชการเมือง และกรมการเมือง
บังคับบัญชาตามข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.
๑๑๖ พุทธศักราช ๒๔๔๐ (สมัยสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพ เป็นเสนาบดี) และข้อบังคับลักษณะปกครอง
หัวเมืองชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๖๕ (สมัยเจ้าพระยา
ยมราชเป็นเสนาบดี) สำหรับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน
เป็นหน่วยปกครองที่รองลงมา (กระทรวงมหาดไทย, เอกสาร
ประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙
: ๑๓๘ และ ๑๔๕)

๒. ด้านการเงิน การค้า การลงทุน และการภาษี

ด้านการเงิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนมาตรฐานเงินไทยมาใช้ระบบทศนิยมอย่างสากล โดยกำหนดให้ ๑ บาท มี ๑๐๐ สตางค์ และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญสตางค์ทำด้วยทองขาว และเหรียญทองแดง และได้พิมพ์ธนบัตรขึ้นใช้เรียกว่า “อัฐกระดาษ” เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๒๓ และทรงตราพระราชบัญญัติธนบัตร ร.ศ. ๑๒๑ (พุทธศักราช ๒๔๔๕) พร้อมทั้งตั้งกรมธนบัตรขึ้นสังกัดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ นอกจากนี้ยังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติมาตรฐานทองคำ ร.ศ. ๑๒๗ (พุทธศักราช ๒๔๕๑) โดยใช้ทองคำเป็นมาตรฐานเงินตราแทนเงิน และในปีเดียวกันได้ประกาศยกเลิกการใช้เงินพดด้วง เหรียญ เฟื้อง เบี้ยทองแดงต่าง ๆ เบี้ยสตางค์ทองขาว โดยให้ใช้เหรียญบาท เหรียญสลึง และเหรียญสตางค์อย่างใหม่แทน

ตัวอย่างเหรียญชนิดราคาต่าง ๆ

เบี้ยทองแดง

(ด้านหน้า)

(ด้านหลัง)

เบี้ยทองแดง ขนาดใหญ่ที่สุด ราคาสูงที่สุด
ชนิดราคา ลีก (๑๖ ลีกเป็น ๑ บาท)

เบี้ยทองแดงแบบใหม่

(ด้านหน้ารุ่นใหม่)

(ด้านหลัง)

เหรียญทองแดงรุ่นใหม่
ชนิดราคา เซียว (๓๒ เซียวเป็น ๑ บาท)

เหรียญสตางค์

(ด้านหน้า)

(ด้านหลัง)

เหรียญสตางค์แบบใหม่ รุ่นแรกของสยามประเทศ ร.ศ. ๑๑๖
ชนิดราคา ๒ ๑/๒ สตางค์

เหรียญสลึงรุ่นใหม่ (รุ่นพระบรมรูป)

(ด้านหน้า)

(ด้านหลัง)

เหรียญเงินชนิดราคาสลึง

เหรียญเงินบาทรุ่นเก่า

(ด้านหน้า)

(ด้านหลัง)

เหรียญเงินบาทรุ่นใหม่

(ด้านหน้า)

(ด้านหลัง)

เงินกระดาษหลวง

เงินกระดาษหลวงใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๕
ต่อมาวิวัฒนาการเป็นธนบัตร
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ด้านการค้า การลงทุน เมื่อมีชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายในเมืองไทย และมีผู้เริ่มก่อตั้งบริษัทกันขึ้น ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งเป็นราย ๆ ตามที่มีผู้กราบบังคมทูล กฎหมายฉบับแรกในเรื่องการค้าการลงทุนคือ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะกู่หนี้ยี่สิบ ร.ศ. ๑๑๐ ซึ่งในมาตรา ๒ บัญญัติว่า **“บุคคลหลายคนเข้าหุ้นส่วนกัน มีชื่อเป็นบริษัทอันหนึ่งซึ่งคิดทำการค้าขาย อันได้เปิดเผย ประกาศโฆษณาให้คนทั่วไปแล้วว่า มีกำหนดหุ้นส่วนราคาเท่านี้วางเงินไว้เป็นกลาง เป็นทุนทำการของบริษัทนั้น และมีราคาหุ้นส่วนซื้อขายกันได้ต่อไป ฉะนั้น ผู้ถือหุ้นส่วนนั้นไม่ต้องใช้หนี้ของบริษัท เช่นนี้อีก นอกจากจำนวนเงินหุ้นส่วนที่ต้องวางไว้เป็นทุนของบริษัทนั้น”** และในมาตรา ๓ บัญญัติว่า **“บริษัทเช่นกล่าวนี้ก็ดี หรือบุคคลผู้เป็นลูกหนี้ก็ดีถ้าหนี้สินล้นพ้นตัว หรือทำการไปไม่มีกำไรก็ดีจะร้องขอต่อศาล ให้ตั้งเจ้าพนักงานไปตรวจจัดการ เพื่อที่จะให้บริษัทหรือบุคคลนั้นได้ล้มละลายชำระหนี้สินกันเสียให้เสร็จสิ้นแล้ว ก็ให้ผู้พิพากษาตราการมีอำนาจตั้งเจ้าพนักงาน ไปตรวจตราจัดการเก็บทรัพย์สินสมบัติทั้งสิ้นของลูกหนี้ และบัญชีนั้นได้เพื่อที่จะให้ศาลได้พิจารณาชำระหนี้สิน”** เมื่อการค้าในประเทศไทยเจริญขึ้น มีการตั้งห้างหุ้นส่วน และบริษัทกันมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ปรับปรุงและตราพระราชบัญญัติลักษณะเข้าหุ้นส่วนและบริษัท ร.ศ. ๑๓๐ ขึ้นแทน

หอรัษฎากรพิพัฒน์

ที่มา : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ, ๒๕๔๗ : ๒๙

ด้านภาษี ทรงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เก็บรายได้แผ่นดินเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๖ และเปลี่ยนวิธีการภาษีใหม่ โดยทางราชการจัดเก็บแทนนายภาษีนายอากร

เพื่อให้เห็นภาพพัฒนาการ ด้านการเงิน การลงทุน และการภาษี ในสมัยนั้น กระทรวงมหาดไทยจึงได้เชิญพระราชหัตถเลขาที่เกี่ยวข้องมาจัดพิมพ์ ๓ ฉบับ ได้แก่ เรื่องการตั้งบริษัทแบงก์ไทยของเอกชนที่มณฑลปราจีนบุรี อันเป็นการตั้งบริษัทโดยไม่มีทุน มีการเรียกทุนจากราษฎรในพื้นที่ขาดความน่าเชื่อถือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงให้เลิกบริษัท เรื่องการยกเว้นการเก็บเงินค่านาในมณฑลกรุงเก่าที่ราษฎรทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล และเรื่องการเปลี่ยนพิภกัตตราภาษีอากรจาก “เบี้ยทองแดง” เป็น “สตางค์” อันแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และพระมหากษัตริย์คุณที่ทรงมีต่อราษฎรที่เดือดร้อนจากการประกอบอาชีพได้อย่างชัดเจน

ศานตุสัท

ที่ ๑๖๓

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

ถึงกรรมการวัดสวนเวียงบริษัทแบงก์ไทย

ได้รับทราบหนังสือวันที่ ๓๑ มกราคม ที่ได้พร้อม
 กันได้ลงในเรื่องที่มีผู้คัดตั้งบริษัทแบงก์
 ไทยมณฑลพายัพขึ้นบุรี เห็นว่า การคัดค้านเหล่านี้
 นั้นจึงทำนี้ ทำโดยไม่มีทุนรอนแลไม่เข้าใจการ
 ที่ทำ ไม่มีแบบแผนวิธีทำการให้เป็นหลักฐาน
 ลงนที่ทนายเชวร์ได้ตั้งคนก็เอาไปใช้ จนทนายทนาย
 รับทนายทำไม่ได้ ด้ยปล่อยให้คัดการตามทางนี้
 ต่อไป จะทำให้มีมหาชนทั้งหลายที่หลงเชื่อรับ
 ชื่อเชวร์ขาดทุนยับเป็นถึงความเสียหายใน
 บหลายมือ ควรห้ามบริษัทแบงก์ไทยให้หยุด
 ไม่ให้ทำการต่อไป แลบังคับให้ผู้ส่งชื่อในใบ
 แชวร์ทำใบ แชวร์-มาส่งต่อเจ้าพนักงานเพื่อทำ
 ลายเสียให้หมด แลให้ทำใบในตำใบ แชวร์ที่
 จำหน่ายได้มาส่งต่อเจ้าพนักงาน ให้เจ้าพนักงาน
 งานประเภทวิฆเนศการให้ผู้ชื่อใบ แชวร์มาทำนงน

สีนไป

สวนกุหลาบ

ที่ ๗/๑๕๖๓

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗

ถึงกรรมการไต่สวนเรื่อง **บริษัทแบงก์ไทย^๑**

ได้รับรายงานลงวันที่ ๓๑ มกราคม ว่าได้พร้อมกันไต่สวนในเรื่องที่มีผู้คิดตั้งบริษัทแบงก์ไทย **มณฑลปราจีนบุรี^๒** เห็นว่าการที่คนเหล่านั้นจัดทำนี้ ทำโดยไม่มีทุนรอนและไม่เข้าใจการที่ทำ ไม่มีแบบแผนวิธีทำการให้เป็นหลักฐาน เงินที่ขายแชร์ได้ต่างคนก็เอาไปใช้ จนทราบรายรับรายจ่ายไม่ได้ ถ้าปล่อยให้จัดการตามทางนี้ต่อไป จะพาให้มหาชนทั้งหลายที่หลงเชื่อรับซื้อแชร์ขาดทุนยับเยินถึงความฉิบหายในปลายมือ ควรห้ามบริษัทแบงก์ไทยให้หยุดไม่ให้ทำการต่อไป แลบังคับให้ผู้ลงชื่อในใบแชร์นำใบแชร์—มาส่งต่อเจ้าพนักงานเพื่อทำลายเสียให้หมด แลให้นำเงินค่าใบแชร์ที่จำหน่ายได้มาส่งต่อเจ้าพนักงาน ให้เจ้าพนักงานประกาศโฆษณาการให้ผู้ซื้อใบแชร์มาขึ้นเงินคืนไป

^๑ การเรียกทุนก่อตั้งบริษัทแบงก์ไทยหรือการเรียกหุ้นกระทำโดยการขายหุ้นเรียกว่าขายแชร์ เกิดขึ้นเมื่อชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายในเมืองไทย และการก่อตั้ง “บริษัท” ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งเป็นราย ๆ ตามที่มีผู้กราบบังคมทูล กฎหมายฉบับแรกที่กล่าวถึง “บริษัท” คือ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะหุ้นนี้ยี่มลิน ร.ศ. ๑๑๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อการค้าในประเทศไทยขยายตัวมีการตั้งห้างหุ้นส่วน และบริษัทมากขึ้นจึงมีกฎหมายควบคุมโดยมีการตราเป็นพระราชบัญญัติลักษณะหุ้นส่วนและบริษัท ร.ศ. ๑๓๐ ขึ้น (ภาสกร ชุณหะวัณ, คำอธิบายกฎหมายลักษณะหุ้นส่วนบริษัท, ๒๕๓๑ : ๑๖ - ๒๕)

^๒ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลครั้งแรกเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๕ จำนวน ๔ มณฑล คือ พิจิตร โลก ปราจีนบุรี อุทัย และนครสวรรค์ สำหรับปราจีนบุรี ประกอบด้วย ๔ เมือง คือ ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก และพนมสารคาม ขณะนั้นปราจีนบุรี มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงศ์ศิริพัฒน์ (ดูภาพประกอบหน้า ๒๓) เป็นข้าหลวงพิเศษสำเร็จราชการมณฑล (กระทรวงมหาดไทย, ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘)

คืนไปในกำหนด ๓ เดือน นั้น ซอบแล้ว
ให้บังคับตามนี้

๑/๐—
๑๕.๕.
๑๕.๗.

คืนไปในกำหนด ๓ เดือน นั้น ชอบแล้ว
ให้บังคับตามนี้

 ๕/๑๐
๕/๕
๕๕.๗.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (ต้นราชสกุล วัฒนวงศ์)

ที่มา : อัลบั้มรูปสมุหเทศาภิบาล เล่ม ๒ ของกระทรวงมหาดไทย

๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลำดับที่ ๖๓ และลำดับที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาบัว พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าวัฒนานางวงศ์ ประสูติพุทธศักราช ๒๔๐๖ รัชกาลที่ ๕ พุทธศักราช ๒๔๓๘ โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงพระยศ นายพลตรีราชวงศ์รัชนี ให้เป็นเอกอัครราชทูตประจำ กรุงปารีส และ สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า และมณฑลปราจีนบุรี รัชกาลที่ ๖ พุทธศักราช ๒๔๕๕ เลื่อนเป็น กรมขุน ลีนพระชนม์ พุทธศักราช ๒๔๖๖

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๒๗ ส.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๑๑๖๑๔

ที่ ๙๐/๘๖๕ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๒๖ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือ ที่ ๑๒๗/๙๓๒๖ ลง
วันที่ ๒๔ เดือนนี้ ว่า **พระยาโบราณบุรานุรักษ์**^๑
มีบอกมาว่า ในศก ๑๒๗ ราษฎรใน **มณฑล**
กรุงเก่า^๒ ทำนาไม่ได้ผลรวม ๒๗๖ ตำบล
เห็นควรยกเว้นไม่เก็บ **เงินค่านา**^๓ จำนวนศก
๑๒๗ ไร่ศกหนึ่ง เห็นชอบด้วย ขอ-
อนุญาตยกเว้นเก็บเงินค่านาจำนวนศก ๑๒๗
ที่ราษฎรทำการเพาะปลูกไม่ได้ประโยชน์ คือ
กรุงเก่า^๔ ๑๕๑ ตำบล เนื้อที่นา ๑๘๓๙๘๒ ไร่
๑ งาน ๕๐ วา เงินอากร ๑๗๒,๒๒๕ บาท ๖๘-
สตางค์ เมืองอ่างทอง ๖๘ ตำบล เนื้อ
ที่นา ๖๐๙๘๔ ไร่ ๘๙ วา เงินอากร ๔๗๖๒๖
บาท ๗๓ สตางค์ **เมืองสิงห์บุรี**^๕ ๑๕ ตำบล
เนื้อ

^๑ พระยาโบราณราชธานินทร์ ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๒๗

^๒ มณฑลกรุงเก่า ตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๘ ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอยุธยา ประกอบด้วย ๘ เมือง คือ กรุงเก่า พระพุทธบาท พรหมบุรี ลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง อินทบุรี ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๓๙ ได้มีการยุบเมืองอินทบุรี และพรหมบุรี เป็นอำเภอขึ้นกับเมืองสิงห์บุรี

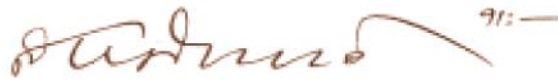
^๓ ค่านา หรือ อากร เป็นเงินอากรที่ทางราชการเรียกเก็บจากชาวนาเป็นรายปี โดยประเมินจากเนื้อที่นา พุทธศักราช ๒๔๑๖ มีการตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เก็บรายได้แผ่นดิน และเปลี่ยนวิธีเก็บภาษีใหม่แทนการมีนายภาษี นายอากร มีการจัดระเบียบการคลัง พุทธศักราช ๒๔๓๕ มีการจัดตั้งกระทรวงการคลัง และพุทธศักราช ๒๔๓๙ เริ่มจัดหางบประมาณแผ่นดินครั้งแรก

(กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทยเล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๔ - ๒๕)

^๔ ปัจจุบันคือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้เปลี่ยนฐานะจากมณฑลเป็นจังหวัด เมื่อยกเลิกการปกครองระบบเทศาภิบาล หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพุทธศักราช ๒๔๗๕

^๕ ขณะนั้นมีหม่อมเจ้าพนมมาศ เป็นผู้ว่าราชการเมือง (กระทรวงมหาดไทย, ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘) เมืองสิงห์บุรี ตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ ที่ตำบลบางพุทรา หลังจากที่มีเมืองสิงห์บุรีเดิม (หนึ่งใน ๘ เมืองของมณฑลอยุธยา) ถูกยุบเป็นอำเภอสิงห์และเปลี่ยนเป็นอำเภอบางระจัน ต่อมา พุทธศักราช ๒๔๔๔ อำเภอเมืองสิงห์บุรีเปลี่ยนเป็นอำเภอบางพุทรา และในพุทธศักราช ๒๔๘๑ ทางราชการสั่งให้เปลี่ยนชื่อว่าการอำเภอ ที่ตั้งอยู่ในเมืองให้เป็นชื่อของจังหวัดนั้น ๆ อำเภอบางพุทราจึงกลับไปใช้ชื่ออำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรีมาจนถึงทุกวันนี้

เนื้อที่นา ๑๙๗๙๒ ไร่ ๒๐ วา เงินอากร
 ๑๑๔๗๖ บาท ๓๒ สตางค์ **เมืองลพบุรี**^๖
 ๓๒ ตำบล เนื้อที่นา ๑๑๓๒๗๒ ไร่ ๓ งาน
 ๖๘ วา เงินอากร ๘๕๕๒๓ บาท ๕๗ สตางค์
เมืองสระบุรี^๗ ๑๐ ตำบล เนื้อที่นา ๒๑๒๔๕ ไร่
 ๑ งาน ๘ วา เงินอากร ๑๓๒๖๖ บาท ๓๖ สตางค์
 รวมทั้งสิ้น ๒๓๖ ตำบล เนื้อที่นา ๓๙๙๒๗๖ ไร่
 ๓ งาน ๓๕ วา เงินอากร ๓๓๐๑๑๘ บาท ๖๖ สตางค์
 นั้น ได้ทราบแล้ว อนุญาต การผ่อนผัน
 เช่นนี้ควรจะให้ปรากฏในหนังสือพิมพ์ จะเป็น
 ราชกิจจานุเบกษาอย่างไรจะเห็นความผ่อนผัน
 ของรัฐบาล

- ๖ ขึ้นกับมณฑลกรุงเก่า (คำอธิบายหน้า ๒๕) และขณะนั้นมีพระยาพิสุทธิธรรมธาดา (สว่าง) เป็นผู้ว่าราชการเมือง (กระทรวงมหาดไทย, ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘)
- ๗ ขึ้นกับมณฑลกรุงเก่า (คำอธิบายหน้า ๒๕) และขณะนั้นมีพระยาสุรราชภักดี (อ่วม) เป็นผู้ว่าราชการเมือง (กระทรวงมหาดไทย, ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘)

มหาอำมาตย์โท พระยาโบราณราชธานินทร์
 (พร เดชะคุปต์)

ที่มา : อัลบั้มรูปสมุหเทศาภิบาลเล่ม ๑ ของกระทรวงมหาดไทย

๑ มหาอำมาตย์โท พระยาโบราณราชธานินทร์ เกิดเมื่อ
 วันพุธที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ปีมะแม พุทธศักราช ๒๔๑๔

เป็นบุตรขุนฤทธิ์ตรุณเสรรฐ (เดช เดชะคุปต์) สารวัตรใหญ่
 มหาตเล็กเวรฤทธิ์ กับ นางไผ่ ฤทธิ์ตรุณเสรรฐ พุทธศักราช
 ๒๔๔๔ รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเป็นพระยาโบราณ
 บวรานุรักษ์ ปลัดเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา (มณฑลกรุงเก่า)
 พุทธศักราช ๒๔๔๖ รุ่งตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑล
 อยุธยา ๓ ปี พุทธศักราช ๒๔๔๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 แต่งตั้งเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา มีลำดับยศ
 ชั้นที่ ๑ ตริ เต็มตำแหน่ง เมื่ออายุได้ ๓๕ ปี

พุทธศักราช ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร
 เพิ่มเกียรตินยศ เปลี่ยนราชทินนามเป็นพระยาโบราณ
 ราชธานินทร์ สยามินทร์ภักดีพิริยพาหะ ศักดินา ๑๐,๐๐๐
 ต่อมาอีก ๑ ปี เลื่อนยศเป็นมหาอำมาตย์โท ท่านรับราชการ
 ณ มณฑลอยุธยา ตั้งแต่เป็นตำแหน่งชั้นเล็กๆ ทราบกระทั่ง
 ชั้นสูงสุด มิได้โยกย้ายไปรับราชการที่ใด เนื่องจากพระยา
 โบราณราชธานินทร์ มีความสามารถในการปกครอง
 บ้านเมือง และมีความรอบรู้โบราณคดีของมณฑลอยุธยา
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ - ๗ จึงไม่โปรด
 ให้ย้ายไปรับราชการที่อื่น (กระทรวงมหาดไทย, ตำราราชานุสรณ์ :
 ๒๕๑๓, ๒๔๖ - ๒๕๙)

สวนกุหลาบ

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
กระทรวงพาณิชย์
๒๖๖๓๔

ที่ ๑๗๐/๑๘๙๔

วันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๘

ถึงกรมหลวงลดาบงราชกุมารี

ได้รับหนังสือที่ ๒๖๕/๑๖๓๖
ลงวันที่ ๑๕ เดือนมีนาคม ๒๕๖๘
อ้างถึงเอกสารซึ่งแนบมาเก็บแฟ้ม
ของเรื่องแฟ้มการขาดทุน
จากแหล่งที่จ. ต่อมาสืบค้นหา
ขออนุญาตปรับราคาซื้อสินค้า
สินค้าเป็นหลักฐานตามหนังสือ
นี้ ทราบแล้ว อนุญาตให้ปรับราคา

วิบูลย์

ช.ย.
ค.ก.

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๒๕ มี.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๒๖๖๓๔

ที่ ๑๗๐/๑๘๙๔

วันที่ ๒๕ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือ ที่ ๒๖๕/๑๖๗๑๘
ลงวันที่ ๑๙ เดือนนี้ ว่าบรรดา **พิกัด^๑**
อัตรา **ภาษีอากร^๒** ซึ่งเรียกเก็บเป็น **เบี้ย
ทองแดง^๓** เป็นการยากแก่เจ้าพนักงาน
งานแลผู้ที่จะต้องเสียเงินค่านา
ขออนุญาตประกาศเปลี่ยนพิกัดเก็บ
เงินค่านาเป็น **สตางค์^๔** ตามร่างที่ส่งมา
นั้น ทราบแล้ว อนุญาตให้ประกาศ

๗๐
๑๒๕
๓๖๓

^๑ หมายถึง กำหนด เช่น พิกัดอัตราศุลกากร คือ การกำหนดจำนวนเงินอากรที่เรียกเก็บจากของที่ส่งหรือพาออกไปนอกราชอาณาจักร เรียกอากรขาออก หรือของที่นำเข้ามาในราชอาณาจักรเรียกอากรขาเข้า (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ : ๗๘๖)

^๒ ภาษี เป็นเงินที่รัฐเรียกเก็บจากบุคคลเพื่อใช้เป็นงบประมาณรายจ่ายในการบริหารประเทศ อากรเป็นเงินที่รัฐเรียกเก็บจากการทำธุรกรรมใด ๆ เพื่อใช้เป็นงบประมาณรายจ่ายในการบริหารประเทศ

^๓ เป็นระบบเงินตราเก่าของไทยที่ใช้กันอยู่ในสมัยโบราณ ยังไม่มีระบบฐานสิบซึ่งยุ่งยากในการจัดทำบัญชีต่าง ๆ ทำให้ต้องยกเลิกไปในที่สุด เช่น ๒ โสฬสเป็น ๑ อัฐ ๒ อัฐ เป็น ๑ เลี้ยว ๒ เลี้ยว เป็น ๑ ซีก ๒ ซีก เป็น ๑ เฟื้อง (๑ ส่วน ๘ บาท) ๑๒๘ โสฬส เป็น ๑ บาท

^๔ เป็นระบบเงินใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นำมาใช้หลังจากเสด็จประพาสยุโรป รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖ ทรงพบระบบใหม่ที่ใช้กันทั่วไปในทวีปยุโรปเป็นระบบฐาน ๑๐ ให้ ๑ หน่วยเงินใหญ่ ประกอบด้วย ๑๐๐ หน่วยย่อย เช่น ๑ แฟรงค์ เป็น ๑๐๐ ซองทิมหรือเซนทิม รัชกาลที่ ๕ ทรงนำมาใช้โดยแบ่งเงินบาทออกเป็น ๑๐๐ ส่วน เรียกว่า สตางค์ ซึ่งคำว่า สตางค์ มาจากคำว่า สต สนธิกับ องค์ คือ ส่วนของร้อย สต อ่านว่า สะ-ตะ แปลว่า ๑๐๐ คล้าย ๑๐๐ cento ดูภาพประกอบ

เบี้ยทองแดง

เหรียญสตางค์แบบใหม่ รุ่นแรกของสยาม

เหรียญเงิน

๓. ด้านการบริหารจัดการ

จากการศึกษาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่กระทรวงมหาดไทยเก็บรักษาไว้จำนวนกว่า ๑,๒๔๐ ฉบับ เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการหลายสาขาแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณ พระปรีชาสามารถ พระอัจฉริยภาพ พระเมตตา พระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อราษฎร และประเทศชาติอย่างหาที่สุดมิได้ ในการรวบรวมพระราชหัตถเลขาฯ จึงเป็นการยากที่จะระบุได้ว่าพระราชหัตถเลขาฯ บางฉบับเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เนื่องจากบางฉบับ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณ และพระอัจฉริยภาพด้านการต่างประเทศแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงแสดงถึงความห่วงใย ในการใช้ภาษาไทยด้วย หรือในบางฉบับนอกจากจะทรงชี้ให้เห็นถึงการบริหารราชการด้านการต่างประเทศแล้ว ยังทรงสอนให้ตระหนักถึงการใช้ข้อมูลข้อเท็จจริง มาวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างถ่องแท้ก่อนที่จะตัดสินใจ เป็นต้น

ในด้านบริหารจัดการกระทรวงมหาดไทยได้เชิญพระราชหัตถเลขาฯ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาการบริหารจัดการ โดยรวมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาจัดพิมพ์จำนวน ๕ ฉบับ ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับการแบ่งส่วนราชการ ในสมัยนั้นที่ทรงเห็นว่าบางส่วนราชการยังจำเป็นต้องอยู่ในกระทรวงมหาดไทย เนื่องจากกระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีความชำนาญในการบริหารราชการส่วนภูมิภาค มากกว่ากระทรวงที่เพิ่งจัดตั้งใหม่ เรื่องการบริหารงานบุคคลทั้งที่เป็นข้าราชการไทย และเจ้าเมืองประเทศราช อันแสดงให้เห็นถึงความเอาพระราชหฤทัยใส่ ในข้าราชการบริหาร ทรงทุ่มเทในการปกครองบ้านเมืองโดยทรงศึกษา และเข้าพระราชหฤทัยถึงสภาพพื้นที่ของประเทศ ความรู้สึกของราษฎร และเจ้าประเทศราช อันกล่าวได้ว่าพระองค์มีพระอัจฉริยภาพ และความเที่ยงธรรมในปกครอง และการบริหารงานบุคคลอันเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างแท้จริง

เจ้าอุปราชนครจำปาศักดิ์

ที่มา : อัลบั้มรูปเจ้าประเทศราชของกระทรวงมหาดไทย

**พระเจ้าอินทรวชิชยานนท์
เจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ ๗
(อินทรนนท์)**

**ผู้เป็นชนกพระราชชายาเจ้าดารารัศมี
ในรัชกาลที่ ๕**

ที่มา : อัลบั้มรูปเจ้าประเทศราชของกระทรวงมหาดไทย

**เจ้าอินทวโรสุริยวงศ์
เจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ ๘
(น้อยสุริย)**

**ปกครองเชียงใหม่ระหว่าง
พุทธศักราช ๒๔๓๙ - ๒๔๕๒**

ที่มา : อัลบั้มรูปเจ้าประเทศราชของกระทรวงมหาดไทย

**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร**

๑ “มกุฎราชกุมาร” ในสมัยรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระราชอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (ได้รับการสถาปนาเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๗) ได้เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ในระหว่าง วันที่ ๘ เมษายน - ๓๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ ทรงมีบันทึกเป็นจดหมายเหตุด้วยนามแฝงว่า “นายแก้ว” รายงานการตรวจราชการเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง ถวายความเห็น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะจดหมายเหตุนั้น ถือว่าเป็นเอกสารท่องเที่ยวอย่างที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว

เรือกรรเชียงพระที่นั่ง

ที่มา : หอสมุดตำราพระราชานุญาต

ขบวนเสด็จประพาสของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ขณะเสด็จฯ โดยเรือกรรเชียงพระที่นั่ง ทอดพระเนตรเรือขุดแร่ของบริษัทที่ได้รับสัมปทานในอำเภวกูเก็ต เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๒

ตลาดเมืองกูเก็ต

ที่มา : หอสมุดตำราพระราชานุญาต

ซุ้มประตูรับเสด็จเมืองกูเก็ต

ที่มา : หอสมุดตำราพระราชานุญาต

ซุ้มประตูเมืองที่ชาวกูเก็ตสร้างเพื่อรับเสด็จ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสเมืองกูเก็ตวันที่ ๒๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๒

ถวญคสิท

ปี ๑๕/๒๓๗ วันที่ ๑๕ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๖๘

ถึงกรมหลวงตำบวงษาพรหม

มกุฎราชกุมารซึ่งหน้สือว่า ในพระ
 ภิไธยเสด็จตามหัวเมืองใหม่ณฑลภูเก็
 ติภวนี ได้สังเกตเห็นวิธีจัดการของเจ้า
 พนั้กงานกรมราชเลหกิจไปทุกเมือง
 จนถึงเมืองภูเก็ต ซึ่งเป็นกรมมยุชังก
 แร่เป็นทีล็ด เห็นว่าวิธีที่จัดอยู่เสด็จ
 เป็นแต่จัดทหะเขยหมเหมืองแร่ สือมี
 แผนทีไว้ว่า เหมืองของผั้ใดอยู่ตำบล
 ไหม กว้างยาวเท่าใด เหมืองใต้ถวม
 ออกถวมี่ตากจตุไนหม ถ้าใครไปขออน
 ฎาตทำเหมืองแร่ใหม่ไนตำบลใด ก็
 มีเจ้าพนั้กงานไปจัดกำหนดให้เป็น
 เขตร กั้มมีตัวอย่างเป็ลืออกสี่หมขงแร่
 เมื่อแร่สี่บกแห่ง เหมืองหมึ้ ๗ บรจ
 บอกไว้เป็นตำบล ๗ อย่าง เอ็กซหึข
 ษั้หมแท่นหมึ้ ทาได้จัดอย่างกรมที่เข-

มณ

ที่ ๑๕/๔๓๗

วันที่ ๑๕ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

มกุฎราชกุมาร^๑ ยื่นหนังสือว่า ในขณะที่
 ที่ไปเที่ยวตามหัวเมืองใน **มณฑลภูเก็ต**^๒
 คราวนี้ ได้สังเกตเห็นการจัดการของเจ้า
 พนักงาน กรมราชโหลหกิจไปทุกเมือง
 จนถึงเมืองภูเก็ต ซึ่งเป็นกรมบัญชาการ
 แร่เป็นที่สุด เห็นว่าวิธีที่จัดอยู่เดี๋ยวนี้
 เปนแต่จัดทะเบียนเหมืองแร่ คือมี
 แผนที่ไว้ว่า เหมืองของผู้ใดอยู่ตำบล
 ไหน กว้างยาวเท่าใด เหนือใต้ตวัน
 ออกตวันตกจดไหน ถ้าใครไปขออนุ
 ญาติทำเหมืองแร่ใหม่ในตำบลใด ก็
 มีเจ้าพนักงานไปวัดกำหนดที่ให้เปน
 เขต กับมีตัวอย่างเปลือกดินชุยแร่
 เนื้อแร่ดีบุกแห่งเหมืองนั้น ๆ บรรจุ
 บอกไว้เปนตำบล ๆ อย่าง **เอ๊กซhibition**^๓
ซัน^๓ เท่านั้น หาได้จัดอย่างกรมที่ข้า

นาญ

ที่มา : หอสมุดดำรงราชานุภาพ

ระหว่างที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
 สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จประพาสมณฑลภูเก็ต มีเรือใบ
 จำนวนมาก แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของมณฑลภูเก็ต
 ในเวลานั้น

^๑ ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๓๑

^๒ มณฑลภูเก็ต ก่อตั้งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๑ เดิมเรียกหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ประกอบด้วย ๖ เมือง คือ ภูเก็ต กระบี่
 ตรัง ตะกั่วป่า พังงา และระนอง ต่อมาเมืองสตูล (เดิมเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลไทรบุรีทางทิศใต้) ได้มา
 รวมอยู่กับมณฑลนี้ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๕๐ มณฑลภูเก็ตประกอบด้วย เมืองภูเก็ต ถลาง ระนอง พังงา ตะกั่วป่า กระบี่
 ตรัง และเมืองสตูล ขณะนั้นพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ดูภาพประกอบ
 หน้า ๓๗ (กระทรวงมหาดไทย, **หนังสือพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕** ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทยเล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๖๓ - ๖๗)

^๓ exhibition หมายถึง การจัดแสดงผลิตภัณฑ์

เหตุการแล้ว สืบค้นหาแล้วอื่น ๆ นอก
จากแล้วสืบค้นทั่วไปทั้งพระราชา
จักร ให้สืบค้นกับกรมของกรมใหม่ จึ่ง
แก้พหุงานโดยมากเป็นคดีใหม่
แต่ยวิโรย คงล้นเป็นเป็นผู้ที่ได้เล่าเรื่อง
ใหม่ซึ่งแล้วมาแล้วจริง แต่ก็เป็น
ผู้ที่ขาดความชำนาญในคดี จึงจะอย่าง
ไรก็ยังมีได้ปรากฏแก่กรมราชกรม
ว่า ได้ทำอะไร นอกจากจัดแผนที่มี
มีพลังหลายคนรับว่า ได้ความรู้
ชำนาญจากพวกจีนหลายแห่ง
ในเรื่องสืบค้นนี้มาก เมื่อกรมราชเลขา
กิจทำการ แต่เพียงออกอาชญาบัตร
ประทมนบัตรกับบรรพทิศะเขียม
ตำบลงัวงัวแห่งหนึ่งนั้น ๆ
ตามที่ได้ปรากฏนี้ ก็ไม่แปลก
อะไรกับทิศะเขียมที่อื่น ผิดกันก็
แต่หากกับแห่ง เห็นว่าก็จะรวม
เท่า

นาญการแระ สืบค้ำหาแระอื่น ๆ นอก
จากแระตีบุกทัวไปทั้งพระราชอาณา
จักร ให้สมกับนามของกรมไม้ อึ่ง
เจ้าพนักงานโดยมากเปนคนใหม่
แต่ยุโรป คงล้วนเปนผู้ที่ได้เล่าเรียน
ในวิชาแระมาแล้วจริง แต่ก็เป็น
ผู้ที่ขาดความชำนาญถึงจะอย่าง
ไรก็ยังมีได้ปรากฏแก่มกุฎราชกุมาร
ว่า ได้ทำอะไร นอกจากวัดแผนที่มี
ฝรั่งหลายคนรับว่า ได้ความรู้
ชำนาญจากพวกจีนนายเหมือง
ในเรื่องตีบุกนี้มาก เมื่อ **กรมราชโลห
กิจ^๕** ทำการแต่เพียงออก **อาชยาบัตร^๕**
ประทานบัตร^๖ กับบรรดิกทะเลเบียน
ตำบลกว้างยาวแห่งเหมืองนั้น ๆ
ตามที่ได้ปรากฏนี้ ก็ไม่แปลก
อะไรกับทะเลเบียนที่ดิน ผิดกันก็
แต่นากับเหมือง เห็นว่าถ้าจะรวม
เข้า

ทำเรือขุดแระของจังหวัดภูเก็ต
เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๒
ที่มา : หอสมุดดำรงราชานุภาพ

โรงขุดมออุปกรณของบริษัทขุดแระของจังหวัดภูเก็ต
เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๒
ที่มา : หอสมุดดำรงราชานุภาพ

^๕ เดิมชื่อ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา เรียกอย่างย่อว่า “กรมแระ” สาเหตุที่มีการจัดตั้ง เนื่องจาก ลูชาติ ชาวอิตาลี ได้รับสัมปทานทำบ่อแร่ทองคำที่บางสะพาน ไซยะนาว่าเมืองไทยมีบ่อแร่ทองคำเนื้อดีมาก ทำให้ฝรั่งต่างชาติพากันมาขอทำสัมปทานทำบ่อทองคำที่แห่งอื่น ๆ ขณะนั้นเมืองไทยยังไม่มีกฎหมาย และผู้ชำนาญ ที่จะเป็นพนักงานในการทำแระ จึงโปรดเกล้าฯ ให้หาชาวยุโรปที่เชี่ยวชาญการแระมาเป็นครู และจัดตั้งกรมแระขึ้นในกระทรวงเกษตราธิการเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๔ แต่พวกกรมแระไม่รู้จักธรรมเนียมในบ้านเมือง ไปทำงานตามหัวเมืองมักไม่ปรองดองกับเจ้าเมืองกรมการ สมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นเสนาบดี กระทรวงมหาดไทย พุทธศักราช ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมแระจากกระทรวงเกษตราธิการขึ้นกระทรวงมหาดไทย เพื่อให้ปรับกิจการที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองให้เรียบร้อย ครั้นปลายรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงตั้ง เจ้าพระยาวงศาานุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์) เป็นเสนาบดี จึงโอนกลับคืนไปอยู่กระทรวงเกษตราธิการตามเดิม (สมเด็จพระบรมวงศไธโศ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ **เทศาภิบาล ฉบับมติชน**, ๒๕๔๕ : ๖๕)

^๕ เป็นศัพท์กฎหมาย หมายถึง ใบอนุญาตซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่ออกให้แก่ผู้รับพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดินเพื่อใช้ประกอบอาชีพบางอย่างตามเขตที่ กำหนด (**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒** : หน้า ๑,๓๖๑)

^๖ เป็นศัพท์กฎหมาย หมายถึง หนังสือสำคัญที่ออกให้ตามกฎหมายว่าด้วยแระเพื่อให้สิทธิทำเหมืองแระ ภายในเขตที่กำหนดในหนังสือสำคัญนั้น (**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒** : หน้า ๖๖๑)

ทำไว้ในกระทรวงเกษตรการค้า หรือ
ทะเลเขื่อนใหม่ในมณฑลใด ที่มีแคว
มาก ก็ตั้งเจ้ากรมหรือทะเลเขื่อนหนึ่ง
หนึ่ง แล้วมีผู้ช่วยที่ชำนาญการ
มาก ส่วนเป็นหัวหน้าแห่งหนึ่ง
พ.แห่งหนึ่ง ผู้ช่วยที่ชำนาญการ
แล้วตกเป็นหัวหน้าแห่งหนึ่ง
อีกพ.แห่งหนึ่ง เช่นนี้ บางทีจะจัด
การใช้จำบให้หนีไปได้บ้าง แล้ว
การเรื่องมีพระบาทสมเด็จพระ
ก็มีความเห็นตรงกัน ได้ยังมีความ
เห็นต่อไปอีกว่า ควรจะมีผู้ที่มีความ
รู้ชำนาญในเรื่องแร่ธาตุ ออก
ให้ตรวจตราตลอดไป ถ้าไปพบแร่
สีบอกแร่ชนิดอื่นที่เป็นประโยชน์
ในตำบลใด ก็ให้ทำความเสนอต่อ
เจ้ากรมในมณฑลนั้น ทราบไว้ ส่วน
พระบาทสมเด็จพระนั้น ถ้าทราบบว่า ในมณฑล
ทุก

เข้าไปใน **กระทรวงเกษตราธิการ**^๗ หอ
ทะเบียนโต อยู่ในมณฑลโต ที่มีแ
มาก ก็ตั้งเจ้ากรมหอทะเบียนนั้นคน
หนึ่ง แล้วมีผู้ช่วยที่ชำนาญการ
นา การสวนแปนหัวหน้าพแนกที่ดิน
พแนกหนึ่ง ผู้ช่วยที่ชำนาญการ
แร่ธาตุแปนหัวหน้าพแนกเหมืองแร่
อีกพแนกหนึ่ง เช่นนี้ บางทีจะตัด
การใช้จ่ายให้น้อยไปได้บ้าง แล้ว
การเรื่องนี้ **พระยารัษฎานุประดิษฐ์**^๘
ก็มีความเห็นตรงกัน แต่ยังมีคว
เห็นต่อไปอีกว่า ควรจะมีผู้ที่มีความ
รู้ชำนาญในเรื่องแร่ธาตุนี้ ออก
เที่ยวตรวจตลอดไป ถ้าไปพบแร่
ดีบุกถุกแร่ชนิดอื่นที่เปนประโยชน์
ในตำบลโต ก็ให้นำความเสนอต่อ
เทศาภิบาลมณฑล^๙ นั้น ทราบไว้ ส่วน
พระยารัษฎานั้น ถ้าทราบว่า ในมณฑล

ภูเก็

^๗ กระทรวงเกษตราธิการและสหกรณ์ ในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาปนาเป็นกระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕

^๘ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี

^๙ การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล คือ การรวมหัวเมืองตั้งแต่ ๒ เมืองขึ้นไปมากบ้างน้อยบ้างสุดแต่ความสะดวกแก่การจัดการปกครอง และการตรวจตราได้ทั่วถึงเป็นประมาณ ตั้งขึ้นเป็นมณฑลมีเจ้านายหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยไปรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เป็นผู้บัญชาราชการมณฑล เป็นตำแหน่งที่รองจากเสนาบดี แต่เหนือกว่าผู้ว่าราชการเมือง มีอำนาจหน้าที่ปกครองบังคับบัญชา ข้าราชการฝ่ายพลเรือนทั้งหลายในมณฑล ในชั้นแรกผู้บัญชาราชการมณฑล เรียกว่า **“ข้าหลวงใหญ่”** ต่อมาเปลี่ยนเรียกว่า **“ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล”** ยกเว้นมณฑลอุดรและมณฑลอุบล ซึ่งข้าหลวงใหญ่ทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ ทั้ง ๒ มณฑลนี้ ให้เรียกว่า **“ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑล”** ครั้นต่อมาถึงรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลเหมือนกันหมด (กระทรวงมหาดไทย, **ตำราพระราชานุญาต**, ๒๕๑๑ : ๑๒๑ - ๑๒๒)

พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี
(คอซิมบี๊ ณ ระนอง)

ที่มา : เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจหัวเมืองปักะใต้ พุทธศักราช ๒๔๓๔

(รัตนโกสินทรศก ๑๑๕), ๒๕๓๔ : ๑๔

พระยารัษฎานุประดิษฐ์ เกิดที่จังหวัดระนอง เมื่อวันที่ ๕ เดือน ๕ ปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๔๐๐ เป็นบุตรชายคนสุดท้ายของ พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมเจียง ณ ระนอง) จินตกรรม ได้รับบรรดาศักดิ์เลื่อนฐานะจากพ่อค้าเป็นขุนนาง มารดาเป็นชาวนา ชื่อ กิม พระยารัษฎานุประดิษฐ์ เริ่มรับราชการเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๕ ในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เป็นหลวงบริรักษ์โกลหวิสัย ผู้ช่วยราชการเมืองระนอง แล้วเลื่อนเป็นพระอภัยมณีคหวิสัย เจ้าเมืองกระบี่ (ท้องที่ติดกับเมืองระนอง) พุทธศักราช ๒๔๓๔ เป็นเจ้าเมืองตรัง พุทธศักราช ๒๔๔๔ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต เป็นผู้มีความสามารถ มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ เป็นนักปกครอง และนักพัฒนา เป็นเจ้าเมืองที่ให้ความสำคัญแก่การผังเมือง และการสร้างถนนที่ เมืองภูเก็ต และเมืองตรัง นอกจากนั้นยังเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดที่จะนำ ยางพาราจากมาลายู มาปลูกในประเทศไทยเป็นครั้งแรกอีกด้วย

หากเกิดมีแร่สีบดๆ แร่ตตอื่นที่ทับ
บลูได้อีกแล้ว ก็จะได้ประเภทใหม่
ซึ่งแตกต่างประโดยชนม์ แลทำแผ่นที่
ให้ราษฎรทราบ เพื่อเป็นคณประโดยชนม์
แก่ราษฎร แลประเภทต่อไปจะมี
กรมราชโลหกิจ กรมป่าไม้สอง
กรมนี้ เมื่อขึ้นราชการขึ้นต้น ก็ได้
คิดแบ่งไว้เป็นราชการส่วนกระทรวง
เกษตร แต่กรมป่าไม้เหตุด้วยอยู่
ในหัวเมืองประเทศราชโดยมาก
แลมีก้อความงว่ง กับทั้งจะต้อง
ตั้งต้นวางแบบอย่างรวมป่าเข้าเป็น
ของแผ่นดิน ซึ่งเป็นการใหญ่ อัน
กรมมหาดไทยได้พยายามจัดการ
โดยลำดับมา จนการสำเร็จเรียบร้อย
สองลง แต่กรมในกระทรวงเกษตร
ได้ ๗ เสีย ๗ ไม้ตั้งขึ้น เป็นกระทรวง
ล้มลุกอยู่ จึงมิได้ยกป่าไม้มาไว้
ใหม่

ภูเก็ตมีแร่ดีบุกฤาแร่ธาต้อื่นที่ตำ
บลได้อีกแล้ว ก็จะได้ประกาศโฆษณา
ชี้แจงคุณประโยชน์ แลทำแผนที
ให้ราษฎรทราบ เพื่อเป็นคุณประโยชน์
แก่ราษฎร แลประเทศต่อไป ดังนี้

กรมราชโลหกิจ **กรมป่าไม้**^{๑๐} สอง
กรมนี้ เมื่อ **ป็นราชการขึ้นต้น**^{๑๑} ก็ได้
คิดแบ่งไว้เป็นราชการส่วนกระทรวง
เกษตร แต่การป่าไม้เหตุด้วยอยู่
ใน **หัวเมืองประเทศราช**^{๑๒} โดยมาก
แลมีถ้อยความรุงรัง กับทั้งจะต้อง
ตั้งต้นวางแบบอย่างรวมป่าเข้าเป็น
ของแผ่นดิน ซึ่งเป็นการใหญ่ อัน
กรมมหาดไทย^{๑๓} ได้พยายามจัดการ
โดยลำดับมา จนการสำเร็จเรียบ
ร้อยลง แต่การในกระทรวงเกษตร
ได้ ๆ เสีย ๆ ไม่ยั่งยืน เป็นกระทรวง
ล้มลุกอยู่ จึงมิได้ยกป่าไม้มาไว้
ใน

^{๑๐} ขณะนั้นมิสเตอร์ลอยด์ เป็นเจ้ากรม (ภาพประกอบหน้า ๔๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนากกรมป่าไม้ ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ (พุทธศักราช ๒๔๓๙) ตามคำแนะนำของ Mr. H. Slade เจ้าหน้าที่ป่าไม้อังกฤษจากรัฐบาลอินเดีย (ภาพประกอบหน้า ๔๑) โดยในครั้งนั้น ให้อยู่ในสังกัดของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นเสนาบดี มีหน้าที่ควบคุมดูแลป่าและรักษาประโยชน์ จากป่า โดยมีวัตถุประสงค์จะตัดปัญหาการป่าไม้ให้พ้นจากการเมือง เพราะเดิมป่าไม้แต่ละแปลงตกอยู่ในความครอบครองของเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายทางภาคเหนือ จึงมีการร้องเรียนเกี่ยวกับประโยชน์ในการทำป่าไม้ไปทางกงสุลอังกฤษเสมอ ๆ นอกจากนั้น ยังประสงค์จะควบคุมการทำป่าไม้ ให้เหมือนกับที่อังกฤษจัดขึ้นในเมืองพม่า กำหนดให้กรมป่าไม้ควบคุมการทำป่าไม้ไม่ให้นักงสุลต่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นเรื่องการเมืองได้ รวมทั้งให้มีการสงวนป่าไม้สัก ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้โอนกรมป่าไม้ไปสังกัดกระทรวงเกษตรราธิการ เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๔ ในปัจจุบัน กรมป่าไม้อยู่ในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากเนื้อความของพระราชหัตถเลขาฯ ข้างต้น เป็นข้อสังเกตที่แสดงให้เห็นสาเหตุที่ทรง ให้กรมป่าไม้อยู่ในสังกัดกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น (กระทรวงมหาดไทย, **พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕**ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๕, ๓๔๕)

^{๑๑} คือการแบ่งส่วนราชการ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๕

^{๑๒} หัวเมืองประเทศราชที่มีป่าไม้ คือ หัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้แก่ นครเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน ขณะนั้นมีป่าไม้หนาแน่น เช่น ไม้สัก ไม้สน ไม้สา ฯลฯ เดิมป่าไม้ในเขตท้องที่ตั้งกล่าวจะเป็นทรัพย์สินของเจ้าผู้ครองนคร ผู้ใดจะทำไม้สักในป่าท้องที่ใดจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้านครนั้น ๆ โดยยอม เสียเงินที่เรียกว่า “ค่าตอไม้” ตามจำนวนต้นที่จะตัดฟันลง นอกจากนั้นเจ้าผู้ครองนครจะยกป่าใดในท้องที่ของตนให้แก่ผู้ใดก็ได้ และเมื่อเจ้าของป่า ถึงแก่กรรมลง ป่าไม้นั้นก็ตกเป็นทรัพย์สินอยู่ในกองมรดกด้วย

การปกครองหัวเมืองประเทศราช มีประเพณีการถวายต้นไม้ทอง และเงิน เครื่องราชบรรณาการ สำหรับบริเวณ ๗ หัวเมือง ให้มีพระยาเมืองรักษาราชการ ต่างพระเนตรพระกรรณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมณฑลพายัพ เรียกข้าหลวงเทศาภิบาลว่า ข้าหลวงใหญ่ ให้มี “เค้าสนามหลวง” (ดูภาพศาลาเค้าสนามหลวง หน้า ๔๑) ประกอบด้วยคณะผู้ปกครอง ๓ นาย คือ เจ้าผู้ครองนคร ข้าหลวงประจำนคร และข้าหลวงผู้ช่วย (กระทรวงมหาดไทย, **หนังสือพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๕** ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๖๓, และ ซวลีย์ ณ ถลาง, **ประเทศราชของสยาม**, ๒๕๔๑ : ๑)

^{๑๓} คือ กระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๓๑ รัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งกระทรวงใหม่อีก ๖ กระทรวง คือ กรมพระคลัง กรมยุติธรรม กรมธรรมการ กรมโยธาธิการ กรมยุทธนาธิการ และกรมมูรธาธร รวมกับเดิมที่มีอยู่แล้ว ๖ กระทรวง เป็น ๑๒ กระทรวง กระทรวงหรือกรมที่มีอยู่เดิม คือ กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมเมือง กรมวัง กรมท่า และกรมนา ต่อมาให้ยกฐานะกรมทั้ง ๑๒ กรม เป็นกระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ให้เจ้ากระทรวงเป็น “□□□□□□” เสมอกัน ตอนปลายรัชกาล ทรงปรับปรุงลดลงเหลือเพียง ๑๐ กระทรวง โดยตัดกระทรวงมูรธาธร และ กระทรวงยุทธนาธิการออก (กระทรวงมหาดไทย, **พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕** ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๑, ๒๒)

ในกระทรวงเกษตร ตามความเคลื่อนไหว
ของอยู่ในกระทรวงมหาดไทย

ส่วนกรมราชเลขาธิการ ได้ตั้งขึ้น
ในกระทรวงเกษตร ก็มีเหตุการณ์
ต่างๆ ให้เกิดความรับผิดชอบ
ถึงกระทรวงเกษตรเองแล้ว จึงได้ยก
ไปสมทบอยู่ในกระทรวงคลัง ให้มี
เป็นภาระอันหนัก เป็นประเภทหนึ่ง
จากการของกระทรวงคลัง ไม่อยาก
เอากรมราชเลขาธิการไว้ แลในเวลา
นั้นก็มีกระแสข่าวแก่ปอสีตเกิด
ขึ้น ซึ่งเป็นหน้าที่กระทรวงมหาดไทย
ต้องเกี่ยวข้องด้วยเสมอ จึงได้ยก
ไปไว้ในกระทรวงมหาดไทย แล้วได้
มาสังกัดเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่
เมื่อรัตนโกสินทร์คือ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘
ได้วางการอย่างใหม่ กำหนดตำบล
แลการงาหมกทั่วทั้งวงมาก ซึ่งได้ทำ
อยู่

ในกระทรวงเกษตรตามความคิดเดิม
คงอยู่ในกระทรวงมหาดไทย

ส่วนกรมราชโลหกิจ ได้ตั้งขึ้น

ในกระทรวงเกษตร ก็มีเหตุการณ์ดี ๆ
ร้าย ๆ ให้เกิดความรำคาญบ่อย ๆ จน
ถึงกระทรวงเกษตรเองล้ม จึงได้ยก
ไปสมทบอยู่ใน **กระทรวงคลัง^{๑๔}** เห็นว่า
เป็นภาระอันหนัก เป็นประเภทหนึ่ง
จากการของกระทรวงการคลัง ไม่อยากจะ
เอากรมราชโลหกิจไว้ แลในเวลา
นั้นก็มีการเกี่ยวแก่ **ปอลิติค^{๑๕}** เกิด
ขึ้น ซึ่งเป็นหน้าที่กระทรวงมหาดไทย
ต้องเกี่ยวข้องด้วยเสมอ จึงได้ยก
ไปไว้ในกระทรวงมหาดไทย แลได้
มามีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่
เมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖ ดูประหนึ่ง
ได้วางการอย่างใหม่ กำหนดตำบล
แลการงานกว้างขวางมาก ซึ่งได้ทำ
อยู่

^{๑๔} ตั้งขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๓๑ ชื่อว่ากรมพระคลัง ยกฐานะเป็นกระทรวงเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕
ปัจจุบันคือ กระทรวงการคลัง

^{๑๕} politic หมายถึง การเมือง

Mr. Lloyd

เจ้ากรมป่าไม้ ระหว่าง
พุทธศักราช ๒๔๔๘ - ๒๔๖๖
ที่มา : กรมป่าไม้

Mr. H. Slade

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ชาวอังกฤษเป็น
เจ้ากรมป่าไม้คนแรกดำรงตำแหน่ง
ระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๓๙ - ๒๔๔๔
ที่มา : พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รศ. ๑๒๐ - ๑๒๒ ๒๓๓ ๑, ๒๕๕๖ : ๔๓๒

^{๑๖} ศาลาเฝ้าสนามหลวงลำปาง
ที่ประชุมกรมการบริหารเมือง

ที่มา : ดารารัตน์,
จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานฉลอง
พระอนุสาวรีย์พระราชชายา เจ้าดารารัตน์
๒๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๓

อยู่ใ้เวลาห้

การซึ่งจะปกครองมราชไลหกิจมาไว้
ใ้ปกครองเลขทรนั้น ก็ดกด้วย
พแหกรษการตามห้ไว้แต่ก่อน
แต่เห็นห้รชการใ้ปกครองเลขทร
ห้กำลังทำอย่มีมาก จะต้งแก้ไข
ตรวจตราให้ทั่วถึง หม่อมช่า๗๑เลข
อุดมซึ่งได้เข้ารับตำแหน่งใหม่ ห้
จะยังดการไว้ทั่ว ก็ให้ส่งกรม
ราชไลหกิจไปทห้ห้ ยังจะเป็นการ
ยากลำบากห้จะดการให้ทั่วถึง เพราะ
นั้นห้ให้หม่อมช่า๗๑เลขอุดมศึกษา
การใ้กรมราชไลหกิจจากกระทรวง
มหาดไทยให้รับเต็มลเสียบก่อน ให้
รอชี้แจงการงานให้หม่อมช่า๗๑เลข
อุดมทราบ เมื่อพร้อมพร้อมห้จะรับ
ได้เมื่อใด จึงดอปลง

สินธุสิน

๗/๕
๗.๗.
๗.๗.

อยู่ในเวลานี้

การซึ่งจะยกกรมราชโลหกิจมาไว้
ในกระทรวงเกษตรนั้น ก็ถูกด้วย
พแนกราชการ ตามที่กะไว้แต่ก่อน
แต่เห็นว่าราชการในกระทรวงเกษตร
ที่กำลังทำอยู่มาก จะต้องแก้ไข
ตรวจตราให้ทั่วถึง **หม่อมชาติเดช
อุดม**^{๑๖} พึ่งได้เข้ารับตำแหน่งใหม่ น่า
จะยังดูการไม่ทั่ว ถ้าจะให้ส่งกรม
ราชโลหกิจไปทันที ยังจะเป็นการ
ยากลำบากที่จะดูการให้ทั่วถึง เพราะ
ฉนั้นให้หม่อมชาติเดชอุดมศึกษา
การในกรมราชโลหกิจจากกระทรวง
มหาดไทยให้รู้เค้ามูลเสียก่อน ให้
เธอชี้แจงการงานให้หม่อมชาติเดช
อุดมทราบ เมื่อพร้อมพร้อมที่จะรับ
ได้เมื่อใด จึงค่อยส่ง

อนึ่ง

๑/๑๒
๑๖
๑๖

นายพลเอก เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์
(หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์)

ที่มา : ตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์, ๒๕๔๒ : ๑๓๘

^{๑๖} นายพลเอก เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์) พุทธศักราช ๒๔๐๙ - ๒๔๘๓ เป็นโอรสของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ และหม่อมเขียน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปศึกษา ณ ประเทศเดนมาร์ก เมื่อเรียนสำเร็จ จากโรงเรียนนายร้อยทหารบก และโรงเรียนเสนาธิการประเทศเดนมาร์กแล้ว ได้เดินทางกลับประเทศไทยและรับราชการในกองทัพบก เจริญก้าวหน้าตามลำดับ จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมชาติเดชอุดม เมื่อดำรงยศ และตำแหน่งเป็นนายพันตรีผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยทหารบก

บรรดาศักดิ์ หม่อมชาติเดชอุดม เป็นหม่อมราชนิกุล ซึ่งพระราชทานเฉพาะ หม่อมราชวงศ์เท่านั้น เป็นบรรดาศักดิ์อยู่ระหว่าง พระยากับพระ

หม่อมชาติเดชอุดมได้เจริญก้าวหน้าจนเป็นนายพลโทเสนาธิการทหารบก มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ได้ย้ายไปรับราชการตำแหน่งรองเสนาบดี กระทรวงเกษตรธิการ และพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระยาวงษาอนุประพัทธ์ วิบูลย์วิวัฒน์ เกษตรวิปัติ ในปีเดียวกันนั้นเองก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น เจ้าพระยาในราชทินนามเดิม ต่อมาได้ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงคมนาคม จนสูงอายุ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงคมนาคม หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้รับเชิญให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี กระทรวงเศรษฐกิจอยู่ ๑ ปี จึงลาออกจากตำแหน่ง

นายพลเอก เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ มีบุตรธิดา รวม ๑๓ คน เช่น หลวงจรัญสนิทวงศ์ ที่เป็นชื่อนนนจรัญสนิทวงศ์ หลวงเดชสทกรณ์ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย หม่อมหลวงบัว กิติยากร พระมารดาของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุนนาค อดีตนางสนองพระโอษฐ์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ (ข้อมูลจาก นายทองตอ กล้วยไม้ ณ อยุธยา ผู้เคยดำรงตำแหน่งปลัดกรุงเทพมหานคร ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย)

๑๐๗๖๕

ที่ ๑๔/๑๗๓ ทบ.ที่สั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๕ สืบพยานคดี
สิงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้ยื่นหนังสือสงวนนามพี่ ภาได้ยื่น
รายงานหลวงราชบุรีการกิจ เรื่องสั่งเลขแดน
อำเภอเขตง แลเห็นไม่ควรรบอำเภอเขตง
เป็นกิ่งอำเภอ เห็นชอบด้วยเพราะเป็นอำเภอ
ชายแดน แลเห็นว่าหลวงราชบุรีการกิจเป็น
ผู้มีสติปัญญาเกินกว่าที่เป็นทนายอำเภอ ท้าย
เขตแดนก็มีเสร็จแล้ว จะได้ย้ายไปให้เป็น
ตำแหน่งสูงกว่านี้ ซึ่งรายงานมาให้ดูด้วยนั้น
ทราบแล้ว

หลวงราชบุรีการกิจทำการวัดไร่เป็น
ขึ้นรังสีหนักหนา ควรจะสมทบเป็นผู้มีสติปัญญา
แลแม่นยำ ความดีของเท่าที่ไม่ได้แก่อำเภอ
เขตง เห็นเป็นการถูกต้อง ควรจะตั้งอำเภอ
เขตง

เวรวิเศษกระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๑๖ ส.ค. ร.ศ. ๑๒๘

๑๐๗/๒๕

ที่ ๗๘/๗๗๓

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๔ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันวานนี้ ว่าได้รับ
รายงานหลวงราชบุรุษการกิจ เรื่องส่งเซตร์แดน
อำเภอบेतง^๑ แลเห็นไม่ควรยุบอำเภอบेतง
เพนกิ่งอำเภอ เห็นชอบด้วยเพราะเพนอำเภอ
ชายแดน แลเห็นว่าหลวงราชบุรุษการกิจเพน
ผู้มีสติปัญญาเกินกว่าที่เพนนายอำเภอ ถ้ารับ
เซตร์แดนกันเสร็จแล้ว จะได้ย้ายไปให้เพน
ตำแหน่งสูงกว่านี้ ส่งรายงานมาให้ดูด้วยนั้น
ทราบแล้ว

หลวงราชบุรุษการกิจทำการร้องไวยเพน
ชั้นเชิงดีนักหนา ควรจะชมว่าเพนผู้มีสติปัญญา
แลแม่นยำ ความคิดของเขาที่ไม่เล็กอำเภอ
เบตง เห็นเพนการถูกต้อง ควรจะคงอำเภอ
เบตง

^๑ ขณะนั้นมีหลวงราชบุรุษการกิจ (ตู่ย) เป็นนายอำเภอ (ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘) เดิมพื้นที่อำเภอเบตง
ขึ้นอยู่กับเมืองรามัน ซึ่งเป็น ๑ ใน ๗ หัวเมืองของมณฑลปัตตานีต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๑๑ ได้ตั้งขึ้นเป็นอำเภอ ชื่อว่า
“อำเภอยะรม” แบ่งการปกครองออกเป็น ๖ ตำบล คือ ตำบลเบตง ตำบลยะรม ตำบลอิตำ ตำบลโกรเน ตำบลบาโลน
และตำบลเซะ หรือ โกร๊ะ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๔๒ จากผลการปักปันเขตแดน ระหว่างไทย-มาลายา อาณานิคม
ของอังกฤษเป็นเหตุให้ ตำบลอิตำ ตำบลโกรเน ตำบลบาโลน และตำบลเซะ หรือ โกร๊ะ รวม ๔ ตำบล ถูกตัดออกจาก
อำเภอยะรม (เบตง) ไปรวมกับรัฐเปรัก ประเทศมาเลเซีย ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๗๓ สมัยที่พระพิชิตบัญชาการ
เป็นนายอำเภอได้เปลี่ยนชื่อ **“อำเภอยะรม”** เป็น **“อำเภอเบตง”** ซึ่งเป็นภาษามลายูแปลความหมายว่า **“ไม้ไผ่”**
ปัจจุบันอำเภอเบตง เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดยะลา

เมตใจไว้ แต่ผู้ซึ่งจะไปอยู่ในที่นั้น ควรจะได้
คณอย่างหลวงราชกุมารภักดิ์ ซึ่งสิ่งเกิดดูว่า
เท้าวอกทั้งผู้ซึ่งแยกคล่องแคล่วมาก จะต้อง
ลาหมาเสียห่าเสียตาย แต่เพราะทำบเล็ด
ลงไม่สัมพันธ์กับสิ่งซึ่งหลวงราชกุมารภักดิ์
ตั้งภัย แต่ควรจะพาตัวไปเสียให้เสีย หลวง
ราชกุมารภักดิ์ที่กระทำจะไร้อาณาในตำแหน่ง
สำคัญ ๆ ที่มณฑลปัตตานีที่นั้นเอง

๑๑๖
๒๒๖
๒๖๓

ดี นรนาถ

เบตงไว้ แต่ผู้ซึ่งจะไปอยู่ในที่นั้น ควรจะได้
 คนอย่างหลวงราชภักดิ์การกิจ ซึ่งสังเกตเห็นว่า
 เข้าออกทั้งฝรั่งทั้งแขกคล่องแคล่วมาก จะต้อง
 ถอนมาเสียน่าเสียดาย แต่เพราะตำบลเล็ก
 ลงไม่สมกับสติปัญญาหลวงราชภักดิ์การกิจก็
 ต้องย้าย แต่ควรจะหาตัวเปลี่ยนให้ดี หลวง
 ราชภักดิ์การกิจนี้น่าจะใช้ราชการในตำแหน่ง
 สำคัญ ๆ ที่ **มณฑลปัตตานี** ^๒ นั้นเอง

ฉ.จ.ค.
 ๒๒.๒.
 ๒๒.๒.
 ๒๒.๒.

^๒ ขณะนั้นมีพระยาศักดิ์เสถียร (หนา บุญนาค) เป็นสมุหเทศาภิบาล พุทธศักราช ๒๔๔๙ มีการตั้งมณฑลปัตตานี ประกอบด้วย
 ๗ เมือง คือ เมืองตานี เมืองยะหริ่ง เมืองสายบุรี เมืองระแงะ เมืองราหิมัน เมืองยะลา และเมืองหนองจิก
 ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกับมณฑลอื่น และมีข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ ๗ หัวเมือง รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐
 ใช้บังคับพิเศษมีพระยาเมืองเป็นผู้รักษาราชการ การบ้านการเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ (กระทรวงมหาดไทย, **ตำราพระราชานุสรณ์**,
 ๒๕๑๑ : ๑๒๘)

มหาอำมาตย์โท พระยาเดชาานุชิต
 สยามิศรภักดี พิริยะพาหะ (หนา บุญนาค)

ที่มา : อัลบั้มรูปสมุหเทศาภิบาล เล่ม ๒ ของกระทรวงมหาดไทย

มหาอำมาตย์โท พระยาเดชาานุชิต สยามิศรภักดี
 พิริยะพาหะเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี ขณะเป็น
 พระยาศักดิ์เสถียร เกิดเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๐๘ ถึงแก่อนิจกรรม
 เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นบุตรพระยาอรรณราชนารถภักดี
 (หวาด บุญนาค) กับคุณหญิงบัวได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูง
 ด้านวิศวกรรมศาสตร์สาขาการทำเครื่องอาวุธยุทธโธปกรณ์
 จากประเทศเยอรมนี รับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ
 พุทธศักราช ๒๔๔๒ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น
 พระยาศักดิ์เสถียร และเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี
 อยู่ถึง ๒๒ ปีได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นพระยาเดชาานุชิตฯ
 เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕

อักษรของกรมหลวงพิทักษ์
รับขึ้นที่ ๒๓ กย ๒๓๑๘

๑๔๑๓๗

ที่ ๑๘/๑๐๘ ทพหนึ่งอัมพรเสถียร
วันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๑๘
ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
ด้วยท้าวทศพรพงษ์เทพลงคำนึง
มีนเป็นท้าวเปลื้องเปล้าใจ จะขอเสีย
พรากคนไร่ให้มาแทนกัน เขาก็
มีงานราชการประจำตัว แลมีปาก
มีหางขบขันด้วยกันแล้ว จะขอมา
จับมัดเท้าทรง ก็เห็นจะไม่ดีอยู่ใจเต็ม
ใจ

ทศพรพงษ์นั้น เป็นความตั้งใจ
ใจของเขามาแต่เดิม อยากจะจับใช้มัน
เฝ้าเกาะตัว แต่ขณะนั้นเป็นเวลาขบขัน
ขบขันอยู่ จะหาตำแหน่งให้ดีกว่าคอย
อามักผู้รักชาวขบขันไม่ได้, มีน
จึงได้บอกให้ไปทำการในหล่นนั้น
ก็เห็นว่าเขามอนแทนหลุดจากกรม

กระทรวงมหาดไทย
 รัับวันที่ ๒๓ ก.ย. ร.ศ. ๑๒๘
 ๑๔๑๘๗

ที่ ๘๘/๙๐๘ พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
 ด้วยการที่ **ชายอุรุพงษ์**^๑ ตายลงครั้งนี้
 ฉันทนที่เปลี่ยวเปล่าใจ จะเหลือว
 หาทุกคนไรให้มาแทนกัน เขาก็
 มีรื่องานราชการประจำตัว แลมีปีก
 มีหางบริบูรณ์ด้วยกันแล้ว จะเอามา
 จับยึดเข้ากรง ก็เห็นจะไม่มีผู้ใดเต็ม
 ใจ

ชายเสวรวงษ์^๒ นั้น เป็นความตั้ง
 ใจของเขาแต่เดิม อยากจะรับใช้ฉันท
 เจนภาคตัว แต่ขณะนั้นเป็นเวลาบริ
 บุรณ์อยู่ จะหาตำแหน่งให้ดีกว่า **นาย
 อำเภอ**^๓ ผู้รักษา **วังบางปะอิน**^๔ ไม่ได้ ฉันท
 จึงได้บอกให้ไปทำการในหน้าที่นั้น
 ก็นับว่าเป็นอันเขาหลุดจากกรง

—จะ—

๑ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช (แถวกลางซ้าย)

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๕ ประสูติแต่
 เจ้าจอมมารดาเลื่อน ผู้เป็นบุตรของพระนรินทรภรณ์ (ลอย นิชะวานนท์) กับคุณปรีก มีพระเชษฐภคินี
 (พี่สาว) หนึ่งพระองค์ คือพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลาวดาวรงค์ ทรงรับราชการ ในกรมมหาดเล็ก
 ล้นพระชนม์ ในปลายรัชกาลที่ ๕ ด้วยพระชันษา ๑๗ ปี

๒ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสวรวงศ์วราวัตร

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสวรวงศ์วราวัตร (พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นอนุพงษ์จักรพรรดิ)
 พระโอรสในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์ และ หม่อมราชวงศ์สว่าง
 ประสูติ เมื่อวันที่ ๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๒๑ รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นอนุพงษ์จักรพรรดิ
 ล้นพระชนม์ ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ (โอรสและธิดาที่เกิดจากนางห้าม
 พระราชทานจะมีพระยศเป็นพระองค์เจ้า ตั้งแต่ประสูติทุกพระองค์)
 (ข้อมูลจาก นายทองตอ กล้วยไม้ ณ อยุธยา ผู้เคยดำรงตำแหน่งปลัดกรุงเทพมหานคร ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย)

^๑ นายอำเภอเป็นหัวหน้าการปกครองทั่วไปในอำเภอตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๐ เป็นต้นมา (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๔
 วันที่ ๓๐ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ (พุทธศักราช ๒๔๔๐) พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่)

^๔ พระราชวังบางปะอิน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปัจจุบัน

จะเอากลับมาก็คงคงจะอึดอึดบ้าง
แต่เห็นว่าจะไม่ทิ้งมีสียเล่ม และ
ไม่มีทางอื่นที่จะทำได้แล้ว นี่จึง
ขอถอนผลประโยชน์จากหลายอำเภอ
เพราะช่วงซึ่งบกขึ้นเป็นปลัดเทศ
การปกครองในกรมมหาดเล็ก แต่
การเพราะช่วงข้างปิ่นนั้น จะให้คง
ดูแลจัดการอยู่ด้วย เช่นกรมขุน
สิริมลิตาตรเคยเป็นหลัก ก็จะเป็น
การสวดกล่ามเมื่อมดนั้น ไม่เป็น
การจำเป็นที่จะต้องรักชัพ
ภวัง ซึ่งเคยมาตากอยู่นั้น

๗๖
๒๕๖๖

สินธุ์

จะเอากลับมาเข้าทรงคงจะอี๊ดอี๊ดบ้าง
 แต่เห็นว่าจะไม่ทั้งนี้เสียเต็ม แล
 ไม่มีทางอื่นที่จะทำได้แล้ว ฉะนั้นจึง
 ขอถอนชายเสรรฐวงษ์จาก **นายอำเภอก**
พระราชวัง^๕ ซึ่งยกขึ้นเป็น **ปลัดเทศา**^๖
 มารับราชการใน **กรมมหาดเล็ก**^๗ แต่
 การพระราชวังบางปะอินนั้น จะให้คง
 ดูแลจัดการอยู่ด้วย เช่น **กรมขุน**
สรรพสาตรี เคยเป็น **ตุ๊ก**^๘ ก็จะเป็น
 การสวดดีเหมือนกัน ไม่เป็น
 การจำเอนที่จะต้องหาผู้รักษาพระ
 ราชวัง ซึ่งเคยหายากอยู่นั้น

พ.ศ.
 ๒๔๖๖

อินท...

๕ คือนายอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖ ปลัดเทศาภิบาล

๗ กรมมหาดเล็กมีบัญชาการกรมพระองค์สุดท้ายในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศัวัโรทัย กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์

๘ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรีศุภกิจ (พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์)

๙ พระนามลือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรีศุภกิจ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงสรรพสาตรีศุภกิจ
 (ต้นราชสกุล ทองแถม)

ประตูสรรพสาตรี ประตูวังของ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงสรรพสาตรีศุภกิจ
 ตั้งอยู่ใกล้ศาลเจ้าพ่อเสือ
 บนถนนตะนาวในปัจจุบัน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรีศุภกิจ พระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาสังวาลย์ บุตรีของนายคัลยวิชัย (ทองคำ ณ ราชสีมา) เป็นพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ ๕ ขณะนั้นเป็นราชของครุฑในรัชกาลที่ ๕ บังคับกรมการช่างมหาดเล็ก เรียกพระนามเล่นว่า “ตุ๊ก” เป็นผู้ทรงริเริ่มการถ่ายภาพยนตร์ในประเทศไทย โดยทรงซื้อกล้องถ่ายภาพยนตร์ และอุปกรณ์ในการถ่ายทำต่าง ๆ เข้ามาเมื่อครั้งที่ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๔๐ และได้เริ่มถ่ายภาพยนตร์ด้วยพระองค์เองเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๓ ตลอดรัชกาล ล้นพระชนม์ เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๖๒ รวมพระชันษา ๖๓ ปี หลังจากสิ้นพระชนม์ได้ไม่นานวังที่ประทับถูกรื้อถอนเพื่อตัดถนนแพรงสรรพสาตรีเชื่อมถนนสองสายคือ ถนนตะนาว และถนนอัษฎางค์ ตามประวัติกล่าวว่าวังแห่งนี้เป็นวังขนาดใหญ่ ทว่าหลังจากตัดถนนผ่านวัง สองฟากถนนก็มีบ้านเรือนขึ้นตลอดแนวจนไม่เหลือร่องรอยวังให้เห็น เหลือเพียงประตูวังเป็นเครื่องยืนยันถึงความใหญ่โตของวังในอดีต

ที่ ๑๖๓/๑๖๔๗

พทิ่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๗
ถึงกรมหลวงกำแพงเพชรอัคร
เสนาบดี ^{ที่ ๑๖๔๗}

ได้รับหนังสือเจ้าอธิราชเมือง
จำปาศักดิ์ว่า เมื่อให้เมืองจำปาศักดิ์
กลับด้วยฝรั่งแล้ว ได้อพยพ
ครอบครัวมาอยู่เมืองอุบล ได้รับผล
ประโยชน์อันไม่พอที่จะเลี้ยง
ครอบครัว มีความขัดสน ขอความ
กรุณาให้ช่วยเลี้ยง ได้ส่งสำเนา
หนังสือเจ้าอธิราชมาให้ดูด้วยแล้ว
เห็นว่าเป็นที่น่าสงสาร ให้คิดอ่าน
จะอุดหนุนให้มีกำลังพอเลี้ยงชีวิต
ได้อย่างไร อย่าให้ถึงแก่ความคับ
แค้นขัดสน

สิมสันน ๗๗
ว.๗

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๙ พ.ย. ร.ศ. ๑๒๘
๑๑๖๗๔

ที่ ๑๒๓/๑๒๘๗

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือ **เจ้าอุปราช^๑ เมือง
จำปาศักดิ์^๒** ว่า เมื่อให้เมืองจำปา -
ศักดิ์กับฝรั่งเศสแล้ว ได้อพยบ
ครอบครัวมาอยู่ **เมืองอุบล^๓** ได้รับผล
ประโยชน์ **เงินปี^๔** ไม่พอที่จะเลี้ยง
ครอบครัว มีความขัดสน ขอความ
กรุณาให้ขุบเลี้ยง ได้ส่งสำเนา
หนังสือเจ้าอุปราชมาให้ดูด้วยแล้ว
เห็นว่าเป็นที่น่าสงสาร ให้คิดอ่าน
จะอุดหนุนให้มีกำลังพอเลี้ยงชีวิต
ได้อย่างไร อย่าให้ถึงแก่ความคับ
แคบขัดสน

^๑ คือเจ้าอุปราช “คำพัน” ตูภาพประกอบหน้า ๓๐ ประเพณีการปกครองของหัวเมืองประเทศราชคือ ประเทศลาวแต่เดิม ตำแหน่งในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ มีแบบแผนดังนี้ คือ ๑) ประมุขของรัฐมีฐานะเป็นกษัตริย์ เรียกว่า “พระเจ้า” ๒) อุปฮาด (อุปราช) เป็นตำแหน่งรองจากกษัตริย์ ๓) ราชวงศ์ เป็นตำแหน่งลำดับสาม ๔) ราชบุตร เป็นตำแหน่งลำดับสี่ และในลำดับที่ ๒) - ๔) นี้ ถ้าเป็นเชื้อพระวงศ์ก็มีค่านำหน้านามว่า “เจ้า” ๕) เมืองแสน ๖) เมืองจัน (จันท) ตำแหน่งที่ ๕) และ ๖) ทำหน้าที่เกี่ยวกับต่างประเทศ หรือ ต่างเมือง และกิจการสำคัญอื่น ๆ เช่น การรักษาความสงบหรืองานยุติธรรม ๗) เมืองขวา ๘) เมืองกลาง ๙) เมืองซ้าย ตำแหน่งที่ ๗) - ๙) ทำหน้าที่รักษาบัญชีเกี่ยวกับการสละก คือ ทะเบียนกำลังพล การดูแลวัดวาอาราม และออกคำสั่งให้กำชังหรือปล่อยนักโทษ ๑๐) เมืองคุก ๑๑) เมืองขาม ตำแหน่งที่ ๑๐) และ ๑๑) คือ พัดตีเรือนจำ ๑๒) นาเหนือ ๑๓) นาใต้ ตำแหน่งที่ ๑๒) และ ๑๓) ทำหน้าที่พลาธิการ และเก็บส่วนเสนาการ ๑๔) ขานตร ๑๕) ขานนทร์ ตำแหน่งที่ ๑๔) และ ๑๕) ทำหน้าที่เป็นเลขานุการของเมืองแสน และเมืองจัน ตำแหน่งที่ ๑๖) ทำหน้าที่อ่านโองการ ท้องตราหรือประกาศต่างๆ รวบรวมบัญชี รายงาน และคำนวณศักราชปีเดือน

ตำแหน่งในลำดับที่ ๕) - ๑๖) ถือว่าเป็นข้าราชการผู้ใหญ่มีค่านำหน้านามว่า พญา (พระยา) ส่วนในหัวเมืองรองลงมา ก็ยังมีโครงสร้างเหมือนเดิมแต่เปลี่ยนชื่อผู้ดำรงตำแหน่งบ้าง เช่น กษัตริย์ เป็นเจ้าเมือง อุปฮาด เรียก อุปฮาด พญาเปลี่ยนเป็น เพี้ย (มักเขียนผิดเป็นเพี้ย) นอกจากนั้น ถ้าเมืองใดมีงานมากก็อาจตั้งตำแหน่งพิเศษเพิ่มได้ โดยมีค่านำหน้าว่าเพี้ยฯ ทั้งนั้น เช่น เพี้ยแก้วดวงดี เพี้ยสุวรรณโมตรี

เมื่อดินแดนภาคอีสานอยู่ในการปกครองของประเทศไทยแล้ว ก็ยังอนุโลมให้มีระเบียบการปกครองไปตามเดิม เป็นแต่ขั้นหลังมีข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ไปควบคุมดูแลอีกชั้นหนึ่ง จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวกาวประทับที่เมืองอุบล ทรงออกประกาศเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมข้าราชการหัวเมืองลาว พุทธศักราช ๒๔๔๐ โดยให้เรียกใหม่ว่า ดังนี้ “เจ้าเมือง” ให้เรียกว่า “ผู้ว่าราชการเมือง” อุปราช ให้เรียกว่า ปลัดเมือง ราชวงศ์ ให้เรียกว่า ยกกระบัตรเมือง “ราชบุตร” ให้เรียกว่า ผู้ช่วยราชการเมือง สวญศ หรือบรรดาศักดิ์ก็เปลี่ยนไปตามธรรมเนียมส่วนกลาง คือ หมื่น ขุน หลวง พระ พระยา เช่น ท้าวโพธิสาร (เสือ) เจ้าเมือง เป็นพระอุบลเดชประชารัฐ ผู้ว่าราชการเมืองอุบลราชธานี ท้าวสิทธิสาร (บุญชู) อุปราช เป็นพระอุบลการประชามิตร ปลัดเมือง ท้าวไชยกุมาร (กุคำ) ราชวงศ์ เป็นพระอุบลศักดิ์ประชาบาล ยกกระบัตรเมือง (นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา ผู้เคยดำรงตำแหน่งปลัดกรุงเทพมหานคร ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทย ผู้ให้ข้อมูล)

^๒ เมืองจำปาศักดิ์ เป็นเมืองหนึ่งในมณฑลอีสาน ซึ่งมีทั้งหมด ๗ เมือง คือ อุบลราชธานี นครจำปาศักดิ์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ มณฑลอีสานก่อตั้งขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๔๓ ปัจจุบันคือ แขวงจำปาสักในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แม่น้ำโขงฝั่งขวา ตรงข้ามจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งไทยเสียให้แก่ฝรั่งเศสจากการใช้สิทธิ์เหลี่ยมของโอกุสต์ ปาวี กงสุลฝรั่งเศสโดยการให้เรือรบมาปิดอ่าวไทยเพื่อบังคับให้ไทยยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงรวมทั้งดินแดนอื่น ๆ ให้แก่ฝรั่งเศส เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๖ (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขาธิราชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๖๓ - ๖๗) ตูภาพเจ้าผู้ครองนครจำปาศักดิ์ หน้า ๓๐

^๓ ปัจจุบันคือ จังหวัดอุบลราชธานี ขณะนั้นมีพระอุบลเดชประชารักษ์ เป็นปลัดเมืองอุบล (กระทรวงมหาดไทย, ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘)

^๔ เงินที่จ่ายรายปีแก่พระบรมวงศานุวงศ์หรือข้าราชการบริพารจากเงินงบประมาณรายจ่ายหมวดเงินอุดหนุนของสำนักพระราชวัง สมัยโบราณเรียก เบี้ยหวัด หรือ เบี้ยหวัดเงินปี (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ : ๒๘๑)

ที่ ๑๕๖/๑๗๑๕ ทพที่หนึ่ง อัมพรสถาน
วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือ ที่ ๑๕๖๒ ลงวันที่ ๒๓
เดือนนี้ เรื่องจะลดหนี้เจ้าอุปราชเมืองจำปาศักดิ์
ว่า กรมหลวงวรวิมลสิทธิ์ประสงค์บอกมา
ว่า ควรจะเลี้ยงเปมหิเศษอย่างใด อย่างหนึ่ง
แก่เจ้าอุปราช ด้วยเจ้าอุปราชก็มีความจงรัก
ภักดีอยู่ แลเป็นคนมั่นคงในหน้าที่อย่าง
แท้ ทั้งมีอายุสูงแล้ว ผลประโยชน์แก่
ดินที่เก็บได้จากอำเภอโดม อำเภอวังจันทร์
กมต แลบ้านสุวรรณวารวิเศษในหลัก
๑๒๗ เก็บเงินได้ ๒,๒๔๔ บาท ๕๐ สตางค์
แต่ถ้าจะรวมอำเภอโดมแลอำเภอวังเจ้าเปมห
อำเภอเสียว ค่าใช้จ่ายอยู่ในทวปีละ ๑,๐๐๐
บาท คงเหลือ ๒,๒๔๔ บาท ๕๐ สตางค์
ถ้าจะให้เงินที่เหลือนี้แก่เจ้าอุปราชไป

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๒๕ ก.พ. ร.ศ. ๑๒๘
๒๔๔๑

ที่ ๑๕๔/๑๗๐๕ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือที่ ๑๕๙๒/๑๔๙๕๐ ลงวันที่ ๒๓
เดือนนี้ เรื่องจะอุดหนุนเจ้าอุปราชเมืองจำปา
ศักดิ์ ว่า **กรมขุนสรรพลธิธิประสงค์**^๑ บอกรมา
ว่า ควรจะเลี้ยงเป็นพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง
แก่เจ้าอุปราช ด้วยเจ้าอุปราชก็มีความจงรัก
ภักดีอยู่ แลเป็นคนมั่นคงในชาติอย่าง
เก่า ๆ ทั้งมีอายุสูงแล้วผลประโยชน์แผ่นดิน
ที่เก็บได้จาก **อำเภอดอม**^๒ **อำเภอบัว**^๓ บ้าน
ปากมูล แลบ้านสุวรรณวาริพิเศษในศก
๑๒๗ เก็บเงินได้ ๓,๒๘๔ บาท ๕๐ สตางค์
แต่ถ้าจะรวมอำเภอดอมแลอำเภอบัวเข้าเป็น
อำเภอเดียว ค่าใช้จ่ายอยู่ในราวปีละ ๑,๐๐๐-
บาท คงเหลือ ๒,๒๘๔ บาท ๕๐ สตางค์
ถ้าจะให้เงินที่เหลือนี้แก่เจ้าอุปราชเป็น
พิเศษ

^๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพลธิธิประสงค์ (พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช) ต้นราชสกุล ชุมพล ตูคำอธิบาย และ
ภาพประกอบหน้า ๕๗

^๒ เมืองดอมประดิษฐ์ ตั้งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๔ ในรัชกาลที่ ๕ ขึ้นตรงต่อเมืองจำปาศักดิ์ พุทธศักราช ๒๔๔๖ มีฐานะเป็น
อำเภอ พุทธศักราช ๒๔๕๕ ถูกยุบเป็นตำบลอยู่ในเขตการปกครองอำเภอเดชอุดม มีหลวงอนุตมเขตานุรักษ์ (ผาย) เป็น
นายอำเภอ (กระทรวงมหาดไทย, **ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘**)

^๓ ปัจจุบัน คือ อำเภอบุญทริก ขึ้นจังหวัดอุบลราชธานี ขณะนั้นมี หลวงบุญทริกเขตานุรักษ์ (ไสย) เป็นนายอำเภอ
(กระทรวงมหาดไทย, **ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘**)

พิเศษเดือนละ ๑๖๐ บาท ภาษี: ๑,๖๐๐ บาท
๑๖,๐๐๐ บาท ซึ่งขายให้อุปการะก็พอสมควร
เห็น ทบทวนแล้ว เห็นว่าควรจะเลี้ยง แต่
อย่ายกว่าเป็นเงินเมืองบัวเมืองโตมเหสีใช้
ขายให้อุปการะ ให้เป็นเงินทงราชทาน
ตรงๆ หากตกลงกลาง

สมเด็จพระนางเจ้าฯ

พิเศษเดือนละ ๑๖๐ บาท ฤกษ์ปีละ ๑,๖๐๐ บาท
 ฤกษ์ ๒,๐๐๐ บาท ชั่วอายุเจ้าอุปราชก็พอสมควร
 นั้น ทราบแล้ว เห็นว่าควรจะเลี้ยง แต่
 ย้ายกว่าเป็นเงินเมืองบัวเมืองโตมเหลือใช้
 จ่ายให้เจ้าอุปราช ให้เป็นเงินพระราชทาน
 ตรง ๆ จาก **กองกลาง**^๔

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์

^๔ หมายถึงเงินงบประมาณประจำปี

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ (พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช) ต้นราชสกุล ชุมพล

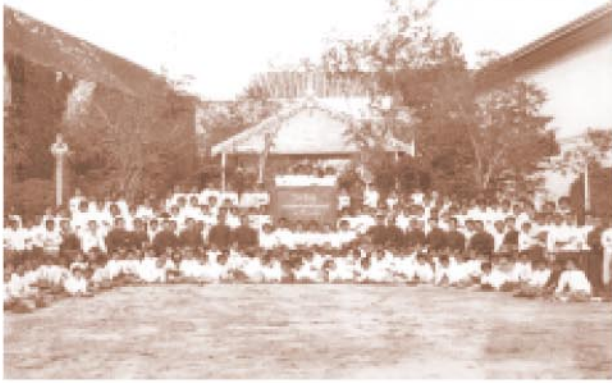
ที่มา : อัลบั้มรูปสมุหเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทย

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ (พุทธศักราช ๒๔๐๐ - ๒๔๖๕) ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสาน มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช ประสูติเมื่อ วันอังคารที่ ๒๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๐๐ เป็นพระราชโอรส ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาพิ้ง ทรงเลือก

เป็นราชองค์รักษ์ประจำพระองค์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บังคับการกรมช่างทหารในด้วย พุทธศักราช ๒๔๒๗ ให้บัญชาการศาลฎีกาและศาลแพ่ง พุทธศักราช ๒๔๒๘ ได้รับการสถาปนาพระเกียรติยศเป็นกรมหมื่นฯ พุทธศักราช ๒๔๓๐ บังคับการทหารหน้ามียศเป็นนายพันโท เลื่อนขึ้นเป็นนายพันเอกปลายพุทธศักราช ๒๔๓๐ เป็นข้าหลวงพิเศษเสด็จขึ้นไปจัดการกองทัพที่มณฑลพิษณุโลกไปปราบศึกฮ่อ พุทธศักราช ๒๔๓๒ เป็นปลัดทัพบก ถึงปลายพุทธศักราช ๒๔๓๒ เป็นข้าหลวงพิเศษเสด็จขึ้นไปบัญชาการปราบปรามโจรผู้ร้ายในมณฑลนครราชสีมา พุทธศักราช ๒๔๓๖ เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เมื่อไทยมีข้อพิพาทในวิกฤตการณ์รัตนโกสินทรศก ๑๑๒ กับฝรั่งเศส โปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวงพิเศษเสด็จขึ้นไปทรงบัญชาการรวบรวมกำลัง ณ เมืองนครราชสีมา และเป็นข้าหลวงต่างพระองค์ และเลื่อนพระยศฝ่ายทหารเป็นนายพลตรีสำเร็จราชการมณฑลอีสานบัญชาการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ณ เมืองอุบลราชธานี พุทธศักราช ๒๔๔๓ ได้รับสถาปนาเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ พุทธศักราช ๒๔๕๓ เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕ เป็นกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ พุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นเสนาบดีที่ปรึกษามีหน้าที่เฉพาะการอันเนื่องด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ล้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ปีจอ พุทธศักราช ๒๔๖๕ (กระทรวงมหาดไทย, **ตำราพระราชานุสรณ์**, ๒๕๑๓ : ๒๖๓ - ๒๗๔)

๔. ด้านการศึกษา การศาสนา และประวัติศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาประเทศด้านการศึกษา การศาสนา และประวัติศาสตร์ ที่สำคัญไว้เป็นจำนวนมาก ดังเช่น

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ประชาชนส่วนใหญ่เล่นการพนัน จนมีการซื้อขายทาส

ที่มา : พระราชาผู้เป็นที่รักของประชาชน, ๒๕๔๕ : ๓๑

นักเรียนสมัยแรกๆที่เริ่มให้การศึกษาแก่ประชาชน

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ด้านการศึกษ วรรณกรรม และศิลปกรรม

มีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถ เพื่อเข้ารับราชการช่วยบริหาร และพัฒนาประเทศ โดยโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรก คือ โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๔ พระราชทานเสื้อผ้า อาหารกลางวัน และครู ก็ได้รับพระราชทานค่าตอบแทน ต่อมาพระราชทานพระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบทางตะวันออกเฉียงใต้ของพระบรมมหาราชวัง ให้ชื่อว่า โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ พระยาสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) หรือ หลวงสารประเสริฐ เป็นอาจารย์ใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวัง มีฟรานซิส ยี แปตเตอร์สัน เป็นครู โปรดเกล้าฯ ให้เลิกทาส เพื่อสร้างความเท่าเทียมทางสังคม และมีให้คนเหล่านี้กลับมาเป็นทาสอีก จึงมีพระราชประสงค์ให้ได้รับการศึกษา เพื่อให้มีวิชาความรู้นำไปประกอบอาชีพได้ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรเป็นแห่งแรก ชื่อ โรงเรียนวัดมหรณพาราม ในพุทธศักราช ๒๔๒๗ ทรงสนับสนุนให้งานวรรณกรรมก้าวหน้าโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีการพิมพ์หนังสือ ตั้งหอสมุดสำหรับประชาชน กำเนิดโบราณคดีสโมสรที่ช่วยส่งเสริมงานด้านการประพันธ์ การศึกษาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

ห้องเรียน นักเรียนสมัยแรก

ที่เริ่มให้การศึกษาแก่ประชาชน

ที่มา : พระราชาผู้เป็นที่รักของประชาชน, ๒๕๔๕ : ๓๐

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทอดกฐินพระราชทาน

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ราชวรวิหาร

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี โปรดเกล้าฯ ให้มีการแก้ไขประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ ยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในพุทธศักราช ๒๔๒๙ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร” ตามแบบประเทศตะวันตก ที่เรียกองค์รัชทายาทว่า “Crown Prince” ทรงยกเลิกประเพณีวัฒนธรรมที่ล้าสมัยไม่เป็นธรรม เช่น เลิกประเพณีหมอบคลานเข้าเฝ้า และให้ยื่นเข้าเฝ้าแทนยกเลิกการโกนผมเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคต คงให้มีการไว้ทุกข์เพียงอย่างเดียว

การไต่สวนผู้ร้าย ที่อำเภอพิมาย มณฑลนครราชสีมา

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ราชวรวิหาร

ที่มา : อนุสารมูลนิธิสมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถระ) วัดราชบพิธ ฉบับที่ ๒๔ เดือนกรกฎาคม ๒๕๔๕ - มิถุนายน ๒๕๔๖ : ปกหลัง

ด้านการศึกษา

ทรงตั้งสถานศึกษาสำหรับสงฆ์ คือมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หรือ มหาธาตุวิทยาลัย เป็นสถานศึกษาฝ่ายมหานิกาย และมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ เป็นสถานศึกษาฝ่ายธรรมยุติกนิกาย วัดประจำรัชกาลที่ทรงสร้าง คือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ราชวรวิหาร และวัดอื่น ๆ เช่น วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ราชวรวิหาร เป็นต้น

การลงโทษตัดคอประหารชีวิต

ที่มา : พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง กษัตริย์ดีเด่นของโลก, ๒๕๔๔ : ๒๕๒

เปลี่ยนวิธีการไต่สวนของตุลาการแบบเก่า ยกเลิกจารีตนครบาล เพราะเป็นวิธีลงโทษที่ทารุณ ซึ่งชาวตะวันตกดูหมิ่น พระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ในการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของไทยให้เป็นไปตามคตินิยมตะวันตก คือการเลิกทาสและระบบไพร่อันเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประชาราษฎร์โดยตรง

กระทรวงมหาดไทยได้เชิญพระราชหัตถเลขา ด้านการพัฒนาการศึกษา การศาสนา และประวัติศาสตร์ มาจัดพิมพ์ ๒ ฉบับ คือ เรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช และเรื่องหนังสือเก่าเกี่ยวกับศิกษุณ และการเมืองเขมรสมัยที่องค์พระหริรัักษ์ถึงพิราลัย และองค์นโรดมรภิษาราชการ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าควรจะเก็บรักษาไว้เป็นพงศาวดารประวัติศาสตร์

สวนกุหลาบ

ที่ ๕๖/๕๐๗ วันที่ ๓๐ มิถุนายน วันโกสสันตการศก ๑๖๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือกระทรวงธรรมการ
สั่งหนังสือพระครูฟสาโลวิหารวัด
วัด้วยการเฝ้าวัดที่จะทำการปฏิสังขรณ์
วัดพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช
กับสำเนาคำสั่งเจ้าผู้ว่าราชการเมืองนคร
ศรีธรรมราชมาให้ดู ได้ส่งไปให้เจ้าพระยา
ยมราชฟทรวล กะเจ้าพระยากรมราชเห็นว่า
การปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุนี้ควรจัด
การแบ่งหน้าที่เสียใหม่ คือการรักษาดู
ให้เป็นหน้าที่พระครูเหมเจตยานุรักษ์ การ
เรียกรายควรให้พระครูฟสาโลวิหารวัด
แลพระหวานมีหน้าที่ออกเรียกรายอย่างเดิม
ได้เป็นมาเท่าใดหักใช้จ่ายแล้วมอบให้
มีคนกลางรักษาวัดสำหรับจะได้อำนาจ
ทำการปฏิสังขรณ์ในวัดต่อไป ส่วนทานหะ
เช่น ช้าง ม้า ผู้คน ซึ่งพระครูฟสาโลวิหาร

วัด

กระทรวงมหาดไทย
 รับวันที่ ๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘
 ๗/๒๗๖

ที่ ๕๖/๕๐๗ วันที่ ๓๐ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
 ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือ **กระทรวงธรรมการ**^๑

ส่งหนังสือพระครูพิศาลวิหารวัตร
 ว่าด้วยการติดต่อที่จะทำการปฏิสังขรณ์
วัดพระบรมธาตุ^๒ เมืองนครศรีธรรมราช
 กับสำเนาคำชี้แจง **ผู้ว่าราชการเมืองนคร
 ศรีธรรมราช**^๓ มาให้ดู ได้ส่งไปให้ **เจ้าพระยา
 ยมราช**^๔ พิจารณา เจ้าพระยายมราชเห็นว่า
 การปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุนี้ควรจัด
 การแบ่งหน้าที่เสียใหม่ คือการรักษาควร
 ให้เป็นหน้าที่ **พระครูเหมเจติยานุรักษ์**^๕ การ
 เรี่ยรายควรให้พระครูพิศาลวิหารวัตร
 แลพระหวานมีหน้าที่ออกเรียรายอย่างเดิม
 ได้เงินมาเท่าใดหักใช้จ่ายแล้วมอบให้
 มีคนกลางรักษาไว้สำหรับจะได้จ้างช่าง
 ทำการปฏิสังขรณ์ในวัดต่อไป ส่วนพาหนะ
 เช่น ช้าง ม้า ผู้คน ซึ่งพระครูพิศาลวิหาร
 วัตร

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ การพัฒนาการศึกษาในรัชกาลที่ ๕ มีการตั้งกรมศึกษาธิการเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๐ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงธรรมการเมื่อ วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ (กระทรวงมหาดไทย, **พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๕** ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๗)

^๒ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร คู่มืออธิบาย และภาพประกอบหน้า ๖๓

^๓ ขณะนั้นพระยาศิริธรรมปริวัักษ์ (เย็น สุวรรณปัทมา) เป็นผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช (ระหว่าง ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๒ - ๑๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๕)

^๔ เจ้าพระยายมราชเคยบวชเรียน และสามารถแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวงจนได้รับคำชมเชย เคยเป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการที่จังหวัดสงขลาและนครศรีธรรมราช เป็นผู้ริเริ่มการจัดการปกครองท้องที่ตามระเบียบใหม่ที่จังหวัดสงขลา เมื่อครั้งยังเป็นพระวิจิตรวราสสน์ จึงรู้ระเบียบการปกครองท้องที่ในทั้งสองจังหวัดเป็นอย่างดี พุทธศักราช ๒๔๔๐ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาสุขุมนัยวินิต เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ๑๐ ปี (รายละเอียดเพิ่มเติมในหน้า ๑๓)

^๕ ปัจจุบัน คือ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แต่เดิมไม่มีพระภิกษุอยู่ประจำ เพราะครั้งแรกจัดเป็นเขตพุทธาวาสประจำเมือง ส่วนการบำรุงรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานภายในวัด เจ้าผู้ครองนครร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ช่วยกันบูรณปฏิสังขรณ์เป็นครั้งคราว และเจ้าผู้ครองนครในสมัยนั้น ๆ จะตั้งตำแหน่งสมณศักดิ์ให้พระสงฆ์รับภาระขึ้นโดยเฉพาะคือ ตำแหน่ง **“พระครูเหมเจติยานุรักษ์”** เป็นหัวหน้า และมีผู้ช่วยอีก ๔ รูป คือ พระครูกาแก้ว มีหน้าที่รักษา และรับผิดชอบพระบรมธาตุทางทิศบูรพา พระครูการาม ทิศทักษิณ พระครูกาชาติ ทิศประจิม และพระครูกาเดิม ทิศอุดร แต่ตำแหน่งพระครูทั้ง ๔ นี้ ก็ไม่ได้เข้าจำพรรษาในบริเวณองค์พระบรมธาตุยังคงจำพรรษาอยู่ในวัดเดิมของตน มีหน้าที่ดูแลรักษาพระบรมธาตุร่วมกัน

วัดระเคยใช้ยู่ก็ควรสืบให้สำหรับไซ
เพียวเวียรภายเ็นต่อไป ยังมีทางหยาบ
ที่ค้างอยู่อย่างหนึ่ง คือการนททวย
ที่ส่งไปถมที่เก่า ควรให้พระครูที่ศาลวัดพระ
ซึ่งเคยอำนวยการมาแต่ก่อนรับทำ
ต่อไป นอกนั้นก็ควรให้พระครูฟัดล
วัดพระวัดมีเสียงในการที่จะประชุมทุกท
หาทุกการงานในวัดที่จะทำต่อไปด้วย
เจ้าพระยาอมราชว่าดีชี้แจงความเห็นนี้
แก่พระครูฟัดลวัดพระวัดเลพระหวาน
เห็นชอบด้วย รับจะปฏิวัติตามนี้ แล
ได้กลับออกไปรอคำสั่งอยู่ที่นี่เมืองนคร
ศรีธรรมราชแล้ว ตามความเห็นที่
เจ้าพระยาอมราชว่ามานี้เห็นชอบด้วย
แล้ว ได้สั่งกระทรวงองกรมการมห้อง
ตราสั่งเจ้าคณะแล้ว ให้กระทรวงมหาด
ไทยมห้องตราสั่งเมืองจัดไปตามนี้ พ.๒๕๓๓

สีนรินทร์นา

วัตรที่เคยใช้อยู่ก็ควรคืนให้ สำหรับใช้
 เทียวเรียรายเงินต่อไป ยังมีกรหายาบ
 ที่ค้างอยู่อย่างหนึ่ง คือการชนทราย
 ที่สูงไปถมที่ต่ำ ควรให้พระครูพิศาลวิหารวัตร^๖
 ซึ่งเคยอำนวยการมาแต่ก่อนรับทำ
 ต่อไป นอกนั้นก็ควรให้พระครูพิศาล
 วิหารวัตรมีเสียงในการที่จะประชุมปลุกเสก
 หาฤกษ์งานในวัดที่จะทำต่อไปด้วย
 เจ้าพระยายมราชได้ชี้แจงความเห็นนี้
 แก่พระครูพิศาลวิหารวัตรแล **พระหวาน**^๖
 เห็นชอบด้วย รับจะปฏิบัติตามนี้ แล
 ได้กลับออกไปรอคำสั่งอยู่ที่ **เมืองนคร**
ศรีธรรมราช^๗ แลแล้ว ตามความเห็นที่
 เจ้าพระยายมราชว่ามานี้เห็นชอบด้วย
 แลแล้ว ได้สั่งกระทรวงธรรมการมี **ท้อง**
ตรา^๘ สั่งเจ้าคณะแล้ว ให้กระทรวงมหาด
 ไทยมีท้องตราสั่งเมืองจัดไปตามนี้ **พ.ศ. ๒๔๕๑**

สมเด็จเจ้าพระยาฯ

๖ พระหวาน สิริสุวัฒน์ เกิดพุทธศักราช ๒๔๓๑ อุปสมบทในพุทธศักราช ๒๔๕๑ เป็นเจ้าอาวาสวัดโตนดธาราราม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕ ได้รับตำแหน่ง เป็นอุปัชฌาย์ - เจ้าคณะตำบลบางจาก ได้รับเป็นพระครูสัญญาบัตร ในราชทินนามพระครูศรีวิมลคุณ มรณภาพ เมื่อ พุทธศักราช ๒๕๑๓

๗ คือจังหวัดนครศรีธรรมราช

๘ หนังสือที่เสนาบดีประจำกระทรวง มีขึ้นในการบริหารราชการของตนเอง หรือเป็นจดหมายหรือหนังสือที่ออกในนามของเสนาบดีนั้น ๆ ถ้าเป็นท้องตราของ กระทรวงมหาดไทยจะประทับตราพระราชสีห์น้อย (ดูภาพประกอบหน้า ๖๗) สำหรับของกระทรวงอื่นจะใช้ดวงตราประจำกระทรวงนั้นประทับ เช่น กระทรวง กลาโหมจะใช้ตราพระคชสีห์น้อย เป็นต้น (องค์การคำคุณสุภา, **สารสนสมเด็จ เล่ม ๑๒** ภายหลังตัดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๔ : ๒๖๘ - ๒๗๔)

๒ วัดพระมหาธาตุปัจจุบัน คือ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เดิมเป็นวัดพุทธวาสนประจำเมืองไม่มีพระภิกษุจำพรรษา เป็นพระของชาวเมือง เจ้าเมือง และคณะสงฆ์ ตลอดทั้งพุทธศาสนิกชนทั่วไปในภาคใต้ ร่วมกันบำรุงรักษา รศ. ศรีศักร วัลลโณดม กล่าวว่าเป็นมหาเจดีย์ของชุมชนพุทธในภูมิภาค เช่นเดียวกับมหาเจดีย์อื่น ๆ อาทิ พระปฐมเจดีย์ พระธาตุนนทบุรี ที่ไม่สร้างในตัวเมืองแต่สร้างไว้นอกเมือง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกชนไม่จำกัดเมือง โดยเมืองที่สร้างหรืออยู่ใกล้ ได้รับฐานะเป็นผู้ดูแลรักษา และได้รับการยอมรับเป็นศูนย์กลางโดยปริยาย เฉพาะที่พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้น นอกจากมีคณะสงฆ์ลังกาแล้ว ที่วัดตะเขียน บางแก้ว เมืองพัทลุง และคณะสงฆ์กาชาดที่วัดพะโคะ สงขลาแล้ว ยังมีระบบการดูแลรักษาโดยตั้งพระเถระผู้ใหญ่ของเมือง ๒ รูป หัวหน้าผู้รักษาพระบรมธาตุ (พระครูเหมเจติยานุรักษ์และพระครูเหมเจติยาภิบาล เป็นพระผู้ดูแลเจดีย์ทอง) ร่วมกับพระครูกาแก้ว - การาม - กาชาด - กาติม ที่ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศต่าง ๆ พระบรมธาตุเจดีย์เพิ่งจะอยู่ภายในตัวเมืองในสมัยอยุธยา เมื่อย้ายเมืองจากเมืองพระเวียงทางตอนใต้มาสร้างกำแพงเมืองใหม่ ครอบคลุมองค์พระบรมธาตุเจดีย์ไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบรมธาตุเจดีย์มีสภาพถูกทอดทิ้งทรุดโทรมมาก พระภิกษุปานอาสาชวนชาวใต้และชาวนครฯ ทำการซ่อมแซมครั้งสำคัญระหว่างพุทธศักราช ๒๔๓๗ - ๒๔๕๑ จนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระครูพนมศรีสุวรรณอุปภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๕ ได้พระราชทานนามอย่างเป็นทางการ เพื่อการจัดระเบียบวัดหลวงไม่ให้ชื่อพ้อง พระอารามหลวง ที่มีมหาเจดีย์ในภาคใต้ว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (กองวรรณกรรม กรมศิลปากร, **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา** จังหวัดนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๓ : ๗๙)

วัดพระบรมธาตุ (วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) จังหวัดนครศรีธรรมราช (รูปปรอทถ่าย)

ที่มา : พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ๒๔๕๐

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๘ สิงหาคม วันทศมาส ๒๕๑๕

ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันวานนี้ ส่งสมุดตำเน
ทรงสำรวจหนังสือของคนโรคม แต่ยังเป็นมทอปรกซ์เมื่อ
ปีออกโทศกจุลศักราช ๑๒๒๒ ซึ่งได้ในพวกหนังสือ
ต่างๆ ในกระทรวงมหาดไทยมาให้ดู ทว่าด้วยศึกษาน
แลการเมืองเขมร เมื่อองค์พระ ทวีวงศ์ถึงพิภโลยแล้ว
ของคนโรคมรักชาติชกาทอยู่นั้น ได้อ่านแล้ว ซึ่งได้ความ
เช่นนี้ดีมาก เรื่องนี้ก่อนนั้นก็ยกอดชวพระ ทวีวงศ์
ซึ่งให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์แปลแต่ก่อน น่าจะเก็บ
เรื่องรื้อบกั้นเข้าได้ ถึงจะไม่มิตอนแรกขึ้นไป คงจะ
ได้ทอนปรกตามสมุดเจ้าพระ ทวีวงศ์ จนถึงเวลาพิภโลย
แลก่อนนี้ไปก็ควรจะมี ขอให้ค้นกร่วมรวมเข้าไว้ เห็น
จะเป็นการช่วยพงษาวดารได้มาก ได้ส่งสมุดนั้น
คืนมาให้รักชาติไว้

ส. อ. น.

๗๕-
ท. ๗.
ร. ๖. ๗.

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๓๐ ส.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๑๑๗/๑๔

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๘ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันวานนี้ ส่งสมุดสำเนา
ร่าง **สารตรา**^๑ ถึง **องค์น์โรดม**^๒ แต่ยังเป็น **มหาอุปราช**^๓ เมื่อ
ปีออกโทศกจุลศักราช ๑๒๒๒ ซึ่งได้ในพวกหนังสือ
เก่า ๆ ในกระทรวงมหาดไทยมาให้ดู ว่าด้วยศิกษณ
แลการเมืองเขมรเมื่อ **องค์พระหริรักษ์**^๔ ถึง **พิราไลย์**^๕ แล้ว
องค์น์โรดมรักษาราชการอยู่นั้น ได้อ่านแล้ว ซึ่งได้ความ
เช่นนี้ดีมาก เรื่องนี้ต่อกันกับ **ศุภอักษร**^๖ พระหริรักษ์
ซึ่งให้ **เจ้าพระยาอภัยภูเบศร**^๗ แปลแต่ก่อน น่าจะเก็บ
เรื่องร้อยกันเข้าได้ ถึงจะไม่ผิดอนแรกขึ้นไป คงจะ
ได้ตอนปลายสมเด็จพระหริรักษ์ จนถึงเวลาพิราไลย์
แลต่อไปนี้ไปก็ควรจะมี ขอให้ค้นดูจับรวมเข้าไว้ เห็น
จะเป็นการช่วย **พงษาวดาร**^๘ ได้มาก ได้ส่งสมุดนั้น
คืนมาให้รักษาไว้

 พระ-
ร. ๗.
ร. ๓. ๗.

๑ หนังสือรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน หรือ หนังสือเชิญพระราชโองการพระเจ้าแผ่นดินของเสนาบดี และผู้รักษาการชั่วคราว
กระทรวงต่าง ๆ ถ้าเป็นสารตราในส่วนของกระทรวงมหาดไทยจะใช้ตราพระราชสีห์ใหญ่เป็นดวงตราประทับ ซึ่งหมายถึง
หนังสือสั่งราชการฝ่ายพลเรือน ดูภาพประกอบหน้า ๖๗ สำหรับของกระทรวงอื่นจะใช้ดวงตราประจำของกระทรวงนั้น
เป็นดวงตราประทับ เช่น กระทรวงกลาโหมจะใช้ตราพระคชสีห์ใหญ่เป็นดวงตราประทับ อันเป็นการสั่งราชการฝ่ายทหาร
เป็นต้น (องค์การคำคุณศัพท์, **สารสนมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ**
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๔ : ๒๖๘ - ๒๗๔)

๒ สมเด็จพระนโรดมพรหมบริรักษ์ ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๖๖

๓ ตำแหน่งรองพระเจ้าแผ่นดิน มีฐานะเป็นรัชทายาท มีสิทธิ์ขึ้นครองราชสันตติวงศ์ เรียกกันอย่างสามัญว่า วังหน้า เรียกใน
ราชการว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

๔ องค์พระหริรักษ์รามมหาอิศราธิบดี เจ้ากรุงกัมพูชา

๕ ตาย (ใช้แก่เจ้าประเทศราช และสมเด็จพระเจ้าพระยา) ปัจจุบันสะกดว่า พิราลัย

๖ สารสนของเจ้าประเทศราช

๗ ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๖๗

๘ เรื่องราวของเหตุการณ์เกี่ยวกับประเทศชาติ หรือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศชาติ เช่น พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

๒ สมเด็จพระนโรดมพรหมบริรักษ์

เดิมชื่อ นักองคร์ราชวดี เป็นโอรสในสมเด็จพระนโรดมพระหริรักษ์รามธิบดี (นักองคร์ด้วง) ราชบุตรบุญธรรม ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแก่พิราลัยเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๔๗ พระชันษา ๘๐ ปี อดิศัยโรดมเป็นกษัตริย์เขมร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานอภิเศกให้ครองกรุงกัมพูชาเป็นเจ้าประเทศราชขึ้นตรงต่อไทย และต่อมาฝรั่งเศสให้ทำสัญญามอบเขมรให้อยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส (ไทรกฤษ์ นานา, สยามที่ไม่ทันได้เห็น วาลี ๑๐๐ ปี การถ่ายโอนดินแดนพระตะบองเสียมราฐ นครวัด, ๕๔๙ และ กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๒, ๒๕๑๓ : ๑๕๖)

**เจ้าพระยาอภัยภูเบศร
(ชุ่ม อภัยวงศ์)**

๗ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) เกิดเมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๐๔ เป็นบุตรของเจ้าพระยาตาทธรรณินทร์ (เฮีย) ผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง กับท่านผู้หญิงทิม ต่อมา พุทธศักราช ๒๔๔๙ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานคืนเมืองพระตะบองและเมืองเสียมราฐแก่กรุงกัมพูชา เจ้าพระยาอภัยภูเบศรได้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า “ปู่ และบิดาได้เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทมาหลายชั่วบรรพบุรุษแล้ว ไม่ปรารถนาจะย้ายไปเข้าในกรุงกัมพูชา ถ้าพระราชทานเมืองพระตะบอง เสียมราฐไปเป็นของกัมพูชาเมื่อใด ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอพยพครอบครัวบุตร หลาน เข้ามารับราชการสนองพระเดชพระคุณในกรุงเทพฯ” จากนั้นเจ้าพระยาอภัยภูเบศรก็ได้อพยพเข้ามากรุงเทพฯ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ และในวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๐ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเจ้าพระยา โดยมีราชทินนามว่า เจ้าพระยาอภัยภูเบศร บรมนเรศวรมิภักดิ์ สมบูรณ์ศักดิ์สกุลพันธุ์ ยุติธรรม์ธรรมาภ อธิยาศรัย อภัยพิริยบรากรมพาหุ มีตำแหน่งราชการในกระทรวงมหาดไทย ถือศักดินา ๑๐,๐๐๐ เป็นบิดาของ พันตรีควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีคนที่ ๔ ของไทย

ตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร

เป็นตึกที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร สร้างขึ้นใน พุทธศักราช ๒๔๕๒ เพื่อเตรียมถวายเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการจะเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี

ตราพระราชสีห์น้อย
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๔.๓ เซนติเมตร
ที่มา : ๑๐๐ ปี มหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๙๒

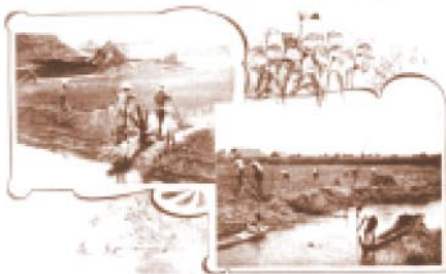
ตราพระราชสีห์ใหญ่
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๖.๓ เซนติเมตร
ที่มา : ๑๐๐ ปี มหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๙๒

๕. ด้านการเกษตร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพัฒนาการเกษตรด้านการชลประทาน โดยการตั้งกรมท่อน้ำเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๒๕ เปลี่ยนชื่อมาเป็น กรมคลอง สังกัดกระทรวงเกษตร พุทธศักราช ๒๔๔๕ นอกจากชุดคลองเก่าแล้วยังได้ขุดคลองใหม่หลายแห่ง เช่น คลองรังสิตประยูรศักดิ์ คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ คลองทวีวัฒนา ฯลฯ กับได้ทำประตูละบายน้ำ และเขื่อนหลายแห่ง เช่น ประตูน้ำภาษีเจริญ ด้านการส่งเสริมผลิตผลทางการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการทำนาข้าว โปรดเกล้าฯ ให้จังหวัดรายงานสถิติน้ำฝน ประกวดพันธุ์ข้าวครั้งแรกที่ธัญบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ และนำเครื่องจักรไถนามาทดลองเป็นครั้งแรก ด้านการป่าไม้ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมป่าไม้ สังกัดกระทรวงมหาดไทย เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๙ เพื่อควบคุมดูแลป่า และรักษาประโยชน์จากป่า ด้านการเลี้ยงไหม โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมช่างไหม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๔ จ้างผู้เชี่ยวชาญใหม่มาจากญี่ปุ่น ตั้งโรงเรียนช่างไหมที่ศาลาแดง เปลี่ยนชื่อ “กรมช่างไหม” เป็น “กรมเพาะปลูก” และเปลี่ยนเป็น “กรมกสิกรรม” มีการแสดงกสิกรรมและพาณิชยกรรมเป็นครั้งแรกเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๕๓

พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ด้านการพัฒนาการเกษตรที่กระทรวงมหาดไทย ได้เชิญมาตีพิมพ์ มี ๓ ฉบับ คือ เรื่องการสัมปทานป่าไม้ของหลวงบริษัทธิอสต์เอเซียติก เรื่องการจับปลาในอ่าวเมืองชลบุรี บางประกง ปากน้ำเจ้าพระยา ทำจัน แม่งลอง และบ้านแหลม นอกจากนี้ยังมีการทำน้ำมันยางในมณฑลราชบุรี เรื่องราวในพระราชหัตถเลขา นอกจากจะแสดงให้เห็นสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในสมัยนั้นแล้ว ยังเห็นถึงพระปรีชาญาณ และพระอัจฉริยภาพ ตลอดจนหลักในการครองใจของผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้ทรงสอนไว้ เพื่อเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติราชการอีกด้วย

หมู่บ้านชานา
และเรือใบบรรทุกข้าว
ในคลองรังสิต

การถิระหัตถ์วิดน้ำเข้านา ที่ทำนาใหญ่คลองรังสิต สมัยนั้นข้าวเป็นสินค้าออกสำคัญ ทำให้ต้องขยายพื้นที่ทำนาจึงมีการขุดคลองชลประทานขนาดใหญ่ เช่น คลองรังสิตและคลองซอยต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ที่มา : การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้ระบบอิทธิพลยุโรป, ๒๕๔๖ : ๒๕

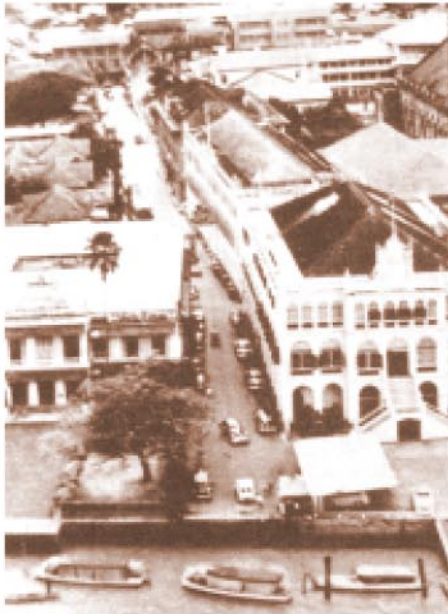

แผนที่แสดงคลองบางส่วน
ที่ขุดในสมัยรัชกาลที่ ๕

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

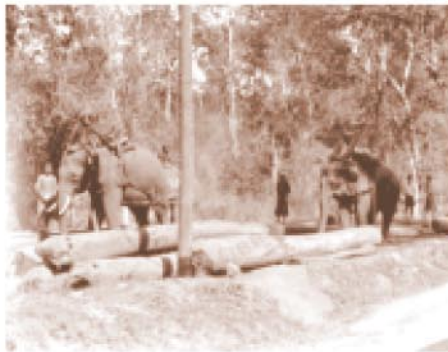
๑ เนื้อหาบางส่วนจากหนังสือพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑ หน้าที่ ๒๕

๑ บริษัทอีสต์เอเชียติกเป็นบริษัทที่เข้ามาทำป่าไม้ระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๕๐-๒๔๕๒ โดยเสียค่าตอให้แก่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (ภาพประกอบหน้า ๓๐) ต่อมาสัมปทานป่าไม้ได้ถูกเปลี่ยนมือไปเป็นบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าระหว่างพุทธศักราช ๒๔๕๓-๒๔๗๖ และจากข้อมูลของ มุลินิลีบ นาคะเสถียรระบุว่าบริษัทของชาวต่างชาติที่ได้รับสัมปทานทำป่าไม้ในภาคเหนือของไทย ในช่วงระยะเวลาให้สัมปทานคริสต์ศักราช ๑๙๐๙-๑๙๓๙ (พุทธศักราช ๒๔๕๒-๒๔๘๒ หรือ ในปลายรัชกาลที่ ๕- ๘) มีทั้งสิ้น ๖ บริษัท คือ บริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า ของอังกฤษ บริษัทหลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ ของอังกฤษ บริษัทสยามฟอเรสต์ ของอังกฤษ บริษัทบอร์เนียว ของอังกฤษ บริษัทอีสต์เอเชียติกของเดนมาร์ก และบริษัทอีสต์เอเชียติก ของฝรั่งเศส (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙, : ๑๓๐)

บริษัทอีสต์เอเชียติก กรุงเทพฯ

ที่มา : พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ภายตริยัติเด่นของโลก, ๒๕๔๔ : ๒๕๙

๒ การทำป่าไม้ตามเส้นทางระหว่างเมืองลำปางและเชียงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ที่มา : หอสมุดตำราพระราชภาพ

ที่ ๑๒๒
๑๒๓๘

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

เสกขมณฑลจตุรภพราชมหานิกาย

ได้รับหนังสือที่ ๑๘๗/๑๑๘๗๓ ลงวันที่ ๑๓
เดือนนี้ ว่าบริษัทอีสต์เอเชียติก จำกัด ได้ส่งหนังสือ
ทวงค่าเช่าไม้หอมสักทับถมลำห้วยแม่โงแจ่มเมือง
ท่าแพเป็นครั้งแรกแล้วซึ่งไม่มีผู้รับเช่าทำ แลจึง
พอนไม้หอมตามชั้นต้นแล้วไม้สักที่ได้หมดจะ
ได้มีอยู่มาก บริษัทขอรับเช่าทำตัดซีกสักไม้ใน
ป่าดงนี้ ส่วนไม้ที่ตัดนั้นได้บริษัทจะซีกสัก
ส่งส่งทางลำน้ำโขง ได้ปรากฏจากบริษัท
เห็นว่าควรอนุญาต ได้กะเขตรับที่ควรอนุญาต
คือป่าทางฝั่งขวาของลำแม่โงตั้งแต่เมืองล
ตลอดมาจนถึงปากห้วยแม่โง แลป่าทางฝั่งซ้าย
ของลำแม่โงตั้งแต่เมืองพนาตลอดมาจนถึง
ปากห้วยแม่โง มีกำหนดเวลาให้ทำเสีย
๑๕ ปี แต่บริษัทว่าป่าทับถมนี้เป็นที่กัน
ถาวรซึ่งควรจะทำก็ลำบาก ขอความกรุณาใน
เรื่อง

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๘ พ.ย. ร.ศ. ๑๒๘ ๑๒๔
๑๑๕๘๖ ๑๘/๘/๑๒๘

ที่ ๑๒๒/๑๒๓๘ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือที่ ๑๘๙/๑๑๘๙๓ ลงวันที่ ๑๓
เดือนนี้ ว่า บริษัทอีสต์เอเชียติก^๑ ฝรั่งเศสยื่นเรื่อง
รว่า **ป่าไม้ขอนสัก**^๒ ตำบลลำน้ำแม่อิง **แขวงเมือง**
น่าน^๓ เป็นป่าว่างเปล่ายังไม่มีผู้รับเช่าทำ แลจำ
นวนไม้แน่นอนตายยืนต้นแลไม้สดที่ได้ขนาดจะทำ
ได้มีอยู่มาก บริษัทขอรับเช่าทำตัดชักลากไม้ใน
ป่ารายนี้ ส่วนไม้ที่ตัดฟันได้บริษัทจะชักลาก
ลงล่องทางลำน้ำโขง ได้หาฤกษ์เจ้ากรมป่าไม้
เห็นว่าควรอนุญาต ได้กะเขตรป่าที่ควรอนุญาต
คือป่าทางฝั่งขวาของ **ลำแม่น้ำอิง**^๔ ตั้งแต่ **เมืองล่อ**^๕
ตลอดมาจนถึงปากน้ำแม่อิงแลป่าทางฝั่งซ้าย
ของลำน้ำแม่อิงตั้งแต่ **เมืองพะเยา**^๖ ตลอดจนถึง
ปากน้ำแม่อิง มีกำหนดเวลาให้ทำเพียง-
๑๕ ปี แต่บริษัทว่าป่าตำบลนี้เป็นที่กัน-
ดารทั้งการที่จะทำก็ลำบาก ขอความกรุณาใน
เรื่อง

๑ บริษัทรับสัมปทานป่าไม้ของประเทศฝรั่งเศส ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๖๙

๒ ไม้สัก เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่พบมากทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ (ภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน) เป็นไม้เศรษฐกิจที่สำคัญ
มาแต่โบราณดูภาพประกอบหน้า ๖๙

๓ แขวงเมืองน่าน ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๔๒ โดยกระทรวงมหาดไทยมอบหมายให้ พระยามหาอำมาตยาธิบดี
(เส็ง วิรยศิริ) พร้อมด้วย พระเจ้าสุริยวงศ์ผริตเดช เจ้าครองนครน่าน พระยาสุนทรนุรักษ์ (เส็ง ภูมिरัตน์) ข้าหลวง
ประจำเมือง และเจ้านายท้าวพญาทั้งปวง จัดระเบียบการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖
(พุทธศักราช ๒๔๔๐) ดูภาพประกอบหน้า ๗๓

๔ เป็นต้นน้ำที่เกิดจากภูเขาในเขตอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และถือเป็นแม่น้ำสายหลักของเชียงราย และพะเยา ไหลย้อน
ขึ้นทางทิศเหนือลงแม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย แผนที่ประกอบหน้า ๗๓

๕ เวียงล่อ หรือเมืองล่อ ปัจจุบันคือ อำเภอจุน จังหวัดพะเยา เป็นเมืองโบราณ ในสมัยล้านนา “เวียงล่อ” เป็นเมืองสำคัญ
อยู่ระหว่างเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองเชียงแสน เมืองเชียงของ เมืองเทิง เมืองพะเยา และเมืองน่าน ลานช้าง
ดังปรากฏในตำนานพระเจ้าทองทิพย์ เวียงล่อมีภูมิประเทศเป็นที่ราบมีแม่น้ำอิงไหลผ่านกลางเมือง เป็นอยู่ชาวอุ่นน้ำของ
เมืองพะเยา

๖ ปัจจุบันคือจังหวัดพะเยา เดิมเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงรายยกฐานะเป็นจังหวัด เมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช
๒๕๒๐ เป็นจังหวัดที่ ๗๒ ของไทย ในขณะนั้นมีพญาประเทศอุดรทิศ (น้อย มหาไชย) เป็นนายอำเภอ (กระทรวงมหาดไทย,
ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘)

เรื่องคำต่อแผลคำภีร์ต่างๆ เธอใคร่ควรวุฒแผล
หากฎจักรมข่มไม้ เห็นว่าปรีดีเป็นข่มขี้ทำยาก
ทางพระชกโลกไม้ออกจากข่มไปลงลำหัดไท
ก็ไกลอยู่ทั้งทางพระล่องก็ลำบากด้วยลำหัด
ไทมีแก่งใหญ่ๆ มากไม้สัดอกเหมื่อนแม่จู้
วังง ฝนประโยชน์พระจะได้กับควานหมะก็ไกล
กั้นอยู่ สักเก็บคำต่อแผลคำภีร์ตามอัตรา
บริษัทลงจะไม่สู้ทำไร ควรจะลดลงเสียบ้าง
ให้เรียกคำต่อสำหรับไม้หมัดใหญ่ต้นละ๑๐บาท
ไม้เล็กต้นละ๖บาท ลื่อนคำภีร์ให้เรียกแต่
สี่ปิกฟอส ๑ สี่ทางค์ เธอขออนุญาตทำสัญญา
อนุญาตให้บริษัทอีสต์เอเชียติกฝรั่งเดสไซส์
ทำชกโลกไม้ใหม่กับข่มลำหัดแม่จิงแผลเรียก
เก็บคำต่อคำภีร์ตามพร้าวนั้น ได้ทราบแล้ว
อนุญาต แล่คำภีร์ระเก็บเสียใจ พร้าแ่งใจ
อยากจะทราบ

ส. น. น. ๗ กอข
ม. ๓.

เรื่องค่าต่อแลค่าภาษีต่าง ๆ เธอใคร่ครวญดูแล
 หาฎเจ้ากรมป่าไม้เห็นว่าป่านี้เป็นป่าที่ทำยาก
 ทางที่จะชักลากไม้ออกจากป่าไปลงลำน้ำโขง
 ก็ไกลอยู่ทั้งทางที่จะล่องก็ลำบากด้วยลำน้ำ
 โขงมีแก่งใหญ่ ๆ มากไม่สะดวกเหมือนแม่น้ำ
 อื่น ๆ ผลประโยชน์ที่จะได้กับค่าพาหนะก็ใกล้
 กันอยู่ ถ้าเก็บค่าต่อแลค่าภาษีตามอัตรา
 บริษัทคงจะไม่มีกำไร ควรจะลดลงเสียบ้าง
 ให้เรียกค่าต่อสำหรับไม้ขนาดใหญ่ต้นละ ๑๐ บาท
 ไม้เล็กต้นละ ๖ บาท ส่วนค่าภาษีให้เรียกแต่
 คิวบิกฟุตละ ๑ สตางค์ เธอขออนุญาตทำสัญญา
 อนุญาตให้บริษัทอีสต์เอเชียติกฝรั่งเศสเช่า
 ทำชักลากไม้ในป่าตำบลลำน้ำแม่อิงแลเรียก
 เก็บค่าต่อค่าภาษีตามที่ว่ามานั้น ได้ทราบแล้ว
 อนุญาต แต่ภาษีจะเก็บเมื่อใด ที่แห่งใด
 อยากรจะทราบ

สมเด็จฯ ๒๒๖๗
 ๓๑ ๖๖

**๓ พระยาศรีสหเทพ
 (เล็ง วิริยศิริ)**

ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย
 ต่อมาเป็นพระยามหาอำมาตยาธิบดี

ที่มา : พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. ๑๒๑ - ๑๒๒
 ตอน ๑, ๒๕๔๖ : ๒๔๔

**๓ มหาอำมาตย์เอก
 พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช
 (เจ้าสุริย)**

ผู้ครองนครน่านในปรัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ที่มา : อัลบั้มรูปเจ้าประเทศราชของกระทรวงมหาดไทย

๔ ลำน้ำอิง

๑๖๗๔๑

ที่ ๑๓๐/๑๖๕๑

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก

๑๖๘

ถึงกรมหลวงทักษานุภาพ

ได้รับหนังสือที่ ๑๕๖/๑๖๓๗๖ ลง

วันที่ ๑ เดือนนี้ ว่าการจับปลาในอ่าวเมือง

ชลบุรี บางประกง บางเหี้ย ปากน้ำเจ้าพระ

ยา ท่งจีน แม่กลอง แลปากน้ำบ้านแหลม

ปลาทุกเข็มน้อยแลตัวเล็กลงทุกที เสด-

เห็นว่าจะเป็นภัยที่เมืองชุมพรแลหลังส่วน

มีละมหลายร้อย เมื่อปลาถึงฤดูเข็มน้อย

เกาะฝั่งขึ้นมา ตกจับที่อ่าวหลังส่วนแลชุม

พรเสียมาก จึงเหลือขึ้นมาถึงอ่าวทั้งเหนือ

น้อย ถ้าถึงไว้ปลาทุกเข็มน้อยก็คงจะ

มีผู้ไปตั้งละมดักไว้ลงไปทุกที จนถึงอ่าว

นครแลสงขลา ปลาทุกตอนเหนือก็จะหมด

ลงไป เสดเห็นว่าถ้าแก้ไขให้ปลาทุกเข็-

มน้อยได้มากดังแต่ก่อน

จะเป็นประโยชน์ในการค้าขาย เพาะปลา

จับ

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๓ มิ.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๑๘๗/๔๑

ที่ ๑๓๐/๑๒๘๑ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๒ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือ ที่ ๑๙๖/๑๒๓๗/๒ ลง
วันที่ ๑ เดือนนี้ ว่าการจับปลาในอ่าวเมือง
ชลบุรี บางปกง บางเหี้ย ปากน้ำเจ้าพระ
ยา ท่าจีน แม่กลอง แลปากน้ำบ้านแหลม
ปลาหูเข้าอ้อยแลตัวเล็กลงทุกที่ เธอ-
เห่นว่าจะเปนด้วยที่ **เมืองชุมพร**^๑ แล **หลังสวน**^๒
มี **ละมู**^๓ หลายร้อย เมื่อปลาถึงฤดูเข้าอ่าว
ระเฝงขึ้นมา ถูกจับที่อ่าวหลังสวนแลชุม
พรเสียมาก จึงเหลือขึ้นมาถึงอ่าวข้างเหนือ
นอ้อย ถ้านิ่งไว้ปลาหูเข้าได้ลงไป ก็คงจะ
มีผู้ไปตั้งละมุดักได้ลงไปทุกที่ จนถึงอ่าว
นครแลสงขลา ปลาหูตอนเหนือก็จะหมด
ลงไป เธอเห็นว่าถ้าแก้ไขให้ปลาหูเข้า-
อ่าวนี้ใกล้กรุงเทพฯ ได้มากตั้งแต่ก่อน
จะเปนประโยชน์การค้าขาย เพราะปลาหู
จับ

๑ เป็นเมืองหนึ่งในมณฑลชุมพร (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น มณฑลสุราษฎร์) มณฑลชุมพรตั้งขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๓๙ มี ๔ เมือง คือ ชุมพร ไชยา หลังสวน กาญจนดิษฐ์ พุทธศักราช ๒๔๕๐ มีพระยาวิเศษไชยชาญ (จุ่ม อมัตริวัติน) เป็น ปลัดมณฑลชุมพร และระหว่างพุทธศักราช ๒๔๕๒ - ๒๔๕๕ เป็นผู้ว่าราชการเมืองชุมพร ได้รับพระราชทานยศเป็น อำมาตย์เอก ในพุทธศักราช ๒๔๕๔ (กระทรวงมหาดไทย พระราชหัตถเลขาวัลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทยเล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๖๓ - ๖๗, และ **ดำรงราชานุสรณ์**, ๒๕๑๑ : ๔๐๔ - ๔๐๕)

๒ ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดชุมพร ขณะนั้นเป็นเมืองซึ่งมีฐานะเท่ากับจังหวัดในปัจจุบัน และมีพระยาพิไชยชลธี (เหม) เป็นผู้ว่าราชการเมือง (กระทรวงมหาดไทย, **ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ.๑๒๘**)

๓ โปะเล็ก ๆ ที่ทำไว้สำหรับจับปลาตามชายทะเล และ โปะ คือ ที่สำหรับดักปลาทะเล ทำด้วยเสาไม้จริงปักเป็นวง ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นฝือกกรูข้างใน มีประตูตรงกลาง ข้างประตูโปะใช้เสาไม้จริงปักยาวเหยียดออกไปทั้ง ๒ ข้าง เพื่อกันปลา ให้อายุเลียบเลาะมาเข้าโปะ เรียกว่า ปักโปะ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ : ๗๒๒, ๙๙๘)

จับใกล้ถนนทางใต้ภาคแพง ขออน
ญาติมิตรสิ่งไม่ให้มณฑลนครศรีธรรม
ราชออกมณฑลตั้งละมที่เดียว แลสิ่ง
มณฑลชุมพรไม่ให้อินทาทตั้งละมใต้จ้าว
หลังสวนลงไป แลจะสั่งให้สำรวจอายุ
ละม แลสำรวจปลาทุกบ่ปลาอื่นๆ ให้จับ
ได้ในละมในห้าปี ให้รู้ว่ามากน้อยผิดกัน
อย่างไรนั้น ได้ทราบแล้ว

ความคิดนี้ตกตลิ่งสิ้นนัก การจับปลา
หลายทะเลประเทศหนึ่งปลอมปลอมเป็นเรือขาว
ที่เกิดวิวาทในระหว่างประเทศต่อประเทศ
บริษัทต่อบริษัทเป็นอันมาก คงจะมีเหตุ
ให้ผลถึงกันเช่นนี้ได้ การทำปลาของเท
กาดจีนเป็นทางหากินมากที่สุดหนึ่ง จึงมีเหตุ
การเสียหาย หลายทะเลของทะเลการทำปลา
แต่ก่อนไม่สิ้นแพงแพง ทั้งจะเริ่มรู้จักทำมา
หากินศึกศึกจีน จึงเห็นผลลี้ลี้แลกับ
การที่จะคิดรักษาเสียแต่แรกรู้สึกเช่นนี้

จับใกล้กรุงเทพฯ ได้ราคาแพง ขออนุญาตมีตราสั่งไม่ให้ **มณฑลนครศรีธรรมราช**^๕ ออกอนุญาตตั้งละมุดเดี่ยว แลสั่งมณฑลชุมพรไม่ให้อนุญาตตั้งละมุดเดี่ยว หลังสวนลงไป แลจะสั่งให้สำรวจบาญชีละมุด แลสำรวจปลาทุกกับปลาอื่น ๆ ที่จับได้ในละมุดในห้าปี ให้รู้ว่ามากน้อยผิดกันอย่างไรนั้น ได้ทราบแล้ว

ความคิดนี้ถูกต้อ้งตั้นัก การจับปลาชายทะเลประเทศทั้งปวงย่อมเป็นเรื่องราวที่เกิดวิวาทในระหว่างประเทศต่อประเทศ บริษัทต่อบริษัทเป็นอันมาก คงจะมีเหตุให้ผลถึงกันเช่นนี้ได้ การทำปลาของเขา กวดขันปนทางหากินมาช้านาน จึงรู้เหตุการเสียหาย ชายทะเลของเราการทำปลาแต่ก่อนไม่สู้แข็งแรง พึ่งจะเริ่มรู้จักทำมาหากินคึกคักขึ้น จึงพึงเห็นผลดีแลร้าย การที่จะคิดรักษาเสียแต่แรกรู้ลึกลับเช่นนี้

ดี

^๕ มณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ มี ๑๐ เมือง คือ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และบริเวณ ๗ หัวเมือง ซึ่งได้แก่ ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง ะแงะ รามัน สายบุรี และหนองจิก พุทธศักราช ๒๔๔๙ - ๒๔๕๒ มีพระยาศรีธรรมศกราช (เจริญ จารุจินดา) สมัยที่ยังเป็นพระยาชลบุรานุรักษ์ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ดูภาพประกอบหน้า ๗๙ (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขาธิราชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๖๓ - ๖๗ และ เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๓)

ฉันก็ ภาวนานี้ก็ไม่ผิดอันใดกับที่เรารู้
รักเขาไปไหม ก็แต่ก่อนก็ไม่ตลิ่งรักเขา
แต่เสียเวลานี้ตลิ่งจัดการรักเขา

สุเมธาน ^{# 2. N.}

ตีนก การทั้งนี้ก็ไม่ผิดอันใดกันกับเรื่อง
รักษาป่าไม้ ซึ่งแต่ก่อนก็ไม่ต้อ้งรักษา
แต่เดี๋ยวนี้อต้อ้งจัดการรักษา

สุพรรณ #๖.๗.

พระยาศรีธรรมศกราช (เจริญ จารุจินดา)

ที่มา : พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัช. ๑๒๑-๑๒๒ ตอน ๑, ๒๕๔๖ : ๔๕๖

๔ พระยาศรีธรรมศกราช เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ มณฑลอุบลราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๓ เป็นข้าหลวง
เทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๔๙ - ๒๔๕๒ เมื่อครั้งที่ยังเป็นพระยาชลบูรณารักษ์

กระทรวงมหาดไทย
วันขึ้นที่ ๑๕ มค. ร.ศ. ๑๓๘

~ ๒๒๕๔ ~

ที่ ๑๖๕/๒๕๖

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๓ มีนาคม รัตนโกสินทร ศักราช ๒๖๔

สังกรมหลวงตำบรถ่านนาก

ได้รับหนังสือที่ ๒๕๕/๒๖๕๑ ลงวันที่ ๑๑ เดือนนี้ ว่าพระยาโอรสแห่งวังหลวงมีบอกมาว่า ได้ตรวจได้ส่วนการทำหมันในมณฑลราชบุรี มีราษฎรทำหมันมาก เป็นสินค้าที่จำหน่ายได้ดี ต้นขบที่ระเกาะเขาเอาหมันได้ทั้งมณฑลราชบุรี ๕๕๖๑ ต้น สมควรจะเรียกเก็บค่าอนุญาตเกาะเขา ต้นขบได้ เห็นเป็นการสมควร รออนุญาตออกประกาศให้ใช้ประกาศเกาะเขาต้นขบทำหมัน ซึ่งใช้อยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร แลมณฑลรัตนบุรี ๑๖๒๗ ในมณฑลราชบุรีตั้งแต่วันที่ ๑๖๕ เป็นต้นไป

ทบบแล้ว อนุญาต
ฉัตรทิพย์
ม.ย.
ร.ศ.

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๕ มี.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๒๕๗/๔๗

ที่ ๑๖๕/๑๘๔๒ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๑๓ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือ ที่ ๒๕๙/๑๖๕๒๑ ลงวันที่ ๑๑ เดือนนี้ ว่า **พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม** มีบอกมาว่า ได้ตรวจได้สวนการทำ **น้ำมัน - ยาง**^๒ ใน **มณฑลราชบุรี**^๓ มีราษฎรทำจำหน่ายกันมาก เป็นสินค้าที่จำหน่ายกันได้ดี ต้นยางที่จะเจาะเอาเอาน้ำมันได้ทั้งมณฑลราชบุรี ๔๔๑๖๑ ต้น สมควรจะเรียกเก็บค่าอนุญาตเจาะเอาต้นยางได้ เธอเห็นเป็นการสมควร ขออนุญาตออกประกาศให้ใช้ประกาศเจาะเอาต้นยางทำน้ำมัน ซึ่งใช้อยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช **มณฑลชุมพร**^๔ และ **มณฑลจันทบุรี**^๕ ศก๑๒๗ ในมณฑลราชบุรี ตั้งแต่ ศก ๑๒๙ เป็นต้นไป นั้น ทราบแล้ว อนุญาต

๑ ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๘๒

๒ น้ำมันจากต้นยางแดงมีสีแดงแก่ ลักษณะเหนียวใช้ผสมกับขี้ผึ้ง ใช้ยาหรืออุดรอยแตกรั่วกันน้ำได้ดี การได้น้ำมันต้องเจาะต้นยางแล้วใช้ไฟเผาในลำต้นที่เกิดจากการเจาะนั้น

๓ มณฑลราชบุรีตั้งขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๗ มี ๕ เมือง คือ ราชบุรี กาญจนบุรี ปราณบุรี เพชรบุรี และสมุทรสงคราม (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๖๓ - ๖๗)

๔ ดูคำอธิบายที่เมืองชุมพรในหน้า ๗๕

๕ มณฑลจันทบุรี ตั้งขึ้น พุทธศักราช ๒๔๔๙ มี ๓ เมือง คือ จันทบุรี ตราด และระยอง พุทธศักราช ๒๔๕๒ พระยารณชัยชาญยุทธ (ถนอม บุญยกตฤ) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ดูภาพประกอบ หน้า ๘๒ (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๒, ๒๕๑๓ : ๒๙ - ๖๙)

^๑ นายพันเอก พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลราชบุรี เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๒๕ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ ในสมัยที่ยังเป็นพระยาราชนางษานุรักษ์ (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๒๓ หน้าที่ ๗๒๘ วันที่ ๑๔ ตุลาคม รัตนโกสินศก ๑๒๕)

พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (แฉ่ บุนนาค)

ที่มา : อัลบั้มรูปสมุหเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทย

^๕ มหาอำมาตย์โท พระยารณชัยชาญยุทธ (ถนอม บุญยเกตุ) อดีตผู้ว่าเมืองนครศรีธรรมราช พุทธศักราช ๒๔๕๒ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลจันทบุรี เมื่อครั้งยังเป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล

**มหาอำมาตย์โท พระยารณชัยชาญยุทธ
(ถนอม บุญยเกตุ)**

ที่มา : อัลบั้มรูปสมุหเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทย

๖. ด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต^๑

สนธิสัญญาเบาว์ริงที่ไทยทำกับอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทำให้ไทยต้องยอมเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่อังกฤษ เพื่อให้ไทยรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้น ผลจากสนธิสัญญานี้ส่วนหนึ่งมีผลกับเสรีภาพทางการศาลของไทย เนื่องจากอังกฤษอ้างว่ากฎหมายของไทยยังล้าหลัง ป่าเถื่อน ดังนั้นเมื่อมีคดีความที่คนอังกฤษ และคนพื้นเมืองชาวเอเชียที่เป็นพลเมืองของประเทศอาณานิคมของอังกฤษเกิดขึ้นในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นเรื่องทะเลาะวิวาท หรือการกระทำความผิด คนเหล่านั้นจะขึ้นศาลกงสุลอังกฤษเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามแก้ไขปัญหาการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างชาติในไทยให้หมดไปจนอังกฤษยอมผ่อนปรนเอกราชทางการศาลให้แก่ไทย โดยยอมให้ตั้งศาลต่างประเทศที่จังหวัดเชียงใหม่ขึ้นเป็นแห่งแรก ศาลนี้ประกอบด้วยผู้พิพากษาไทยและกงสุลอังกฤษนั่งร่วมกันพิจารณาคดีที่คนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความกันเอง หรือคนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความด้วย ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน อย่างไรก็ตาม อังกฤษก็ยังสงวนสิทธิ์ที่จะถอนคดีไปให้ศาลกงสุลอังกฤษพิจารณาคดีเอง

กล่าวคือเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๒๖ ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาเชียงใหม่ระหว่างไทย และอังกฤษ สนธิสัญญานี้ทำให้คดีที่คู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนในบังคับอังกฤษด้วยกัน หรือจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษ ทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญาต้องขึ้นศาลไทย ใช้กฎหมายไทย แต่อย่างไรก็ตามก่อนที่ศาลไทยจะทำการพิพากษา กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษมีสิทธิจะถอนคดีจากศาลไทยไปชำระเองได้ แต่การถอนคดีจะทำได้โดยมีเงื่อนไขว่าจะถอนได้เฉพาะคดีในศาลชั้นต้นเท่านั้น หากจะถอนคดีต้องถอนก่อนมีคำพิพากษา และการถอนคดีทำได้โดยกงสุล หรือรองกงสุลอังกฤษต้องทำคำขอลถอนคดี เสนอไปยังผู้พิพากษาของศาลไทย

พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ที่เชิญมาจัดพิมพ์จำนวน ๓ ฉบับได้แก่พระราชหัตถเลขาที่ – ลงวันที่ ๑๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ รัชที่ ๘๑๗๑ วันที่ ๑๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ พระราชหัตถเลขาที่ – ลงวันที่ ๑๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ รัชที่ ๘๒๐๖ วันที่ ๑๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ และพระราชหัตถเลขาที่ ๑๐๘/๑๐๗๖ ลงวันที่ ๑๘ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ รัชที่ ๑๕๗๑๔๖ วันที่ ๑๙ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ เป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงภาพเหตุการณ์ในยุคสมัยนั้นได้ชัดเจนขึ้น และเป็นแนวทางที่จะใช้ในการสืบค้น และศึกษาต่อไปได้

การพิจารณาคดีในศาลต่างประเทศ

ศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่

ศาลมณฑลภูเก็ต

ศาลมณฑลปัตตานี

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

^๑ สารสำคัญบางส่วนจากหนังสือพระราชพงศาวดารของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๑๗๘ - ๑๘๒

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือวันที่ ๖๕๕ ^{ถึงกรม}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
ดำเนนกิจความรอบคอบชุลไม่ขัดรวม ด้วยไม่ได้
รู้ได้มาว่าสัญญาผูกมือแห่งใดไป อารยะคิด
เห็นเปรียบจะมีข้อใด ๆ นอกจากเรื่องที่ดิน
ในเขตคลองกฤษจะตกมาอยู่ในอำนาจศาล
ต่างประเทศแล้วศาลเมือง ซึ่งจะต้องจัดการ
ให้ต่อตามสัญญาโดยพร้อมที่ ข้อซึ่งคิด
เห็นว่าไม่เท่ากันนี้ คือที่ว่าชุลได้ขึ้นมายู่
คนในเขตทั้งหมด คิดหมายแปลพวก ๆ
คนที่อยู่ในสัญญาแล้วไม่อยู่ในสัญญา ชุล
จะเดินตามสัญญาที่ไว้ไว้ว่า ดังนี้

ตามสัญญาที่มีข้อจำกัดอยู่ในเรื่อง
ที่จะตั้งศาลต่างประเทศ ซึ่งผู้ใดจะหมาย
ยุติธรรม แต่ในเวลาที่มี ^{ขึ้น} กับมีหมายข้อ

กระทรวงมหาดไทย

รับวันที่ ๑๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘

๘๑๗/๑

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือวันนี้ ที่ ๖๙๔/๗๗/๓๘ ส่งโทรเลข

พระยาชล^๑ มีมานั้น ฉันทเห็นว่าพระยาชลจะฟัง

คำแจ้งความของ **กงสุล^๒** ไม่ชัดเจน ด้วยไม่ได้

รู้เค้ามูลว่าสัญญาอันอย่างไรเลย อาจจะคิด

เหนไปว่ายังมีข้อใด ๆ นอกจากเรื่องที่ **คน**

ในบังคับอังกฤษ^๓ จะตกมาอยู่ในอำนาจ **ศาล**

ต่างประเทศ^๔ แล **ศาลเมือง^๕** ซึ่งจะต้องจัดการ

ให้ต้องตามสัญญาโดยทันที ข้อซึ่งคิด

เหนว่าไม่เข้าใจนั้น คือที่ว่ากงสุลได้ยื่นใบอนุญาต

คนในบังคับทั้งหมด คิดหมายเป็นพวก ๆ

คนที่อยู่ในสัญญาแลไม่อยู่ในสัญญา กงสุล

จะเดินตามสัญญาทีเดียว ดังนี้

ตามสัญญาก็มีข้อสำคัญในเรื่อง

ที่จะตั้งศาลต่างประเทศ ซึ่งเป็นหน้าที่กระทรวง

ยุติธรรม แต่ในเวลานี้ ก็ยังมีการขอผิด

^๑ พระยาศรีธรรมศกราช (เจริญ จารุจินดา) ตูรายละเอียดหน้า ๗๔

^๒ กงสุลอังกฤษ ขณะนั้นคือ มีสเตอร์วูดไวส ส่งบัญชีคนในบังคับอังกฤษเพื่อเป็นการรักษามลประโยชน์ของคนในบังคับตนให้มีการตั้งศาลต่างประเทศ ในนครศรีธรรมราช (กงสุล คือ Consul หมายถึง ตำแหน่งผู้แทนประจำที่รัฐบาลประเทศหนึ่งแต่งตั้งไปประจำอยู่ในเมืองต่าง ๆ ของอีกประเทศหนึ่ง ทำหน้าที่ช่วยเหลือดูแลคนในชาติของตน และคนในบังคับ (subject) ในเมืองนั้น ๆ รวมทั้งดูแลผลประโยชน์ทั่วไปของประเทศตน โดยเฉพาะด้านการพาณิชย์ (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์ การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๒)

^๓ คนในบังคับอังกฤษ ได้แก่ ชาวอังกฤษหรือชาวเอเชียที่จดทะเบียนเป็นคนในบังคับหรือคนในอารักขาของอังกฤษ เรียกทับศัพท์ว่า subject ซึ่งคนไทยเรียกว่า ลับประเทียก หลังการลงสัตยาบันแล้ว อังกฤษยอมให้คนในบังคับอังกฤษทั้งชาวอังกฤษ และเอเชียที่ขึ้นทะเบียนไว้ก่อนการทำสัญญาขึ้นศาลต่างประเทศ จนกว่าไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายครอบครัว แล้วจึงให้ขึ้นศาลไทยธรรมดา เมื่อคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลยขึ้นศาล ต้องให้มีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรป นึ่งพิจารณาด้วย ๑ คน เป็นการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (กระทรวงมหาดไทย, หนังสือเอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๑๑ และ ๑๔๓)

^๔ กฎหมายและการศาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ เดิมมี ศาลสังกัดกรมต่าง ๆ อยู่มาก จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ ตั้งศาลและวิธีพิจารณาคดีแบบใหม่ และตั้งศาลโปริสภาเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๕ เพื่อทำงานแทน “ศาลกรมกองตระเวน” (ต่อมาเรียกศาลแขวง เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘) ดูคำอธิบายและภาพประกอบหน้า ๘๓

^๕ คือศาลไทย การตั้งศาลหัวเมือง ทำโดยจัดตั้งกองข้าหลวงพิเศษออกไปจัดศาลหัวเมืองขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย ศาลเมืองแห่งแรกคือ ศาลมณฑลกรุงเก่าตั้งขึ้น เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๔๐ ต่อมามีการตั้งศาลมณฑลอื่น ๆ และได้ตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗ (พุทธศักราช ๒๔๕๑) จัดตั้งศาลขึ้นในกรุงเทพฯ และหัวเมืองให้แบ่งศาลทั้งปวงเป็นศาลฎีกาแผนกหนึ่ง รับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และให้ขึ้นกระทรวงยุติธรรมอีก ๒ แผนก คือศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพฯ แผนกหนึ่ง กับศาลหัวเมืองอีกแผนกหนึ่ง เฉพาะศาลในกรุงเทพฯ ให้แบ่งเป็น ๕ ศาล คือ ศาลอุทธรณ์ ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง ศาลต่างประเทศ และศาลโปริสภา ดูภาพประกอบหน้า ๘๓ (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขาวิชาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของ กระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๒ และ เอกสารประวัติศาสตร์ การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๑๑, ๑๑๓ และ ๑๙๓)

รอเอาเตอร์อันเดานซ์ล ซึ่งจะมาใหม่
ที่เขากำหนดว่าจะถึงในวันอาทิตย์คือสิบสี่
ศักราชไม่รับความใหม่จนถึงเวลา
นั้น ล้วนความเดิมที่ไว้ก่อน
ว่ากล่าวกันอยู่ในศาลกงซูลอังกฤษ
เขาก็ยังคงว่ากล่าวกันอยู่ เขาไม่
แต่ทำให้คำตัดสินของเขาสำเร็จ
การที่จะตั้งศาลหรือสิบสี่ปีในวัน
อาทิตย์คือ สิบสี่ปี เขาจะไม่ตั้งขึ้น
ด้วยกรรมไม่พริกพร้อม อย่างเช่นมหาด
ไกลๆ เช่นเขาเก็บแปดปี คงจะตั้ง
มีหนังสือสอนกัน ในระหว่างกรรม
ยุติธรรมแล้วศาลกงซูลอีกเช่นหนึ่ง
ซึ่งพอเขาเข้าไปยังกรรมทั้งประเทศ
มันดีแล้ว

แต่หนังสือสัญญาซึ่งจะพิมพ์
ออกเป็นภาษาไทย มันมีติดหน้า

รอ **ออเดอร์อินคาน์ซิล**^๖ ซึ่งจะมาใหม่
 ที่เขากำหนดว่าจะถึงในวันที่ ๑๖ เดือนนี้
 ศาลเรายังไม่รับความใหม่จนถึงเวลา
 นั้น ส่วนความเดิมที่ได้ฟ้องร้อง
 ว่ากล่าวกันอยู่ในศาลกงซุลอังกฤษ
 เขาก็ยังคงว่ากล่าวกันอยู่ เราเป็นผู้
 แต่ทำให้คำตัดสินของเขาสำเร็จ
 การที่จะตั้งศาลหัวเมืองเพียงใน
 วันที่ ๑๖ ฉันก็ยังเห็นว่าไม่ตั้งขึ้นได้
 ด้วยการไม่พรั๊กพร้อม อย่างเช่นมณฑล
 ไกล ๆ เช่นภูเก็ต เป็นต้น คงจะต้อง
 มีทางผันผวนกัน ในระหว่าง **กระทรวง
 ยุติธรรม**^๗ แลศาลกงซุลอีกชั้นหนึ่ง
 ซึ่งเธอหาฤไปยังกระทรวงต่างประเทศ
 นั้นดีแล้ว

แต่หนังสือสัญญาซึ่งจะพิมพ์
 ออกเป็นภาษาไทย ฉันไม่คิดเห็นว่า

^๖ order in council หมายถึง ข้อสั่งการในการประชุมสภา

^๗ กระทรวงยุติธรรมจัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ (รัตนโกสินทรศก ๑๑๐) มีวัตถุประสงค์เพื่อ
 รวบรวมศาลที่กระจัดกระจายตามกระทรวงต่าง ๆ เข้ามาไว้ในกระทรวงยุติธรรม ให้มีเสนาบดีเป็นประธาน เพื่อที่จะจัด
 วางรูปแบบศาล และกำหนดวิธีพิจารณาคดีขึ้นใหม่ โดยมี พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ หรือพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฏ์ ต้นราชสกุล สวัสดิวัตน์ เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมคนแรก

**พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
 (ต้นราชสกุล สวัสดิวัตน์)**

เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมคนแรก
 ระหว่าง พุทธศักราช ๒๔๓๔ - ๒๔๓๗
 (รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ - ๑๑๓)

ตัวอักษรที่เขียนซึ่งไม่เข้าใจในทำนอง
อักษรที่เขียนแล้ว จะเข้าใจทั่วถึงในอีก
ต่อไปได้ เหนียวจะต่อไปมีที่อักษรที่
ใช้เองข้อความที่ไม่เริ่มแจ้งแก่ใจ
โทษ ให้ตัวอักษรหัวเรื่องอักษรที่
เจน เป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย
ซึ่งจะต่อไปแนะนำอักษรที่
ให้เริ่มแจ้ง

แต่ส่วนนี้กรมหลวงพระยาชลภพที่
ด้วยมี อภิวิธานอักษรมาก ควรจะต่อไป
ใช้เองโดยต่อไปให้เข้าใจ หรือที่
จัดต่อไปกับกองชลเขตได้สืบขึ้น
เวลาที่จะมีที่อักษรออกต่อไป

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

ข้าราชการทั้งปวงซึ่งไม่เข้าใจในทำนอง
ราชการอย่างฝรั่ง จะเข้าใจทั่วถึงให้ถูก
ต้องได้ เห็นว่าจะต้องมีห้องตรา
ขึ้นแจ่งข้อความที่ไม่แจ่มแจ้งแก่ใจ
ไทย ให้ข้าราชการหัวเมืองทราบชัด
เจน เปนน่าที่ของกระทรวงมหาดไทย
ซึ่งจะต้องแนะนำข้าราชการทั้งนี้
ให้แจ่มแจ้ง

แต่ส่วน **โทรเลข** พระยาชลที่มีมา
ครั้งนี้ ดูก็ரியตกใจมาก ควรจะตอบ
ชี้แจงโดยย่อให้เข้าใจ พอที่จะพูดจา
โต้ตอบกับกงซุลเขาได้เสียชั้นหนึ่งก่อน
เวลาที่จะมีห้องตราออกไป

Signature

๘ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำการไปรษณีย์โทรเลขเข้ามาใช้ในประเทศไทยแล้ว การติดต่อกับหัวเมืองทั่วไป จึงใช้โทรเลขสื่อสาร (การพัฒนาคมนาคม เรื่องการโทรเลขในสมัยนั้น มีการเริ่มงานแบบเอกชน โดยชาวอังกฤษ ตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๑๒ ต่อมาโอนมาเป็นของกระทรวงกลาโหมเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๑๘ ใน พุทธศักราช ๒๔๒๖ ได้ตั้งกรมโทรเลข และพุทธศักราช ๒๔๔๑ รวมกับกรมไปรษณีย์ เป็นกรมไปรษณีย์โทรเลข (กระทรวงมหาดไทย, **พระราชหัตถเลขา** รัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวง มหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๖)

ที่ทำการกรมไปรษณีย์โทรเลข
สมัยรัชกาลที่ ๕

กรมไปรษณีย์แห่งแรก

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเหนือคลองโอ่งอ่าง ใช้ชื่อว่าตึก "ไปรษณียาคาร"
ต่อมาเป็นที่ตั้งโรงเรียนกรมไปรษณีย์โทรเลข สถาบันวิทยุกระจายเสียง ๑ ปณ.
ปัจจุบัน คือ บริเวณเชิงสะพานพระปกเกล้าฯ ฝั่งพระนคร และมีการสร้าง
อาคารจำลองไว้

การวางสายเคเบิลโทรเลข

จากคลองโอ่งอ่างไปปากคลองสาน
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

บุรุษไปรษณีย์ พุทธศักราช ๒๔๓๕

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

บุรุษไปรษณีย์กำลังส่งจดหมาย

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

กองบรรณคดีไทย
รับวันที่ ๑๒ กค. ๒๕๑๘

๘๒๐๖

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๓๑๖

ส่งกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ตามที่มีหนังสือจดหมายตอบ-
เรื่องที่พักพลซ่งในพระเลขากรมทหารไทย
เมืองทมิฬคัม ครั้นวันนั้นมิได้รับจด-
หมายบรรณคดี. ข้อความซึ่งรับได้พูด
จากขี้ฉ้อเตาเบกเกต เมื่อวันที่ ๑๐
มิใช่ข้อความในเรื่องที่ระตั้งศาล ซึ่ง
มิได้คัดลอกแต่เฉพาะข้อ ขี้ฉ้อมาให้
๑๐๑ ว่าเขมความผิดอย่างเดียวกัน
กับที่มีผิด ดังนี้

As to the execution of this Treaty,
I assure Beckett I would do my best
to put it honestly into force, but there
must be a certain amount of indul-
gence at the beginning. I call
attention to the fact that the Treaty
and

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๘๒๐๖

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ตามที่ฉันได้จดหมายตอบ-
เรื่องที่พระยาชลมิติโรเลขตามเข้ามาไป
เมื่อวานนั้น ครั้นวันนี้ฉันได้รับจด-
หมายบรรทีก ข้อความซึ่ง **รพี**^๑ ได้พูด
จากกับ **มิสเตอร์เบกเกต**^๒ เมื่อวันที่ ๑๐
มีข้อความในเรื่องที่จะตั้งศาล ซึ่ง
ฉันได้คัดแต่แต่เฉพาะข้อ ส่งมาให้
เธอดู ว่าเป็นความคิดอย่างเดียวกัน
กับที่ฉันคิดดังนี้

*As to the execution of this Treaty,^๓
I assure Beckett I would do my best
to put it honestly into force, but there
must be a certain amount of indul-
gence at the beginning. I call
attention to the fact that the Treaty
and*

^๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ต้นสกุลรพีพัฒน์ ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๘๕

^๒ Mr. W. R. D. Beckett ขณะนั้นเป็นชายเดตาแพล (Charge d'Affairs) ผู้ช่วยทูตทหารของอังกฤษ (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๕ : ๑๔๒)

^๓ Treaty หมายถึง สนธิสัญญา หรือ ข้อตกลงทางกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งประเทศที่เป็นสมาชิกหรือประเทศคู่สัญญาหนึ่ง มีสถานภาพเท่าเทียมกัน

and the Protocol has only been published on the ninth instant; on the tenth it is in force all over the Kingdom of Siam, before my judges have even the sight of it. It will take sometime to print and send by post, which is not a quick means of conveyance here. Nevertheless, I will put it into force all over the Kingdom of Siam as best as I can. The assurance may look absurd, but I have told Judge Turner, I propose to show him how that is to be done on Monday next. Beckett said he quite understands the difficulty; he did not expect everything could be done at the stroke of the pen; everything can be gradual.

and the Protocol has only been published on the ninth instant ; on the tenth it is in force all over the kingdom of Siam , before my judges have even the sight of it. It will take sometime to print and send by post , which is not a quick means of conveyance here. Nevertheless, I will put it into force all over the Kingdom of Siam as best as I can. The assurance may look absurd, but I have told judge Turner, I propose to show him how that is to be done on Monday next. Beckett said he quite understands the difficulty ; he did not expect everything could be done at the stroke of the pen ; everything can be gradual.*

* สรุปความ

เพื่อที่จะทำให้สนธิสัญญานี้ลุล่วงไป พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ได้ทำให้ Mr.Beckett มั่นใจว่าจะให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเที่ยงตรงที่สุดแม้ในระยะแรกจะยังทำไม่ได้ ในวันที่ ๙ หรือวันที่ ๑๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ จะมีการตีพิมพ์สนธิสัญญาและพิธีสารเกี่ยวกับกฎหมายนี้และจะมีผลใช้บังคับในทั่วราชอาณาจักรสยาม ซึ่งน่าจะเป็นเวลาก่อนที่ผู้พิพากษาของสยามได้เห็น แม้การจัดพิมพ์และการส่งไปรษณีย์จะไม่สะดวกและรวดเร็ว แต่ก็จะมีการใช้บังคับทั่วราชอาณาจักรสยาม พระองค์เจ้ารพีฯ ได้แจ้งแก่ผู้พิพากษา Turner ว่าในวันจันทร์ที่จะถึงนี้จะทำอย่างไรบ้าง ซึ่ง Mr.Beckett ก็เข้าใจถึงความยากลำบากและเห็นว่าการทำงานสามารถทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปได้ พร้อมทั้งไม่ได้คาดหวังว่าจะทำได้สำเร็จทั้งหมดตั้งแต่เริ่มต้น

ด้วยเหตุเช่นนี้ เวลาเมื่อศาลอ้าง
ประเทศซึ่งไม่ได้ตั้งขึ้นในหัวเมือง
ศาลกงสุลก็สืบต้องพิจารณาไป
ศาลไทยเป็นผู้กระทำให้สำเร็จตาม
คำตัดสินตามลิขสิทธิ์ในเรื่องความ
ค้างชำระ ก่อศาลอ้างประเทศจะพร้อม
ด้วยความมากได้

๗๑:

ส. น. น.

ด้วยเหตุดังนี้ เวลาเมื่อศาลต่าง
ประเทศยังไม่ได้ตั้งขึ้นในหัวเมือง
ศาลกงซุลก็คงต้องพิจารณาความไป
ศาลไทยเป็นผู้กระทำให้สำเร็จตาม
คำตัดสินตามสัญญาในเรื่องความ
ค้ำชำระ กว่าศาลต่างประเทศจะพร้อม
รับความมาว่าได้

สมเด็จฯ

๗๑:

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
(ต้นราชสกุล รพีพัฒน์)

เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมลำดับที่ ๓
ระหว่าง ๓ มีนาคม ๒๔๓๙ - ๒๗ มกราคม ๒๔๕๓
(รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ - ๑๒๙)
ที่มา : เอกสารประวัติศาสตร์ การบริหารการปกครอง
กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๒๐

๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ได้รับพระสมัญญาว่า **“เป็นพระบิดาแห่งกฎหมายไทย”** เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๑๔ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาตลับ เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๗ ทรงศึกษาวิชาภาษาไทยชั้นต้นที่สำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และพระตำหนักสวนกุหลาบ พุทธศักราช ๒๔๓๑ ศึกษาชั้นมัธยมในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ แล้วทรงเลือกศึกษาวิชากฎหมายต่อที่มหาวิทยาลัยไครสต์เชิช มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด พุทธศักราช ๒๔๓๓ ทรงสอบไล่ได้ตามหลักสูตรชั้นปริญญาเกียรตินิยม เสด็จกลับประเทศไทย เริ่มรับราชการในสำนักกราชเลขาธิการ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และเสนาบดี ในกองข้าหลวงพิเศษ จัดการปรับปรุงศาลยุติธรรมสู่ระบบใหม่ จัดตั้งศาลมณฑลและศาลจังหวัดทั่วประเทศ ทรงเป็นประธานกรรมการตรวจชำระกฎหมาย ประมวลขึ้นเป็นกฎหมายอาญานับ ร.ศ. ๑๒๗ (พุทธศักราช ๒๔๕๑) ทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายเพื่อเปิดการสอนกฎหมาย รวบรวม และแต่งตำราคำอธิบายกฎหมายลักษณะต่างๆ ทรงสอนวิชากฎหมายด้วยพระองค์เอง และเป็นกรรมการตัดสินความฎีกาที่เทียบได้กับศาลฎีกาในปัจจุบัน พุทธศักราช ๒๔๔๓ ตั้งกองพิมพ์ลายมือขึ้น สำหรับตรวจพิมพ์ลายพิมพ์นิ้วมือ ผู้ต้องหาในคดีอาญา ตำแหน่งสุดท้าย ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

ที่ ๑๐๗
 ๑๐๗๖
 ทพที่หนึ่ง อัมพรเสถียร
 วันที่ ๑๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก
 ๒๓๕
 ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
 ได้รับหนังสือมีมายัง กรมขุน
 สยามตามรพันธ์ ที่ ๑๖๗ และ
 วันที่ ๑๗ เดือนนี้ ว่า พยาชลุบมา
 นุรักษ์มีบอกมา ว่า ได้ให้มิสเตอร์
 ดูดไวส์ กงซล อังกฤช มาประชุม -
 ปรึกษารื่อง เวียกคน ในบังคับอัง
 กฤชมา เปรียบเทียบ ความแห่ง
 แลจับกุมผู้กระทำความผิดทางอาญา ซึ่ง
 สำเนาบอก แลข้อความที่ตกลงใน
 ที่ประชุมมา เธอโทรเลขตอบไว้ว่า
 วิธีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับ
 นั้น ได้พุดกับมิสเตอร์ เบกเกต
 แล้ว จะได้ชี้แจง ในเวลาประชุม

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๙ ต.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๑๕๗/๑๔๖

ที่ ๑๐๘/๑๐๗๖ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ ๑๘ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือมีมายังกรมขุน
สมมตอมรพันธุ์ที่ ๙๖๗/๙๕๐๗ ลง
วันที่ ๑๗ เดือนนี้ ว่า **พระยาชลบุร**
นุรักษ์^๑ มีบอกมา ว่าได้นัด **มิสเตอร์**
วูดไวส์^๒ กงสุลอังกฤษ มาประชุม-
ปรึกษาเรื่องเรียกคนในบังคับอัง-
กฤษมาเปรียบเทียบความแพง
แลจับกุมผู้กระทำความผิดทางอาญา ส่ง
สำเนาบอกแลข้อความที่ตกลงใน
ที่ประชุมมา เหนโทรเลขตอบไปว่า
วิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนในบัง
คับนั้นได้พูดกับมิสเตอร์เบกเกต
แล้ว จะได้ชี้แจงในเวลาประชุม
ซ้ำ

^๑ พระยาศรีธรรมศุภราช (เจริญ จารุจินดา) รายละเอียดหน้า ๗๙

^๒ กงสุลอังกฤษ รายละเอียดหน้า ๘๕

ทั้หลองเทศักวิบาล ส่วนการที่
ได้ตกลงไว้กับมิสเตอร์วัตน์
ให้ทำใจว่าเป็นการใช้ชั่วคราว
จะได้รับคำสั่งจากกรมเทพฯ แล
เธอได้แจ้งความเรื่องนี้ให้กรม
ต่างประเทศทราบด้วยแล้ว นี่
ได้ทราบแล้ว การที่พบเอกสาร
หุรักับอังกฤษนั้น เป็นกรณีที่ค้น
อยู่นั่นเอง ซึ่งมหาดไทยจัดการ
อังกฤษหาฤาษณ์นั้น ดีแล้ว ๗

สมเด็จพระเจ้า

ข้าหลวงเทศาภิบาล ส่วนการที่
ได้ตกลงไว้กับมิสเตอร์วูดนั้น
ให้เข้าใจว่าเป็นการใช้ชั่วคราวกว่า
จะได้รับคำสั่งจากกรุงเทพฯ แล
เธอได้แจ้งความเรื่องนี้ให้ **กระทรวง
ต่างประเทศ**^๓ ทราบด้วยแล้ว นั้น
ได้ทราบแล้ว การที่พระยาชลบุร่า-
นุรักษ์ปฤกษาขึ้น-นั้นเป็นเกาที่คั้น
อยู่หน่อย ซึ่งมหาดไทยจัดการ
ปฤกษาหาฤาเอง นั้น ดีแล้ว

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี
(ท้วม บุนนาค)

ที่มา : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ, ๒๕๔๗ : ๑๕๕

^๓ กระทรวงการต่างประเทศ ในอดีตคือกรมท่า
สถาปนา เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๑๘ โดยมี
เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)
ดำรงตำแหน่ง “ผู้ว่าการต่างประเทศ” คนแรกของกระทรวง
ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๘ - ๒๔๒๘ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เป็นเสนาบดี ระหว่าง
๑๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๘ - ๒๘ มิถุนายน
พุทธศักราช ๒๔๖๖

๗. ด้านการต่างประเทศ และความมั่นคงภายใน^๑

ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส เคยเป็นเมืองในปกครองของไทย มีสุลต่านของแต่ละรัฐปกครองกันเอง แต่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายตามกำหนดเวลา ๓ ปีต่อครั้ง ในขณะที่ไทยมีอำนาจควบคุมและช่วยเหลือ ในกรณีที่ถูกกรูกรานจากชาติอื่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกฐานันดรผู้ครองรัฐไทรบุรีเป็นเจ้าพระยา จัดให้เมืองไทรบุรีขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ แทนการขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อมีการปรับปรุงการปกครอง มีการจัดตั้ง มณฑลต่าง ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกไทรบุรีขึ้นเป็นมณฑลเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๔๐ โดยรวมสตูล และปะลิส เข้าไว้ด้วย มีสุลต่านเป็นข้าหลวงปกครอง

ต้นพุทธศักราช ๒๔๔๓ อังกฤษมีท่าทีที่จะเข้ามาแผ่อิทธิพลในรัฐไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ซึ่งเป็นแหล่งที่มี ทรัพยากรธรรมชาติมากโดยเฉพาะแร่ดีบุก ประกอบกับอังกฤษเกรงอิทธิพลของฝรั่งเศส ที่จะเข้ามามีอิทธิพล ในด้านนี้ จึงอ้างถึงความไม่สงบต่าง ๆ ภายในรัฐกลันตัน และตรังกานูเอง โดยจัดตั้งผู้ชำนาญงานจากอังกฤษมาเป็น ที่ปรึกษาทางการปกครองให้ ราวพุทธศักราช ๒๔๔๔ รัชกาลที่ ๕ มีพระราชดำริที่จะสร้างทางรถไฟสายใต้เพื่อกระชับ การปกครองหัวเมืองภาคใต้ แต่อังกฤษไม่ยอมให้กรรมรถไฟหลวงของไทยดำเนินการสร้างทางรถไฟเอง ด้วยเหตุผลว่า ข้าราชการกรมรถไฟหลวงเป็นชาวเยอรมันเป็นส่วนใหญ่ จึงเกรงว่าเยอรมันจะมารุกรานหรือมามีอิทธิพลต่อ ทางใต้ของไทย ต่อมานายเอเดเว็ด สโตรเบล ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชาวอเมริกันซึ่งเข้ามารับราชการในไทยตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๔๗ เห็นว่าอังกฤษพยายามหาวิธียึดดินแดนทั้ง ๔ ของไทย และเห็นว่าสักวันหนึ่งอังกฤษ คงสามารถทำได้ เมื่อไทยหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ควรหาประโยชน์จากการเสียให้คุ้มค่า สโตรเบลไม่เห็นประโยชน์ที่ไทยจะ เรียก ร้องสิทธิเหนือดินแดนเหล่านี้ไว้ เพราะเห็นว่า **“...รัฐบาลสยาม ไม่ได้รับประโยชน์อันใดจากรัฐเหล่านี้ก็กลับ ต้องรับผิดชอบในการจัดการบริหารของรัฐทั้งหลายนั้น และในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถปฏิบัติงานอย่างมี ประสิทธิภาพในการควบคุมรัฐเหล่านั้นโดยปราศจากการแทรกแซงจากอังกฤษ ถ้าหากว่าไทยยอมยก รัฐเหล่านี้ให้อังกฤษไปแล้ว จะเป็นการตัดปัญหายุ่งยากได้ สถานการณ์ของไทยจะเข้มแข็งขึ้น เพราะไม่ต้อง รับผิดชอบในดินแดนส่วนที่ไม่ใช่ของไทยอีก การแทรกแซงจากอังกฤษจะสิ้นสุดลง และไทยจะสามารถ ปกครองดินแดนส่วนที่เหลือได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น...”** การที่อังกฤษแสดงว่าต้องการขยายอิทธิพลมา ในรัฐดังกล่าวจะเห็นได้จากการที่อังกฤษแต่งตั้งที่ปรึกษาชาวอังกฤษมาประจำกลันตัน ในพุทธศักราช ๒๔๔๕ และเซอร์ แฟรงค์ สเวทเทินนัม ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำสิงคโปร์แสดงท่าทีสนับสนุนสุลต่านอย่างเห็นได้ชัด พร้อมทั้งยุยงให้สุลต่าน กระด้างกระเดื่องต่อไทย คือ ให้กลันตันขึ้นตรงต่ออังกฤษ ให้สุลต่านส่งบรรณาการ ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ให้รัฐบาลอังกฤษ ๓ ปีต่อครั้ง รัฐบาลอังกฤษจะยอมให้กลันตันมีสิทธิปกครองตนเอง และอังกฤษจะยอมให้สุลต่านปกครองตามศาสนา และประเพณีอิสลาม แม้ว่าสุลต่านกลันตันจะไม่เห็นด้วยในเวลานั้น แต่ก็ทำให้สุลต่านเปลี่ยนธงประจำรัฐจากธงช้างของไทย ที่เคยใช้อยู่มาใช้ธงสีแดงแทน

ข้อเท็จจริงในการปกครองรัฐดังกล่าวแม้รัชกาลที่ ๕ จะทรงพยายามปรับปรุงการปกครองยกฐานะเป็นมณฑล เทศาภิบาล แต่ก็ไม่สามารถจัดการปกครองให้มีประสิทธิภาพเช่นหัวเมืองอื่น ๆ ได้เพราะขาดกำลังคนที่มีความสามารถ ไปได้จัดการ นักปกครองที่เก่ง ๆ เช่น พระยาสุโขทัยวินิต (บัน สุโขทัย) เทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชมีน้อย ข้าราชการส่วนใหญ่

^๑ สารสำคัญจากหนังสือการเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย เรื่อง “สิทธิของไทยเหนือรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส”

พูดภาษามลายูไม่ได้ และไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมศาสนาอิสลาม จึงเกิดการขัดแย้งกันขึ้นเสมอ ๆ อาทิ พุทธศักราช ๒๔๔๘ ไทยแต่งตั้งนายฮาร์ท (Hart) เป็นที่ปรึกษาทางการคลัง ประจำไทรบุรี แต่ทำงานเข้ากับพื้นเมืองมลายูไม่ได้ และถูกกงสุลอังกฤษ ซึ่งประจำอยู่ที่ไทรบุรี เขียนรายงานฟ้องเสมอ จากเหตุผลเหล่านี้เอง ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัดสินพระราชหฤทัยยกดินแดนส่วนนั้นให้แก่อังกฤษเพื่อแลกกับการก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ และลัทธิสภาพนอกอาณาเขต กล่าวคือ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศของไทย และนายราฟ แพชชิต ราชทูตอังกฤษ ประจำกรุงเทพฯ ได้ลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ มีใจความสำคัญว่า

“...ไทยยอมยกสิทธิทางการปกครองและการบังคับบัญชาเหนือดินแดนรัฐมลายู คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส รวมทั้งเกาะใกล้เคียง ให้แก่อังกฤษ การโอนดินแดนบริเวณนี้จะจัดให้สำเร็จภายใน ๓๐ วัน นับแต่ได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันกันแล้ว ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการทั้งฝ่ายอังกฤษและไทยภายในระยะเวลา ๖ เดือน นับแต่ได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันเพื่อทำการปักปันเขตแดน นอกจากนี้คนในบังคับไทยที่เคยอยู่อาศัยในดินแดนดังกล่าว ถ้าต้องการเป็นคนไทยต่อไปให้ย้ายกลับไปอยู่ในเขตไทยภายในเวลา ๖ เดือน และอังกฤษยอมรับว่าบุคคลเหล่านั้น ยังมีสิทธิเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ในดินแดนเหล่านั้นอยู่ หนังสืออนุญาตต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยออกให้ก่อนวันเซ็นสัญญา อังกฤษยังคงยอมรับสิทธินั้นต่อไป อังกฤษยอมรับว่าหนี้สินที่รัฐต่าง ๆ นั้นมีอยู่ต่อรัฐบาลไทย รัฐบาลสหพันธรัฐมลายูจะชดใช้ให้แทน อำนาจศาลต่างประเทศฝ่ายไทย ตามข้อ ๘ ของหนังสือสัญญา คริสต์ศักราช ๑๘๘๓ (พุทธศักราช ๒๔๒๖) จะยังใช้อยู่กับคนในบังคับอังกฤษที่เป็นชาวเอเชีย และจดทะเบียนก่อนวันลงนามในสัญญา คือ คนเหล่านี้จะย้ายขึ้นศาลไทย มีตุลาการแล้วแต่ไทยจะแต่งตั้ง แต่ในเวลาพิจารณาคดี กงสุลอังกฤษต้องไปนั่งฟังอยู่ด้วย และกรณีของคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย กงสุลมีสิทธิพิจารณาถอนคดีได้ ส่วนคนในบังคับอื่นที่จดทะเบียนหลังวันลงนามในสัญญาจะอยู่ในอำนาจศาลไทย คนในบังคับเหล่านี้จะเปลี่ยนไปใช้ศาลไทยทั้งหมดอย่างเต็มที่ เมื่อไทยมีประมวลกฎหมายลักษณะอาญา กฎหมายลักษณะแพ่ง และการพาณิชย์ กฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาคดี และกฎหมายลักษณะพระธรรมนูญจัดตั้งศาล และคนในบังคับอังกฤษจะได้กรรมสิทธิ์เหมือนคนพื้นเมือง เช่น กรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่ต้องเสียภาษีอากรต่าง ๆ เหมือนคนไทย เว้นแต่ไม่ต้องเป็นทหาร นอกจากนี้ไทยยังทำสัญญาปักปันเขตแดน และสัญญาเรื่องอำนาจทางการศาลแยกเป็นพิเศษด้วย ในสัญญาฉบับนี้มีผนวกว่าด้วยการเลิกปฏิญญาฉบับ คริสต์ศักราช ๑๘๔๗ (พุทธศักราช ๒๔๔๐) และว่าด้วยการสร้างทางรถไฟสายใต้ โดยที่รัฐบาลอังกฤษให้เงินกู้ในการก่อสร้างภายใต้เงื่อนไขว่ากรรมรถไฟใต้ในความควบคุมของชาวอังกฤษจะต้องเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง...”

เป็นที่น่าสังเกตว่าการยกดินแดนมลายูให้อังกฤษนี้ ไทยไม่ได้แจ้งให้สุลต่านเจ้าของรัฐเหล่านั้นทราบล่วงหน้า ทำให้สุลต่านเหล่านั้นน้อยใจ และบางรัฐ อาทิ ไทรบุรี และตรังกานู มิได้ต้องการอยู่ในบังคับของอังกฤษเลย

ในเรื่องการต่างประเทศและความมั่นคงภายในนี้ได้เชิญพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ มาจัดพิมพ์จำนวน ๑๐ ฉบับที่มีความต่อเนื่องกัน และแต่ละเรื่องมีความละเอียดอ่อน แสดงให้เห็นเหตุการณ์จริง และการชิงไหวชิงพริบชั้นเชิงระหว่างไทยกับรัฐมลายูทั้ง ๔ เมืองสิงคโปร์ และอังกฤษ อันแสดงให้เห็นถึงความโล่งพระราชหฤทัยในการบริหารประเทศในช่วงเวลานั้น อันเป็นพระราชภาระที่หนักหน่วง แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถ พระปรีชาญาณ และพระอัจฉริยภาพ ตลอดจนจนถึงการทุ่มเทในการทรงงาน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างหาที่เปรียบมิได้อย่างแท้จริง

สวนกุหลาบ

ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้
สวนกุหลาบวิทยาลัย
๕๔๖

๘

วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

สิ่งกรมหลวงตำมราชานภาพ

ฉันได้เห็นหนังสือสี่สัปดาห์แรก
 เกิด ทำคำขวัญ เล่าของ เท้าเมื่อสี่สัปดาห์
 ในเรื่องที่จะมาเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๕ เดือนนี้
 ซึ่งเธอทราบตลอดอยู่แล้ว ให้เกิด
 ความสงสัยว่าความสี่สัปดาห์นั้น
 จะเกิดมาจากอะไร มีอยู่กี่คนยังไม่รู้ทั้ง
 นี้ แต่ใครจะลืมนี่เสียมัน ซึ่งเธอไม่
 ได้สั่งมาให้มันดู แต่ได้เอ๋ยมันสี่คน
 หนังสือ เป็นแต่คำอธิบายไม่ได้บอกเมื่อความ
 ว่าสี่สัปดาห์นี้ ซึ่งสี่สัปดาห์นี้มันได้
 ว่า ความคิดอันผลอันผลนั้นจะเกิดขึ้น
 จากเท้าเมื่อสี่สัปดาห์แล้ว ภาวสี่สัปดาห์
 ชั้นลูกกลมแต่ใครจะให้เท้าพาไป
 มีกำลังจากความในหนังสือที่แท้ไม่
 การที่มันจะออกตัวนี้ก็เป็น
 คำเป็นในที่จะมีเหตุที่ต่าง ด้วยเหตุว่า

สี่

กระทรวงมหาดไทย
 รัับวันที่ ๒๙ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๘
 ๖๙๐๖

ที่
 วันที่ ๒๖ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
 ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ฉันได้เห็นหนังสือมิตเตอร์เบก
 เกิด นำคำปฏิเสธของ **เจ้าเมืองสิงคโปร์**^๑
 ในเรื่องที่จะมาเมืองไทรวันที่ ๒๙ เดือนนี้
 ซึ่งเธอทราบตลอดอยู่แล้ว ให้เกิด
 ความสงสัยว่าความเลื่อนลอยอันนี้
 จะเกิดมาจากอะไร มีอยู่ที่ฉันยังไม่รู้ทั่ว
 ถึง แต่โทรเลข **วิลเลียมซัน**^๒ ซึ่งเธอไม่
 ได้ส่งมาให้ฉันดู แต่ได้เอ่ยขึ้นถึงครั้ง
 หนึ่ง เปนแต่คำอ้างไม่ได้บอกเนื้อความ
 ว่ามีมาอย่างไร จึงมีรู้ที่จะสันนิษฐานได้
 ว่า ความคิดอันผลุนผลันนี้จะเกิดขึ้น
 จากเจ้าเมืองสิงคโปร์เอง ฤาวิลเลียม
 ซันลุกนแต่งโทรเลขให้ **เจ้าพระยาไทร**^๓
 มีมาผิดจากความในหนังสือที่เขาไป
 การที่ฉันอยากรู้นี้ก็มิใช่เป็นการ
 จำเปนในที่ซึ่งบัญชาราชการ ด้วยเหตุว่า
 ถึง

๑ หมายถึง Sir John Anderson ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำสิงคโปร์ หรือเจ้าเมืองสิงคโปร์ ดูภาพประกอบหน้า ๑๐๗
 (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๒)

๒ Mr. W.F. Williamson ที่ปรึกษาทั่วไปเมืองไทรบุรี ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๑๐๕

๓ เจ้าเมืองไทรบุรี มีนามบรรดาศักดิ์ว่า เจ้าพระยาฤทธิสงครามรามภักดี ศรีสุลต่านมหมัด รัตนราชมุณีนทร์ สุริทรวินฆนดุจ
 ทนุบำรุงเกดะนคร อมรรัตนอาณาเขตร ประเทศราชราชไชยวริยาธิบดี วิกกรมสิทธิ์ เจ้าพระยาไทรบุรี (ตนกูฮามิต หรือ
 อับดุล ฮามิต) เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ ดำรงตำแหน่ง ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลไทรบุรี อยู่จนกระทั่งอังกฤษรับมอบดินแดน
 ไปปกครอง โดยผลแห่งสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๕๑ เพื่อแลกกับการที่อังกฤษยอมให้คนในบังคับ
 ขึ้นศาลพิเศษของไทย คือศาลต่างประเทศ เมื่อไปอยู่กับอังกฤษได้รับการเลื่อนยศให้เป็น เซอร์อับดุล ฮามิต ฮาลิมซาร์ห์
 สุลต่านแห่งนครเคดะห์เจ้าพระยาไทรบุรีผู้นี้ เป็นบิดาของตนกูอับดุลเราะห์มาน นายกรัฐมนตรีสหพันธ์มาเลเซีย ในช่วง
 พุทธศักราช ๒๕๑๓ ดูภาพประกอบหน้า ๑๐๕ (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๒ หน้า ๑๙๑ กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์
 การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๒ และ พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย
 เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๓๗๕ และ ๕๗๗)

สิ่งจะอย่างไวๆ แต่เก็บเมื่อสิ่งใดไป
ได้รสีกททที่สมควร คือจะบอกเขา
ก่อนเมื่อเวลาจะไปเมื่อใดทงนั้นเขมอ้ม
พอแล้ว แต่ฉันยังเห็นว่าฉันควรจะ
โทรเลขลลเขียนมชั้นนั้น เพื่อจะประกอ
ความคิดให้กว้างขวาง ให้พอแก่ความ
อยากรู้ดีนั้น ถ้าไม่เขมความลับอย่างใด
มีเกาะตัว ออกจะททโทรเลขนั้น ฯ

ส. น. น.

ถึงจะอย่างไร ๆ แต่เจ้าเมืองสิงคโปร์
 ได้รู้สึกทางที่สมควร คือจะบอกเรา
 ก่อนเมื่อเวลาจะไป **เมืองไทร**^๔ นั้นแน่นอน
 พอแล้ว แต่ฉันยังเห็นว่าฉันควรจะรู้
 ไทรเลขวิลเลียมซันนั้น เพื่อจะประกอบ
 ความคิดให้กว้างขวาง ให้พอแก่ความ
 อยากรู้ดีขึ้น ถ้าไม่เปนความลับอย่างใด
 ฉเพาะตัว อยากจะทราบไทรเลขนั้น

ส. น. น.

^๔ เมืองไทรบุรี ปัจจุบันคือรัฐเคดาห์ (Kedah) ในประเทศมาเลเซีย สมเด็จพระยาตากษัตริย์ทรงจัดตั้งมณฑลไทรบุรีขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๔๐ ประกอบด้วย เมืองไทรบุรี ปะลิส และสตูล ไทยเสียให้แก่อังกฤษเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๕๒ ตามสนธิสัญญาอังกฤษ - สยาม พุทธศักราช ๒๔๕๒ โดยสัญญาลงวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๑ ไทยต้องยกดินแดนทางหัวเมืองมลายู ๔ เมือง ให้อังกฤษ คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ และปะลิส เนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๔๒,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร และได้ยกดินแดนให้อังกฤษใน พุทธศักราช ๒๔๕๒ (รัตนโกสินทรศก ๑๒๘) โดยข้ออ้างของอังกฤษแต่เพียงว่า ฝรั่งเศสเอาพระตะบองไปได้อังกฤษก็ต้องเอาบ้างเพื่อแลกกับการที่อังกฤษยอมให้คนในบังคับที่ลงทะเบียนไว้กับกงสุลก่อน พุทธศักราช ๒๔๕๑ ไปขึ้นศาลพิเศษของไทย คือ “ศาลต่างประเทศ” (มีผู้พิพากษาชาวยุโรปเข้าร่วมพิจารณาคดีด้วย และกงสุลอังกฤษยังมีสิทธิเรียกร้องเอาคดีคนในบังคับไปพิจารณาได้ จนกว่าไทยจะใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้ว ๕ ปี พร้อมกันนั้นอังกฤษจะให้ไทยกู้เงิน ๔ ล้านปอนด์ โดยเสียดอกเบี้ยถูกเพื่อนำไปสร้างทางรถไฟสายใต้เชื่อมกับสายสหพันธรัฐมลายูด้วย) (กระทรวงมหาดไทย, **ตำราพระราชานุญาต** : ๑๒๐ - ๑๒๑ และ **พระราชหัตถเลขา**รัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทยเล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๓๐ และ ๔๕๑)

๒ วิลเลียมซันที่ปรึกษาการเงินของรัฐบาลไทย

Mr. W. F. Williamson เป็นชาวอังกฤษขณะนั้นทำหน้าที่ที่ปรึกษาทั่วไปเมืองไทรบุรี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (กระทรวงมหาดไทย, **เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย**, ๒๕๓๙ : ๑๔๒ และ ๑๖๒)

๓ เจ้าพระยาไทรบุรี (ตณู อับดุล ฮามิด)

ที่มา : อัครบัณฑิตสภา เล่ม ๒ ของกระทรวงมหาดไทย
 ในช่วงรัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เจ้าพระยาไทรบุรี หรือ
 เจ้าพระยาฤทธิสงคราม คือ อับดุล ฮามิด

พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร กรุงเทพฯ ๑๐๘
๖๔๑๓

วันที่ ๖๗ พฤษภาคม วันโกสสันตการีก ๑๖๘
สำนักงานหลวง ตำรวจ ราชบุรภาพ

ได้รับหนังสือมายังกรมขุนสมมต
อมรินทร์ ที่ ๕๖๕/๗๐๕๐ ลงวันวานนี้ ฉบับ
หนึ่ง กับมีส่งคืนลงวันเดียวกันอีก
ฉบับหนึ่ง ส่งสำเนาโทรเลขไปรษณีย์
มีสเตรวิลเสียมซัน แลจดหมายมีสเตร
วิลเสียมซัน ว่าด้วยได้สนทนากับเจ้า
เมืองสอโคปร์ เรื่องเมืองไททงมานั้น
ทราบแล้ว

ในเบื้องต้นตักศัพท์ที่เขียน Guides
อ่านว่าไกด์ คล้ายอยู่เสียเช่นคน จะทำอย่าง
โรมันก็ไม่ได้ นอกหากที่เคยอ่านว่าไกด์
ส่วนเรื่อง ที่เมืองไททงมีโทรเลขเข้ามา
ปรากฏชัดว่าวิลเสียมซันไม่ได้เป็นผู้แต่ง
โทรเลข ดังเห็นสอโคปร์ว่าบางที่เจ้าพระ
ยาไททงจะตักใจ คำวิลเสียมซัน กลับได้
ความในโทรเลขว่า วิลเสียมซันเป็นผู้ปลอม
ไว้

สวนกุหลาบ

กระทรวงมหาดไทย
 รัับวันที่ ๒๘ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๘
 ๖๘๑๒

วันที่ ๒๗ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือมีมายังกรมขุนสมมต
 อมรพันธุ์ ที่ ๕๖๕/๗๐๔๐ ลงวันวานนี้ ฉบับ
 หนึ่ง กับมีถึงฉันลงวันเดียวกันอีก
 ฉบับหนึ่ง ส่งสำเนาโทรเลขมีไปมากับ
 มิสเตอร์วิลเลียมซัน แลจดหมายมิสเตอร์
 วิลเลียมซัน ว่าด้วยได้สนทนากับเจ้า
 เมืองสิงคโปร์เรื่อง **เมืองไทร**^๑ มานั้น
 ทราบแล้ว

ในเบื้องต้นคศัพท์ที่เขียน *Guides*^๒
 อ่านว่าไกด์ คล่าอยู่เสียเปนนาน จะหาอย่าง
 ไรมันก็ไม่ได้ นอกจากที่เคยอ่านว่าไกด์
 ส่วนเรื่องที่เมืองไทรมีโทรเลขเข้ามา
 ปรากฏชัดว่าวิลเลียมซันไม่ได้เป็นผู้แต่ง
 โทรเลข ดังเช่นสงสัยว่าบางที่เจ้าพระ
 ยาไทรจะตกใจคำวิลเลียมซัน กลับได้
 ความในโทรเลขว่าวิลเลียมซันเป็นผู้ปลอม
 ไม่

^๑ เมืองไทรบุรี อ้างแล้วในหน้า ๑๐๓

^๒ ชี้นั้นะ

Sir John Anderson เจ้าเมืองสิงคโปร์คนที่ ๒ จากขวามือ
 ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ไม่ให้ตกใจ ท้อที่ตกใจนั้น เป็นด้วยโรค
ถูกใจอะไรที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์
นั้น มีหนังสือมาส่งผู้บังคับการไปสี่
ซึ่งที่จริงไม่อาจจะทำ เหมือนสักลอบ
สื่อสาร พวกเมืองไหนสุดสเพื่อน
หวาดหวั่นอยู่แล้ว กระทั่งตั้งนั้น
ก็ทำให้ตกใจได้มาก เมืองไหนจะเสีย
เงินเรียกหมอดความไว้ ไม่ใช่แต่เฉพาะ
ที่นั่น ทั้งที่ส่งก็แสนด้วย ส่งได้
ถูกต้องกันไว้แล้ว หมอดความนั้นส่ง
มีความเห็นว่า ยังไม่ได้รอฟังกัน
ตรงไปตรงมา อังกฤษกับเราบอกเมือง
ไหนตรงไปตรงมา อังกฤษกับเราทางที่
ไปไม่ได้ ส่งเป็นการร้อนรื้อร้อนรน
ของพวกสังคมไทย ถูกใจเสียมชั้นด้วย
ที่จะให้เราบอกเมืองไหนเสียให้รู้โดย
เร็ว จะจัดการอะไรจะได้ใหม่ได้ก้อย
รื้อความ สักเมืองไหนเห็นทั้งสังคม
ไทย

ไม่ให้ตกใจ ข้อที่ตกใจนั้น เป็นด้วยโกด์
 ฤๅโค๊ดอะไรที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์
 นั้น มีหนังสือมาถึง **ผู้บังคับการไปลิต**^๓
 ซึ่งที่จริงไม่ควรจะทำ เหมือนลักลอบ
 ลือสน พวกเมืองไทรสดั่งสเทือน
 หวาดหวั่นอยู่แล้ว กระทบเข้าดั่งนั้น
 ก็ทำให้ตกใจได้มาก เมืองไทรจะเสีย
 เงินเรียกหมอกความไว้ ไม่ใช่แต่จเกาะ
 ที่ **บีนัง**^๔ ทั้งที่ **อิงก์แลนด์**^๕ ด้วย จึงได้
 ปฤกษากันได้เร็ว หมอกความนั้นจึง
 มีความเห็นว่า ยังไม่ได้ **รติไฟ**^๖ กัน
 ตราบไร ฤๅจนกระทั่งถึงเราบอกเมือง
 ไทรตราบไร อังกฤษยังเอาทหารเข้า
 ไปไม่ได้ จึงเปนการร้อนรี้ร้อนรน
 ของพวกสิงคโปร ฤๅวิลเลียมซันด้วย
 ที่จะให้เราบอกเมืองไทรเสียให้รู้โดย
 เร็ว จะจัดการอะไรจะได้ไม่เกิดถ้อย
 ร้อยความ ฝ่ายเมืองไทรเห็นข้างสิงค
 โปร

^๓ มหาอำมาตย์โท อีริก เซนต์ เย ลอตัน

^๔ เกาะหมาก ปัจจุบันเป็นรัฐหนึ่งในสิบสามรัฐของประเทศมาเลเซีย

^๕ England หมายถึง ประเทศอังกฤษ

^๖ ratify หมายถึง ให้สัตยาบัน

มหาอำมาตย์โท อีริก เซนต์ เย ลอตัน
 ผู้บัญชาการตำรวจ (Mr. Eric St. J. Lawson)
 ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๔๗ - ๒๔๕๖

ไปรู้จักกันแล้วผลความคือหมดความ
ใจไว้ตัดใจ เพราะเคยเห็นทุกที่ที่เขาต้อง
ของสมัยเหล่านี้ เช่น ยางเมืองตงกาน
เป็นต้น ความที่ขี้บองเหล่านี้ที่เผ็ด
ดูหนาวมากไป ถึงว่าเจ้าเมืองสองโคไป
จะว่าไม่ได้กำหนดวันไปเป็นแน่ ก็เสียด
สองหมื่นหมื่นสี่เท่าไว้หน้าหลายแล
แต่ขี้บองการอะไร อะอะใหญ่โตมาก ขูด
กันปากหลุดปากตัวน ทำให้เป็นเพ
สอตั้งสเพื่อมาขย่ละต่างๆ ไม่ได้เรื่อง
อะไรเลย

การที่จะไปขอห้ามไม่ให้เอาทหาร
ไปด้วยนั้นน่าจะห้ามสำเร็จ เพราะอยาก
เปลยศนักร ดูพร้อมชั้นเต็มๆ ๔๖๖
๖๖๖

ส. พินิจ

โปร้รุกรันเดินผิดความคิดหมอความ
จึงได้ตกใจ เพราะเคยเห็นฤทธิ์ทำเอาดี้อ ๆ
ของฝรั่งเหล่านี้ เช่นยิงเมืองตรังกาฬ^๗
เป็นต้น ความทั้งปวงเหล่านี้ที่เกิด
วุ่นวายมากไป ถึงว่าเจ้าเมืองสิงคโปร์
จะไม่ได้กำหนดวันไปเป็นแน่ ก็เลือก
ล่องนำมีหนังสือเข้าไปนัดหมายแล
เตรียมการอะไรอะอะใหญ่โตมาก พุด
กันปากหลุดปากด้วน ทำให้เป็นที่
สตุ้งสเทือนไปเปล่า ๆ ไม่ได้เรื่อง
อะไรเลย

การที่จะไปขอห้ามไม่ให้เอาทหาร
ไปด้วยนั้นน่าจะล้มสำเร็จ เพราะอยาก
เปิดยศนัก ดูฟุ้งซ่านเต็มที

๗๖๖

สมเด็จฯ

^๗ เหตุการณ์นี้เกิดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรณีสุลต่านมหมะมุด (Mahmud Muzaffar Shah อดีตสุลต่านเมืองลิงกา) ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการรบในเมืองปะหังของอังกฤษ และหนีไปอยู่ที่เมืองตรังกาฬ อังกฤษต้องการให้ไทยรับสุลต่านมหมะมุดจากเมืองกลันตันไปกรุงเทพฯ แต่สุลต่านมหมะมุดไม่ยอม เรือรบอังกฤษชื่อ โกลเกซ จึงระดมยิง บ้อมเมืองตรังกาฬด้วยปืนอัมสเตอร์ดัม ระหว่างวันที่ ๑๑ - ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๐๕ ก่อนกลับไปยังเมืองสิงคโปร์ (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๒)

สวนกุหลาบ

๒๕๖๕

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๕

สภามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

ได้รับหนังสือวันที่ ๒๕ สิงหาคม

โทรเลขเจ้าพระยาโทรเลข ๒ มิถุนายน ๒๕๖๕
มิถุนายน ๑. หนังสือโทรเลขที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๕
๒ มิถุนายน ได้ทราบแล้ว

ฉันได้ไปอ่านหนังสือถึงเธอ มิถุนายน

๑. กล่าวด้วยความสังเกตในคำคัดหนังสือ
วิไลเยียมมช. ซึ่งส่งไปยังกระทรวงต่างประ-
เทศ ว่าด้วยเรื่องเจ้าเมืองสิงคโปร์ ๒. ๒ มิถุนายน
๒๕๖๕ ซึ่งฉันสังเกตเห็นว่าวิไลเยียมมช. เลื่อน
หนังสือแล้ว คงจะเป็นที่สังเกตของ
เมืองโทร ความแล้ว อยู่ในหนังสือ มิถุนายน
แล้ว

ฉันได้เห็นโทรเลขวิไลเยียมมช. มี

มา ตามคำแห่งตัว แลเสด็จความวิไล
ซึ่งเห็นปรากฏชัดแล้วว่าวิไลเยียมมช. แก้ว
เขาไม่เอาเข้าร่วมความคิดด้วยกับเขา การ
ที่

เวรวิเศษกระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๒๘ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๘
๘๘๑๕

วันที่ ๒๘ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก^{๑๒} ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันที่ ๒๗ ส่งสำเนา
โทรเลขเจ้าพระยาโทร ๒ ฉบับ วิลเลียมซัน
ฉบับ ๑ ร่างโทรเลขที่จะมีไปถึงวิลเลียมซัน
๒ ฉบับ ได้ทราบแล้ว

ฉันได้เขียนหนังสือถึงเธอฉบับ
๑ กล่าวด้วยความสังเกตในคำคัดหนังสือ
วิลเลียมซัน ซึ่งส่งไปยังกระทรวงต่างประเทศ
ว่าด้วยเรื่องเจ้าเมืองสิงคโปร์จะยืม **เรือ
กลาง**^๑ ซึ่งฉันสังเกตเห็นว่าวิลเลียมซันเดิน
ทางผิดเสียแล้ว คงจะเป็นที่รังเกียจของ
เมืองโทร ความแจ้งอยู่ในหนังสือฉบับนั้น
แล้ว

บัดนี้ได้เห็นโทรเลขวิลเลียมซันมี
มา ถ้ามตำแหน่งตัว แลแสดงความวิตก
ซึ่งเห็นปรากฏชัดแล้วว่าวิลเลียมซันแกว่ง
เขาไม่เอาเข้าร่วมความคิดด้วยกับเขา การ
ที่

^๑ เป็นเรือกลไฟที่ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ต่อไว้ใช้ติดต่อ
ราชการภายในมณฑลภูเก็ต ต่อพร้อมกัน ๒ ลำ อีกลำหนึ่ง ชื่อ เรือเทพกษัตรี (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหาร
การปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๒)

ที่ตมกุ่มหนุดมีไทรเถยสังเจ้าเมืองสังคิโย
เจ้าทนต์ไทรมีไทรเถยสังขกอก ได้คิด
ตั้งใจจันทน์วักเสียมมจันเสียมอย่างเดียว ด้วย
ความสังเสียมวักเสียมมจันเมมอย่างป้ง สิง
ไว้ให้เกิดความอึดถาวรณกันมาก

กรมหลวงมหาดไทยเคยเข้าใจว่า เมื่อ
ไทรฉิมมเชื้อสีอม้มากกว่าคนไทย สิงกรม
หลวงมหาดไทยเองก็เห็นความรู้อะไร
ไหนหนวย แต่กรมงานที่ข้าราชทวงอังกษ
ไปทำมากกว่าไทย ก็เป็นทรวงงในบาง
ครา

แต่เดิมนั้นมี สิงเป็นทว
นิตย ซึ่งแต่ก่อนเมืองไทยอาจจะถือว่า
ที่หลวงเปมฝั้งสีก้อ ม่มจะได้อ่อนนัย
มีไทยไม่ให้น่ามากเข้าไป แต่เสียมมี
ม่มตวงกันทัม เขาจ่าจะตั้งคิดเห็นว่
ฝั้งม่มคงต้องช่วยกันข่ม สิงจะไม่มีเหตุ
อะไรเลย ก็ระแวงใจกันเสียแล้ว ยั้ง
๒๑

ที่ **ตนกูมหมุด**^๒ มีโทรเลขถึงเจ้าเมืองสิงคโปร์
เจ้าพระยาไทรมีโทรเลขถึงบางกอก ได้คิด
ตั้งใจจะข้ามวิลเลียมสันเสียวอย่างเดียว ด้วย
ความรังเกียจวิลเลียมสันเปนอย่างยิ่ง จึง
ให้เกิดความวิตกวิจารณ์กันมาก

กระทรวงมหาดไทยเคยเชื่อใจว่า เมือง
ไทรเคยนิยมเชื่อถือฝรั่งมากกว่าคนไทย ถึงกระ
ทรวงมหาดไทยเองก็เชื่อความรู้แลความ
ไหวพริบ แลการทำงานที่ข้าราชการอังกฤษ
ไปทำมากกว่าไทย ก็เป้นการจริงใจในบาง
คราว

แต่เฉพาะการครั้งนี้ ซึ่งเป้นการ
พิเศษ ซึ่งแต่ก่อนเมืองไทรอาจจะถือว่า
ข้าหลวงเป้นฝรั่งดีกว่า มันจะได้คอยจ้าง
มือไทยไม่ให้ขยำมากเข้าไป แต่เดี๋ยวนี
มันตรงกันข้าม เขาจำจะต้องคิดเห็นว่า—
ฝรั่งมันคงจะต้องช่วยกันขยำ ถึงจะไม่มีเหตุ
อะไรเลย ก็ระแวงใจกันเสียแล้ว ยังซ้ำ

วิล

^๒ พระชลสินธุ์สงครามชัย
(ตนกูมหมุด) เป็นน้องเจ้าพระยาไทรบุรี

วัดเสียมซัมไปทำทงให้แลเห็นเปมหทงลับ
ลมคมใน โดยความพรวักภักดีต่อชนาของ
ตัว เมืองไทรกีสั้นเชื้อ สกกันเข็ดเคี้ยไม่
ให้เกิดในภชทงนอก จากเมืองลิห ซึ่งกั
ททว่าสักเกาะเว้งวัดวัดคัม เออวัดเสียมซัม
เสือกเข้าไปในหีบภชชวมคัมเทอให้ได้
เมืองไทรกีสั้นเชื้อ สกกันเข็ดเคี้ยไม่
ทอหีระเมหหีมอบหมางใจกัน แลทักจะ
เสือกเข้าไปได้ ก็ไม่มีคุดสอไรแก่ภเฉลย มี
คุดแต่กับเจ้าเมืองสังคิปร์ที่ส่งลัษฏ
ลัษฏเสียว ซึ่งเมหหีมอบหมางใจกัน - ไม่ควร
ลเมอไทรกีสั้นเชื้อ วัดเสียมซัมสืบสอห
ซอกแซก ทอ-ข้อความที่ไม่เข้าใจเหล่าที่
อันจะไม่เกิดผลดีได้เลย มีแต่จะเกิดใจกัน
ฉิดมากไปอ่งเสียวเท่านั้น วัดเสียมซัมก็
ซึ่งแระหมากเข้าเท่านั้น สักททว่าจให้เป็น
ผู้ยื่นทอส่งเมือง ก็ให้เปหแต่เท่านั้น
ขออย่าให้เปหผู้จัดการบับอง เจ้าเมืองสังค
ิปร์ เข่นกับจะเวียกเวียดสงไปบับฏไปบับ
ช่าการบับองต่าง ๆ ซึ่งถ้าหีมอบหม่าที่อัน

วิลเลียมซันไปทำการให้แลเห็นว่าเปนทางลับ
ลมคมใน โดยความจงรักภักดีต่อชาติของ
ตัว เมืองไทรก็สิ้นเชื่อ ลงกันเปิดเสียไม่
ให้เกี่ยวในราชการนอกจากเรื่องเงิน ซึ่งถ้า
หากว่าถ้าเราจะเร่งรัดรีดคั้น เอาวิลเลียมซัน
เลือกเข้าไปในที่ประชุมความลับเขาให้ได้
เมืองไทรก็จะอยู่กับเราอีกสักห้าหกวัน ไม่
พอที่จะเป็นที่หมองหมางใจกัน แลถ้าจะ-
เลือกเข้าไปได้ ก็ไม่มีคุณอะไรแก่เราเลย มี
คุณแต่กับเจ้าเมืองสิงคโปร์ข้างฝ่ายอังกฤษ
ฝ่ายเดียว จึงเห็นว่ามหาตไทย-ไม่ควรจะ
ลเมอโทรเลขไปให้วิลเลียมซันสืบสวน-
ชอกแซก ด้วย-ข้อความที่ไม่เข้าใจเหล่านี้
อันจะไม่เกิดผลดีได้เลย มีแต่จะเข้าใจกัน-
ผิดมากไปอย่างเดียวเท่านั้น วิลเลียมซันก็จะ
ยิ่งแขวนมากเข้าเท่านั้น ถ้าหากว่าจะให้เป็น
ผู้ยื่นท้องตราส่งเมือง ก็ให้เปนแต่เท่านั้น
ขออย่าให้เป็นผู้จัดการรับรองเจ้าเมืองสิงค
โปร์เช่นกับจะเรียกเรือกลางไปรับฤไปบัญญัติ
ราชการรับรองต่าง ๆ ซึ่งถ้าขึ้นมอบหน้าที่อัน

ยาก

หากไป ล้อ เลียม มชั่ม จะทำให้เราจัดแต่งการ
ที่เสียเปรียบมดอย่างเสียจนหมดสิ้น ทั้งยัง
แตกข้งผนัง ไม่ใช้เวลาที่จะหาแพะแ้วรกัน
ในเวลานี้ ด้วยเหตุว่าเป็นการที่ระแวงใจ
ในเวลาเมื่อขบชาติสรุมนอยู่ ก็จะจัดการอย่าง
ไรให้ทันเมื่อโดยพันบาทการที่มีหลักฐาน
จะดีกว่า

ตามหนังสือ กรมหลวงนครราชสีมา
ที่ได้มีไปถึงเธอ เรื่องที่ได้หยุดยั้งมิสเตอร์
เบกเกิดใหม่ ดูขบเห็นของสิ่งศิริประหนึ่ง
ใจเรื่องเมื่อตมัทนุ ยิ่งกว่าแห่งอื่น การ
ที่ได้พบพยาตมัทนุ เมื่อกลับจากเมื่อ
เวียง กลับเป็นทหารที่ใจตากใจหากไป
เหตุที่ถูกแกมยิงขบ-ไม่ทัน จนถึงขบภ
เรื่องเมื่อตมัทนุ กลับจะต่อสู้เขมเรื่อง
หัวเรา ความฉลาดของเจ้าเมื่อลัดใจไว้ ก็
หากว่า ทำ ~~ข~~ฉลาดเป็นเหตุให้เมื่อตมัทนุ
ตากใจหากไป มีที่ทางที่จะเป็นได้ใหม่ ก็คือ
พบตมัทนุ จะบอกให้เข้าขบแล้ว ถึง
จึงอยู่อย่างผนังหยุดว่าไว้เมื่อ today ก็
หาก

ยากไป วิลเลียมซันจะทำให้เราได้แต่การ
ที่เสียเหลี่ยมคูดุ อย่างเดียวเท่านั้น ทั้งข้าง
แขกข้างฝรั่ง ไม่ใช่เวลาที่จะหา **เฟเวอร์**^๓ กัน
ในเวลานี้ ด้วยเหตุว่าเป็นการที่ระแวงใจ
ในเวลาเฉียบขาดสุขุมอยู่ ถ้าจะจัดการอย่าง
ไรให้ดำเนินโดยทางราชการที่มีหลักฐาน
จะดีกว่า

ตามหนังสือ **กรมหลวงเทวะวงษ์**^๔
ที่ได้มีไปถึงเธอ เรื่องที่ได้พูดกับมิสเตอร์
เบ็กเกิดนั้น ดูเป็นเจ้าเมืองสิงคโปร์หนัก
ใจเรื่องเมืองตรังگانู ยิ่งกว่าแห่งอื่น การ
ที่ได้พบ **พระยาตรังگانู**^๕ เมื่อกลับจากเมือง
เรียว กลับเป็นการที่ให้ตกใจมากไป
เหตุที่ถูกแก๊ง ๆ ยอ - ไมซัน จนถึงปรารภ
เรื่องป้อมเมืองตรังگانู กลัวจะต่อสู้อย่าง
หัวเราะความฉลาดของเจ้าเมืองสิงคโปร์ ถ้า
หากว่า ทำฉลาดเป็นเหตุให้เมืองตรังگانู
ตกใจมากเกินไป มีท่าทางที่จะเป็นไปได้นั้น ก็คือ
พระยาตรังگانู จะยกหนีเข้าป่าไปเสีย ตั้ง
ซึ่งอยู่อย่างฝรั่งพูดว่าไล่เนื้อ **to bay**^๖ ถ้า
หาก

^๓ favour หมายถึง การสนับสนุนกัน การเข้าข้างกัน

^๔ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศในระหว่าง ๑๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๘ - ๒๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๖๖
ดูคำอธิบายและภาพประกอบหน้า ๑๓๑

^๕ เมืองตรังگانูมี พระยาตรังگانู เป็นเจ้าเมือง นามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาพิไชยภูเบนทร์ นเรนทรภักดี ศรีสุลต่านมะหะหมัด
รัตะราชบดินทร สุรินทรวิงษา พระยาตรังگانู ดูภาพประกอบหน้า ๑๒๓ (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหาร
การปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๒)

^๖ จนตรอก

หากว่าไปไหนไปเช่นนั้นจะประกบประกบติดกัน
เขา เพราะเมื่อมันไม่ได้แล้ว ก็เจ้าเมืองสั่ง
ไปร้องขอให้หนีไป ให้คนอื่นมาก่อนก่อน
เพื่อความปลอดภัยของเขา ให้ที่หลวงเวทิตมา
สืบ-กับผู้ที่มาแคว้นเมือง ตราบมาจบเมือง
แล้วก็เปิดมาอย่างนี้รออยู่จนถึงเจ้าเมืองสั่ง
ไปรับไปถึงได้ จึงจะไม่พลอยกันไปเสียด้วย

ความคิดเจ้าเมืองสั่งก็ปรจจะทำอย่างไร
เบ็ดเตล็ดบ้างจะสืบสวนอยู่แล้วนั้น ภาคการจะ
บอกให้ลงข้อนี้ จึงจะเขมการสะดวก

ไทรเลขเจ้าพ่อไทร เลขที่ขบอดเรื่อง
ไปงเตสด้วย ทหารที่จะทำไปในเมืองนั้น
เทกิริจะบอกสาธาให้เกรงใจ เพื่อจะไม่ให้
เขมการที่มดรุงเทพฯ. เสียในเวลาที่ขบไม่
ควงตาม เสา่ที่เกรงใจไทรเลขทองเบ็ดเตล็ด
ว่าเจ้าเมืองสั่งก็ปรยอมเลิกไม่พาทหารไป
เทกิดจะตองไทรเลขขบขบนี้ได้

สำคัญอยู่แต่วิลเลียมขบตามมาด้วย
นัดที่นั้น ขอให้เดอริตารองให้มากไทรเลข
ที่ขบขบนั้น - เขมแต่ที่ขบขบไปแล้ว ถ้าหาก
ล่ามไปแล้ว ก็ตองจะเกิดเหตุหนักด้วยวิล-
เลียม

หากว่าเดินไปเช่นนั้นจะประตักประตืดถึง
เรา เพราะเมืองยังไม่ได้ส่ง ถ้าเจ้าเมืองสิงค
โปรอย่าวุ่นให้เกินไป ให้คนอื่นมาก่อนอย่า
เพื่อผลุนผลันตัวเอง ให้ข้าหลวงเราติดตาม
เสีย - กับผู้ที่มาแรก **วางตรา**^๗ มอบเมือง
แล้วก็เปิดมาอย่ารั้งรออยู่จนถึงเจ้าเมืองสิงค
โปร์ไปถึงได้ จึงจะไม่พลอยเข้าไปเกี่ยวข้อง

ความคิดเจ้าเมืองสิงคโปร์จะอย่างไร
เบ็กก็ได้รับจะสืบสวนอยู่แล้วนั้น เราควรจะคอย
บอกให้ลงช่องนี้ จึงจะเป็นการสะดวก

โทรเลขเจ้าพระยาโทรที่มีบอกเรื่อง
โปรเตส^๘ ด้วย ทหารที่จะนำไปในเมืองนั้น
เขาก็ระวังบอกศาลาให้เรารู้ไว้ เพื่อจะไม่ให้
เป็นการข้ามกรุงเทพฯ. เสียในเวลาที่ยังไม่
ควรข้าม แต่ถ้าเราได้โทรเลขทางเบ็กเกิด
ว่าเจ้าเมืองสิงคโปร์ยอมเลิกไม่พาทหารไป
เราก็ควรจะตอบโทรเลขฉบับนี้ได้

สำคัญอยู่แต่วิลเลียมชันถามมาด้วย
นำที่นั่น ขอให้เธอตริตรองให้มากโทรเลข
ที่ส่งมานั้น - เป็นแต่ร่างฤกษ์ไปแล้ว ถ้าหาก
ว่ามีไปแล้ว ก็คงจะเกิดหยุกหยิกด้วยวิล-
เลียม

๗ ในที่นี้หมายถึง ส่งท้องตรา โดยปกติการวางตราจะมีข้าหลวงเจ้าพนักงานแห่งราชสำนัก เป็นผู้รับรับสั่งให้ไปวางตรา
ทั้งในเมืองและหัวเมืองต่าง ๆ รวมถึงรับคำสั่งให้ไปตรวจราชการต่าง ๆ ต่างพระเนตรพระกรรณ แล้วนำความกลับมา
กราบบังคมทูลให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

๘ protest หมายถึง ปฏิเสธต่อต้าน คัดค้าน

เลียมซัน จะเทใจแถมกนการประชุมเพื่อ
จัดการบ้านเมือง ที่จะต้องทำด้วยใจ
เหมือนคนละไฟเดียว เทไปไว้ในขงประชุม
นั้น เทลง * ต่อประชุมกัน ต่างหากจน
ได้ อย่างไรจึงเลียมซันดูด้วยตัวเอง
ก่อให้เกิดความตลกใจมาก จึงทิ้งผ้า
คลุมไว้แต่ ก็จะไม่เก็บของแก่คนบ้าน
เมือง คอบแต่ เปนผู้สั่งเมือง อย่างเดียว
จึงเลียมซันก็ดูเอง เหมือนกัน ข้
สั่งผู้ให้ แล้วก็ให้แล้วไป อย่างนี้อยู่
เวลา ข้จัดการบ้านเมืองต่อไปอีก ก็เพราะ
ฉวยมี ก็ยังไม่ได้มีไป ข้ให้ตริตองมีไป
ให้พอดี

แต่ฉวยมีซึ่งสั่งให้สืบเรื่องว่าทำ
หมอด ว่ามีที่ไปอีกฉวยมีนั้น ก็ยัง
ไม่ได้มีไปแล้ว ข้ให้บดเลียเถิด อย่าง
ไปเลย เพราะถึงจะรู้ความชัดเขาก็ทำโทษ
ใจไม่ได้

๗๑

สีเสียน

เลียมซัน จะเข้าใจแทรกในการประชุมเขา เรื่อง
 คิดการบ้านเมือง ที่เขาจะต่อต้านกับอังกฤษ
 เหมือนเราส่ง **สไป**^๙ เข้าไปไว้ในที่ประชุม
 นั้น เขาคงต้องประชุมกัน ต่างหากจน
 ได้ อย่งไร ๆ วิลเลียมซันคงต้องแก้ ฤ
 ก่อให้เกิดความตกใจมากขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย
 เว้นไว้แต่ ถ้าจะไม่เกี่ยวข้องแก่การบ้าน
 เมือง คอยแต่เป็นผู้ส่งเมืองอย่างเดียว
 วิลเลียมซันก็คงแก้ ๆ เหมือนกัน ข้อ
 สำคัญนั้น แล้วก็ให้แล้วไป อย่าให้อยู่
 อาสา ช่วยจัดการโน่นนี่ต่อไปอีก โทรเลข
 ฉบับนี้ ถ้ายังไม่ได้มีไปขอให้ตริตรองมีไป
 ให้พอดี

แต่ฉบับซึ่งสั่งให้สืบเรื่องวันกำ
 หนด ว่าวันที่ ๒๙ อีกฉบับ ๑ นั้น ถ้ายัง
 ไม่ได้มีไปแล้ว ขอให้งดเสียเถิด อย่ามี
 ไปเลย เพราะถึงจะรู้ความชัดเราก็ทำโทษ
 ใครไม่ได้

๗๑:

พระยาตรังกานู

ที่มา : เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๖๘

เมืองตรังกานู มีพระยาตรังกานูเป็นเจ้าเมือง มีนาม
 บรรดาศักดิ์ว่า พระยาพิไชยภูเบรินทร์ นเรนทรภักดี ศรีสุลต่าน
 มะหะหมัด รัตราชบดินทร สุรินทรวิวงษา พระยาตรังกานู

^๙ spy หมายถึง สายลับ

ถวญคูลิต

พระบรมราชโองการ

พ.ศ. ๒๔๗๕

๑๑๑๓

วันที่ ๓๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

มีกรมหลวงดำรงราชานุภาพ.

ได้รับหนังสือวันที่ ๑๕ เรื่องโทรเลข
ที่จะมีไปจังหวัดเสียมซัน ๒ มีขยับนั้นแล้ว
ข้อซึ่งมีนั้นไม่เห็นสมควรจะมิโทร
เลขตอบจังหวัดเสียมซันเรื่องเรื่องกลมนั้น
ด้วย เหตุว่าไม่อาจส่งให้ปากกรุงฯ เภ
อียนย่นทิวัดเสียมซันเป็นระลัดเดนต์
ฎาเดอไว เซอร์ทิวัดไปสำหรับเมืองไท
ซึ่งเป็นหน้าที่จะจัดการรับรองทำเมือง
สิงคโปร์ในนามของรัฐบาลสยาม
ด้วย เหตุว่าเมืองโทรเลขจะรับเกี่ยว
ในข้อนี้ ดังเช่นได้กล่าวมาแล้ว
แต่ก่อนนั้น

แต่เจ้าเมืองสิงคโปร์ซึ่งมีความ
ปรารถนาจะได้เรื่องกลมนั้นไปเมืองไท
ถ้าเพียงส่งตัวมาอยู่ เหนือ
เลื่อนไปทิวัดเสียมซัน ตามที่
คือ

เวรวิเศษกระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๙ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๘๘๑๓

วันที่ ๓๐ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือวันนี้ เรื่องโทรเลข
ที่จะมีไปถึงวิลเลียมซัน ๒ ฉบับนั้นแล้ว
ข้อซึ่งฉันไม่เห็นสมควรจะมีโทร-
เลขตอบวิลเลียมซันเรื่องเรือกลางนั้น
ด้วยเหตุว่าไม่อยากจะให้ปรากฏว่า เรา
ยืนยันว่าวิลเลียมซันเปน **เรสิเดนต์**^๑
ฤา แอดไวเซอร์^๒ ทั่วไปสำหรับเมืองไท
ซึ่งเปนหน้าที่จะจัดการรับรองเจ้าเมือง
สิงคโปร์ในนามของรัฐบาลสยาม
ด้วยเหตุว่าเมืองไทคงจะรังเกียจ
ในข้อนี้ ดังเช่นได้กล่าวมาแล้ว
แต่ก่อนนั้น

แต่เจ้าเมืองสิงคโปร์ซึ่งมีความ
ปรารถนาจะได้เรือกลางไปเมืองไท
ถ้าเขายังคงต้องการอยู่ เขาคง
เดือนไปที่วิลเลียมซัน ตามที่
วิล

^๑ resident หมายถึง ตัวแทนทางการทูตจากประเทศอังกฤษ

^๒ advisor หมายถึง ที่ปรึกษา

วิลเลียมซันได้ช่วยไว้จะจัดการนั้น
วิลเลียมซันคงต้องเอาโทรเลข
ถามแต่หนังสือไปปรารถนาลูกข่าง
เสียตัวได้ช่วย ออกบอกจัดจ้าง
แก่เจ้าเมืองสิงคโปร์ว่า เพราะ
เหตุเช่นนี้จึงไม่สำเร็จ การที่
ไม่ควรจะข่มหมอง จะเกิดข่มหมอง
ขึ้นมาในใจ อาจจะให้รับผลในสิ่ง
ในราชการได้

ถ้าจะให้วิลเลียมซันจัดการ
ไปให้สัมประสงค์ เพราะรับเท่าที่
ไว้แล้ว ก็จะได้รับความชอบใจ
เจ้าเมืองสิงคโปร์ ก็จะได้รับวิเศษ
ทางอำนาจกวิลเลียมซัน แลนั้นก็
จะเป็นการล้นหนขาดคนเท่านั้น แต่
ฝ่ายทั้งเสียซึ่งจะมีในสิ่งในร
นั้นเป็นการเมืองหาใช้การขาดไม่ได้
แต่ก็นักได้คิดแล้วเหมือนกัน

วิลเลียมซันได้รับไว้จะจัดการนั้น
วิลเลียมซันคงต้องเอาโทรเลข
ถามแต่หนังสือ **ไปเวต**^๓ สักบรรทัด
เดี๋ยวถ้าได้รับ ออกบอกชัดข้อ
แก่เจ้าเมืองสิงคโปร์ ว่าเพราะ
เหตุเช่นนี้ ๆ จึงไม่สำเร็จ การที่
ไม่ควรจะซุ่มหมอง จะเกิดซุ่มหมอง
ขึ้นในใจ อาจจะทำให้เป็นผลไม่ดี
ในราชการได้

ถ้าจะให้วิลเลียมซันจัดการ
ไปให้สมประสงค์ เพราะรับเขาเข้า
ไว้แล้ว ถ้าจะได้รับความชอบใจ
เจ้าเมืองสิงคโปร์ ก็จะได้รับโดย
ทางอ้อมจากวิลเลียมซัน แลน่า
จะเป็นการส่วนบุคคล เท่านั้น แต่
ฝ่ายข้างเสียซึ่งจะมีในเมืองไท
นั้นเป็นการเมือง หาใช่การบุคคลไม่
แต่ฉันก็ได้คิดแล้วเหมือนกัน
ว่า

^๓ private หมายถึง ส่วนตัว

ว่าด้วยความปรารถนาของเจ้าเมืองสังคบุรี
จะตั้งการเรือกลางจริงตั้งนั้น เมื่อ
การที่ได้พูดจนเหตุอันควรนี้ ฤทท
เป็นให้ข้าผู้รับเมือง ไม่ใช้เจ้าเมือง
สังคบุรีไปเอง สมเมืองกันแล้ว
เจ้าเมืองสังคบุรีจะไปเรือใด เขา
จะยกคำที่หาได้พูดกับวิลเลียมขึ้น
จึงตามความประสงค์ของเขายอม
ให้ยืมเรือในเวลาหนึ่ง ก็จะเป็นการ
ดี ที่ไม่เห็นด้วยกับกรมหลวงพระ
สมุห ในข้อที่ว่าเขาจะไปพลอย
ติดอยู่ด้วย ในเหตุการณ์อันจะ
ภายหลัง ที่ไม่เห็นแก่เหตุการ
อันใดจะดีในเรือใดทาง นอกจาก
เมืองใดจะดีถือว่านักหนาเจ้าเมือง
สังคบุรี เมื่อเดินทางที่วัด ให้
กฐนแก่ชาวลोक จะได้เป็นทางซึ่งกัน
ไม่ให้คนทั้งปวง หลับตาอนุโมทนา

ว่าถ้าความปรารถนาของเจ้าเมืองสิงคโปร์
จะต้องการเรือกลางจริงดังนั้น เมื่อ
การที่ได้พูดจาหาถุกกันครั้งนี้ ตกลง
เปนให้มีผู้รับเมือง ไม่ใช่เจ้าเมือง
สิงคโปร์ไปเอง ส่งเมืองกันเสร็จ
เจ้าเมืองสิงคโปร์จะไปเมื่อใด เรา
จะยกคำที่เขาได้พูดกับวิลเลียมซัน
ซัน ถ้ามความประสงค์ของเขา ยอม
ให้ยืมเรือในเวลานั้น ก็จะเป็นการ
ดี ฉันไม่เห็นด้วยกรมหลวงเทวะ-
วงศ์ ในข้อที่ว่าเราจะไปพลอย
ติดอยู่ด้วย ในเหตุการณ์อันจะมี
ภายหน้า ฉันไม่แลเห็นว่าเหตุการณ์
อันใดจะมีในเมืองไทร นอกจาก
เมืองไทรจะคิดอ่านไต่ทามเจ้าเมือง
สิงคโปร์ เมื่อเดินทางที่ผิด ให้ปรา-
กฏแก่ตาโลก จะได้เป็นทางป้องกัน
ไม่ให้คนทั้งปวงหลับตาอนุโมทนา

สามัญ

สำหรับในกรณีที่เจ้าเมืองสิดไปล์
จะทำผิดๆ ถูกๆ ต่างๆ แก่เมืองไท
สิดไปล์ทว่า ความปรารถนา
เมืองไทเพียงเท่านี้เอง ไม่มี
การสู้รบตามเมืองอะไรเลยเป็นอัน
ขาด มีน้ำได้ขอกกรมหลวงเทเวศน์
ไว้แล้วเช่นนี้เหมือนกัน

๗
สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

สาธุ ในการที่เจ้าเมืองสิงคโปร์
จะทำผิด ๆ ถูก ๆ ต่าง ๆ แก่เมืองไท
สืบไปภายหน้า ความปรารถนาของ
เมืองไทเพียงเท่านั้นเอง ไม่มี
การสู้รบตบมืออะไรเลยเปนอัน
ขาด ฉันได้บอกกรมหลวงเทเวระวงษ์
ไว้แล้วเช่นนี้เหมือนกัน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ

ที่มา : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการณั้ เล่ม ๒, ๒๕๔๗ : ๗๒๖

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ในขณะนั้นเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ มีพระนามเดิมว่า เทวัญอุไทยวงศ์ ประสูติใน พระบรมมหาราชวัง ณ วันเสาร์ที่ ๒๗ พฤศจิกายน ปีมะเมีย พุทธศักราช ๒๔๐๑ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และเจ้าจอมมารดาเปี่ยม ซึ่งต่อมาได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระปิยมหาราช (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๖๗ และพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๑๗๗)

สวนกุหลาบ

โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
กรุงเทพฯ ๑๐๑

วันที่ ๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๒๖๔

เรื่อง มหาลงนามร่างภาพ

ได้รับหนังสือฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๖๔
— ด้วย พ.ต.ท. ราชวัตร ใจจวบ มา มี ได้อ่านแล้ว
ทางหลวงติดต่อขังในใจ ด้วยวิธีทำเหม
ราชวัตร ราชวัตร ราชวัตร ราชวัตร ราชวัตร
ดังนี้ จะตกแต่มีแก้ไข ก็เลยไม่เห็นว่าจ
ผลึกเพลงปอช่างไรได้ขัง ข้อที่เห็นชัด
ข้อนี้เห็นดี

ในข้อ ๒ ซึ่งจะไปขาดมรดกตามลาบ
แปลสารภาพที่ส่งไปมีหมักมีผล แต่ด
ขาดว่าเป็นการจำเป็น ะทำเพื่อไม่ให้
ก็ต้องยอม

ที่เป็นสำคัญนั้นในข้อ ๔ พ.ต.ท. ราช
วัตร ราชวัตร ราชวัตร ราชวัตร ราชวัตร
หมักจะไปเรือเท เหตุใดจะลำบากทำ
หมักให้เขาไปส่งเวลาใดก็ได้ ด้วยเขาเป็น
เจ้าของเรือ เทต้องส่ง วิกประเทรหนึ่งเมื่อ
ส่งแล้วตามแล้วให้หลวงรับส่งจ้ก
ไปในเวลาดี เมื่อหลวงรับส่งจ้กไปเรือ

ศวันคดีศ

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๘๒๐๑

วันที่ ๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก^๑ ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันที่ ๒ ส่งร่างคำสั่งสำหรับ
- ตัว **พระยาราชพิณิจัย**^๑ มานั้น ได้อ่านแล้ว
ทางความคิดขัดข้องในใจ ด้วยวิธีดำเนิน
ราชการบ้าง ไม่ชอบทางโวหารที่ใช้บ้าง
ครั้นจะตกแต่้มแก้ไข ก็แลไม่เห็นว่าจะ
พลิกแพลงไปอย่างไรได้บ้าง ข้อที่เห็นขัด
ข้องนั้นดังนี้

ในข้อ ๒ ซึ่งจะไปหาคนรู้ **ภาษามลายู**^๒
แปลสารตราที่สิงคโปร์นั้นก็ไม่ได้ดี แต่ถ้า
หากว่าเป็นการจำเป็น จะทำอย่างอื่นไม่ได้แท้
ก็ต้องยอม

ที่เป็นสำคัญนั้นในข้อ ๔ พระยาราช
พิณิจัยจะไปเรือเขา เหตุใดจะสามารถกำ-
หนดให้เขาไปถึงเวลาใด ๆ ได้ ด้วยเขาเป็น
เจ้าของเรือ เขาต้องสั่ง อีกประการหนึ่งเมื่อ
ถึงเมืองตรังกานูแล้วให้ **หลวงรังสรรค์**^๓ ขึ้นบก
ไปในเวลาค่ำ เมื่อหลวงรังสรรค์ไปในเรือ

๑ มหาอำมาตย์ตรี พระยาประชาภิจักรจักร (ชูป โอสถานนท์) ดูคำอธิบายและภาพประกอบหน้า ๑๔๕

๒ ภาษามลายู หรือภาษามาลเลย์ เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า Bahasa Melayu เป็นภาษากลุ่มออสโตรนีเซียนที่พูด
โดยชนชาติมลายู ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองของคาบสมุทรมลายู ทางใต้ของประเทศไทย ประเทศสิงคโปร์ และบางส่วนของ
เกาะสุมาตรา เป็นภาษาราชการของประเทศมาเลเซีย และประเทศบรูไน และเป็น ๑ ใน ๔ ภาษาราชการของประเทศสิงคโปร์
นอกจากนี้ยังใช้แพร่หลายในประเทศติมอร์ตะวันออก มาตรฐานอย่างเป็นทางการของภาษามลายูนั้น มีการตกลงร่วมกัน
ระหว่างอินโดนีเซีย มาเลเซีย และบรูไน ว่าใช้ ภาษาชวา รียา (Bahasa Riau) เป็นมาตรฐาน อันเป็นภาษาของหมู่เกาะรียา
ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดของภาษามลายูมาช้านาน

๓ หลวงรังสรรค์สารกิจ ข้าหลวงมหาดไทย มณฑลนครสวรรค์ (กระทรวงมหาดไทย, เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครอง
กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๓๓)

เขา จะลักลอบขึ้นไปก็ไม่ได้ จะต้องบอก
แก่เขา ถ้าบอกเขาพระยาตรังกานูรับรอง
ก็ดี ดื้อดึงบิดพลิ้วไปอย่างไร เราจะถูก
กล่าวโทษว่าทำ *double dealing*^๔ สิ่งไร
ที่จะร้ายเกิดขึ้นภายนอก จะลงแก่หลวง
รังสรรค์ผู้ที่ถือว่าขึ้นไปยุยง ถ้าดีอยู่ก็
แล้วไป เราไม่ได้รับความดีอันใดจากการ
ที่ทำเช่นนั้น

อีกประการหนึ่งในวรรคที่ ๒ แห่งข้อ ๔
นี้ ข้อความตั้งแต่ว่า อำนาจ *ฝรั่ง*^๕ กระชั้น
เข้ามาทุกที ถ้านิ่งไว้ต่อไปไม่ช้า ฝรั่งคงจะ
หาเหตุบีบบังคับเอาเมืองตรังกานูโดยกำลัง
แลอำนาจ กำลังไทยไม่พอที่จะสู้รบป้องกัน
เมืองตรังกานู ดังนี้ ฉันไม่เห็นถูก
ตามความจริง แลไม่มีเหลี่ยมคูดุ ยอมลง
ไปง่าย ๆ พระยาตรังกานูอาจจะเห็นว่าใจ
เสาะ จึงเห็นว่าเหตุไหนไม่ใช่ *อากิวเมนต์*^๖
ที่เราควรจะพูดได้ตามความเป็นจริง คือว่า
อังกฤษมีความปราถนาที่จะเกี่ยวข้อ

สภาพเมืองตรังกานู เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส มีราษฎรรับเสด็จเป็นจำนวนมาก

ที่มา : พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู

^๔ ทำการตกลงซื้อขาย

^๕ หมายถึง อังกฤษ

^๖ argument หมายถึง ข้อโต้แย้ง

เมืองตรังگانูมาช้านาน อันพระยาตรังگانู
ยอมทราบอยู่แก่ใจแล้ว การซึ่งเกี่ยวข้อง
กันในระหว่างกรุงสยามแลเมืองตรังگانู
มีเพียงแต่ส่ง **ต้นไม้ทองเงิน**^๗ การงานในบ้าน
เมืองอันใดก็สิทธิ์ขาดอยู่ในพระยาตรังگانู ถ้า
อังกฤษหาเหตุการณ์อันใด หยิบยกขึ้นเบียด
เบียดเมืองตรังگانู ฤ็พระยาตรังگانูทำการ
อย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งไม่เป็นที่พอใจกันกับอัง-
กฤษ ฤ็ ก็คงจะถือเอาว่ากรุงสยามเป็นผู้รับผิดชอบ
รับชอบในการเมืองตรังگانู แลขอให้กรุง-
สยามบังคับบัญชาแก่เมืองตรังگانูอย่างนั้น ฤ็
ฝ่ายรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เห็นว่า การที่จะบีบบังคับเมืองตรังگانูเพื่อประโยชน์
ของผู้อื่นเช่นนั้น เป็นการยากที่จะให้เป็นที
พอใจฝ่ายอังกฤษ แลมิให้เป็นทีเสียใจแก่
พระยาตรังگانูทั้งสองฝ่ายได้ ถ้าหากว่ากรุง-
สยามจะไม่รับบังคับบัญชาเมืองตรังگانู อัง-
กฤษเข้ามาทำการรุกรานอย่างหนึ่งอย่างใดต่อ
เมืองตรังگانูด้วยศาสตราอาวุธ ก็ยากที่กรุง

๗ ชาวมลายูเรียกว่า “บุหงามาศ” (buga mas) หมายถึง ต้นไม้ซึ่งตกแต่งอย่างสวยงาม มีใบและดอกทำด้วยเงินและทองล้วน ๆ (บางทีเรียกต้นไม้เงินต้นไม้ทอง) เป็นเครื่องหมายของการยอมอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของประเทศสยาม และเป็นธรรมเนียมของเมืองประเทศราชที่จะต้องส่งให้แก่เจ้ากรุงสยาม ๓ ปีต่อครั้ง หากไม่ส่งจะถือว่ากบฏ ส่วนขนาดหรือจะมีอะไรเพิ่มเติมนั้นไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจน เช่น ในพุทธศักราช ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต หัวเมืองมลายูฝ่ายใต้ทั้งสี่หัวเมือง ได้จัดส่งเครื่องราชบรรณาการ และสิ่งของมาเคารพพระบรมศพ ดังเช่นเมืองสตูล ได้จัดส่งดอกไม้ทองต้นหนึ่ง สูงสองศอก มีกิ่งสี่ชั้นห้าซ้นทั้งยอด มีใบสองร้อยสามสิบแปดใบ มีดอกเจ็ดสิบดอก ดอกไม้เงินต้นหนึ่งสูงต่ำ มีดอกใบเหมือนดอกไม้ทอง แล้วจัดเครื่องราชบรรณาการ หอกต่อทองเถิงทองคู่หนึ่ง หอกต่อเงินเถิงเงินคู่หนึ่ง หอกต่อทองเลวห้าคู่ โล่ห์ทรายห้าคู่ ผ้าขาวยาว ๘๐ ศอก ๒๐ พับ ยาว ๕๐ ศอก ๒๐ พับ ยาว ๒๔ ศอก ๒๐ พับ ผ้าลายสีลิบผืนพรมเทศลิบผืน...

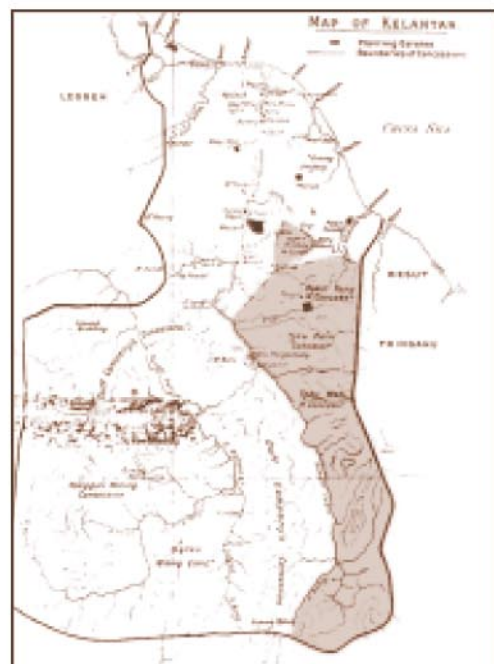
สภามจะชั่งบ่เปล่งกันเมื่อถึงกำหนดโดยชั่ง
ต่อรบอังกฤษ เหตุด้วยกรมเสนาบดีได้เป็น
ผู้บังคับบัญชาการลี้ภัยในสมัยสงคราม
แล้วได้รับผลประโยชน์อันได้ยิ่งกว่าที่
นิมทองแล้วเครื่องราชบรรณาการแล้วนั้น
จะยอมเสียชีวิตราชนครแล้วเสียบ่ในกับทั้ง
ตัดทอนพวกร่วมรบอังกฤษเพื่อจะชั่งบ่
ตามกำหนดได้อุปะไร รัฐบาลสยามจึงได้
เหมา ๓๕ ล้านตามระบอบการเสีย
ชั่งกับอังกฤษ ด้วยอังกฤษมีความขี้เกียจ
เป็นอันมากอยู่แล้ว ในอังกฤษกับ
เรื่องตามกำหนดตามเสียดีกว่าที่
สยามจะเข้าบ่แทรกอยู่หว่างกลาง อัน
เป็นเหตุให้เรื่องตามกำหนดความลำบาก
ตกแต่มี อันเช่นเรื่องกล่มกันซึ่งพ-
กกล่มกันทำได้ทำผิดไป จนแม่หมื่นเมือง
กล่มกันตกไปอยู่ในอำนาจบริษัท
เสียเป็นอันมาก กรมสยามจะแก้ให้
หลังก็ไม่ไหว ๓๕ ล้านกว่าพศสงคราม

สยามจะช่วยป้องกันเมืองตรังگانู โดยช่วย
ต่อรบอังกฤษ เหตุด้วยกรุงสยามหาได้เป็น
ผู้บังคับบัญชาการสิทธิ์ขาดในเมืองตรังگانู
แลได้รับผลประโยชน์อันใดยิ่งกว่าต้นไม้
เงินทองแล **เครื่องราชบรรณาการ** เล็กน้อยไม่
จะยอมเสียชีวิตไพร่พลแลเสียเงินกับทั้ง
ตัดทางพระราชไมตรีอังกฤษเพื่อจะช่วยเมือง
ตรังگانูไม่ได้อยู่เอง รัฐบาลสยามจึงคิด
เห็นว่า ถ้าเมืองตรังگانูจะต้องมีการเกี่ยว
ข้องกับอังกฤษ ด้วยอังกฤษมีความปรารถนา
เป็นอันมากอยู่แล้วนั้น ให้อังกฤษกับ
เมืองตรังگانูผูกกันตรงเสียดีกว่าที่กรุง
สยามจะเข้าไปแทรกอยู่หว่างกลาง อันจะ
เป็นเหตุให้เมืองตรังگانูได้ความลำบาก
ยากแค้น อย่างเช่นเมืองกลันตันซึ่งพระ-
ยากกลันตันได้ทำผิดไป จนแผ่นดินเมือง
กลันตันตกไปอยู่ในอำนาจ **บริษัทดัฟ**^๘
เสียเป็นอันมาก กรุงสยามจะแก้ไขภาย-
หลังก็ไม่ไหว ถ้าหากว่าพระยาตรังگانู

^๘ ดูคำอธิบายที่ต้นไม้ทองเงิน หน้า ๑๓๗

^๙ บริษัทดัฟ ซินดิเคท (Duff Syndicate Company) ก่อตั้งขึ้น ในพุทธศักราช ๒๔๔๓ โดยนายโรเบิร์ต วิลเลียม ดัฟ (Mr. Robert William Duff) ชาวอังกฤษเพื่อทำการขุดหาแร่ในเขตกลันตัน และตรังگانู ปัจจุบันคือ รัฐกลันตันและรัฐตรังگانู ในประเทศมาเลเซีย ไทยเสียให้แก่อังกฤษในพุทธศักราช ๒๔๕๒ ดูภาพพื้นที่สัมปทานของบริษัทดัฟในกลันตันประกอบ (ชาวลีย์ ณ ถลาง, **ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, ๒๕๔๑ : ๑๕๗ - ๑๕๘)

 แสดงพื้นที่
สัมปทานขุดแร่ของบริษัทดัฟ ในกลันตัน

ได้พูดจากันตรงตัวด้วยอังกฤษเลย บทที่
ความที่ใจร้ายเท่าใจหนึ่งเรื่องกลัวผี โดย
เส้นทองที่มัดผมในขลุ่ยอังกฤษที่จะแก้ไข
โดย $\frac{1}{2}$ x 2 นิ้ว หมออาสวเมตต์ที่ควรกล่าวเช่นนี้
ข้อความที่กล่าวไว้แล้วในวรรคหนึ่ง เห็นว่า
ทรมานใช้ไม่ได้

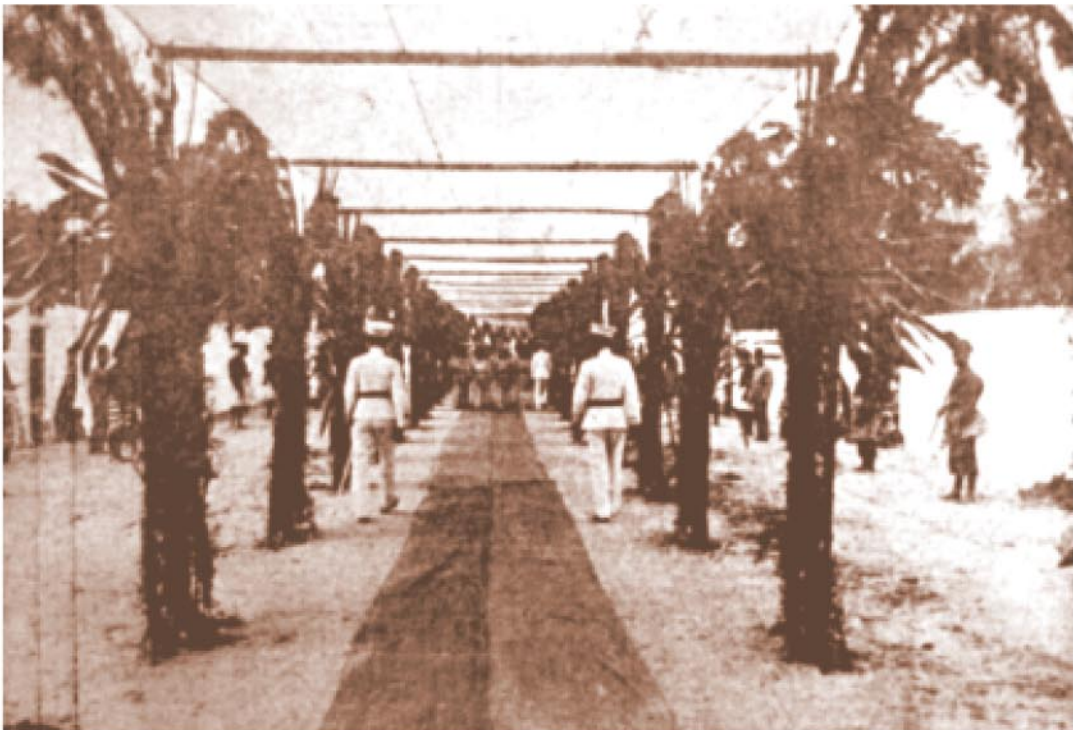
ความในวรรคที่สามข้อเดียวก็ไม่ได้
ควรพิเคราะห์ในทศกัณฐ์ เรื่องขบถ
เพราะเหตุที่สงบใจเป็นมาแล้ว แต่กลัว
จนให้เห็นว่า เป็นภัยซึ่งชั่วช้อยิ่ง บทที่จะ
พูดที่ตามใจ ความหมกมุ่นของ อาริสงฆ์
ข้อความที่ว่าจะให้หมกมุ่นสงฆ์ไปเองเป็น
ที่เห็น สักมากกว่าได้พูดขึ้นแล้วแต่พบตรงกัน
ไม่ได้เช่นเห็นว่าคนนั้น คือเป็นตบตี แต่คน
ที่จะเกิดข้อใหม่เรื่องขบถกับข้อพระ
โกนนี้ เป็นเชิงต้นของความผิดอื่น

ข้อ ๖ เพื่อความที่สิ้นหนึ่ ก็ไม่มีที่ทบท
ที่จะแก้เองได้ แต่ทบทจนแล้วคำจึง

ได้พูดจากันตรงตัวกับอังกฤษเอง บางที
 ความที่จะร้ายกาจเช่นเมืองกลันตัน โดย
 เสียท่วงทีแก่คนในบังคับอังกฤษก็จะแก้ไข
 ได้ง่าย ฉันทเห็นอาทิวเมนต์ที่ควรกล่าวเช่นนี้
 ข้อความที่กล่าวไว้แล้วในวรรคที่ ๒ เห็นว่า
 ทรมามากใช้ไม่ได้

ความในวรรคที่ ๓ ข้อเดียวกันนี้ ไม่
 ควรจะไปสอนให้เขาตกใจ - เรือรบเรือไล่
 เพราะเขาก็เคยตกใจเป็นมาแล้ว แต่กลับ
 จะให้เห็นว่าเปนไปช่วยชูช่วยเชิญ ทางที่จะ
 พูดมีถมไป ความหมดทั้งข้อนี้ อาไศรย์
 ข้อความที่ว่าจะให้หลวงรังสรรค์ไปอย่างไรเปน
 ที่ตั้ง ถ้าหากว่าได้พูดชี้แจงแก่พระยาตรังกา-
 นูได้ดังเช่นที่วามานั้น ก็เป็นการดี แต่การ
 ที่จะแก้ขัดข้องในเรื่องรับผิดรับชอบประการ
 ไตนั้น เปนเบื้องต้นของความคิดอันนี้

ข้อ ๖ เนื้อความที่ลั่นนั้น ก็ไม่มีทำทาง
 ที่จะแก้อย่างไร แต่ภาษากวณแลมีคำเย็น

ทางรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้าบ้านพระยาตรังگانู

ที่มา : พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู, ๒๕๕๐

ซึ่งจะว่ากันแต่ใจก็ไม่ได้ แต่เรื่อง
เรื่องความไม่ดี ด้วยเหตุอันสิ่งขอออก
แต่ใจตามตามพระนิพนธ์ ว่าด้วย
ทั้ง เพราะมีข้อซึ่งจะต้องคิดแก้ไขให้
ตกลงเสียก่อนแล้วแล้วจะตั้งข้อใหม่
นี้หมด

อันนี้มิได้มีจุดหมายแห่งการ
พิจารณาไปถึงจุดที่ขึ้นนี้ ด้วยเหตุ
จะเกิดขึ้นในเวลาแห่งการพิจารณา
มีข้อข้อข้อประการใดในปัญหาของ
กัน ข้อข้อข้อข้ออ่าน

11/11/11

วิไล

เยื่อ ซึ่งจะว่าไม่เข้าใจก็ไม่ได้ แต่เรียบ
เรียงความไม่ดี ด้วยเหตุนี้จึงขอออก
แต่ใจความตามที่เหนมา ไม่ได้แก้ต้น
ร่าง เพราะมีข้อซึ่งจะต้องคิดแก้ไขให้
ตกลงเสียก่อนแล้วจะต้องร่างใหม่
ทั้งหมด

อนึ่งฉันได้มีจดหมายฝากพระยาราช
พินิจจ่ายไปถึง **จรรยา**^{๑๐} ฉบับหนึ่ง ด้วยจรรยา
จะมาถึงในเวลาพระยาราชพินิจจ่ายอยู่สิงคโปร์
มีข้อขัดข้องประการใดให้ปรึกษาหาฤ
กัน ช่วยกันคิดอ่าน

พระย.
พ.อ.

ส.อ.พ.

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร

ที่มา : วาซสกุลวงศ์, ๒๕๓๖ : ๑๕๗

^{๑๐} พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร
ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพื่อช่วยราชการ
กระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘
(พุทธศักราช ๒๔๕๒) ด้วยกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้มี
ลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ว่ามีพระประสงค์จะ
กราบถวายบังคมลาออก แต่รัชกาลที่ ๕ ไม่ทรงเห็นด้วย
เพราะพระองค์เป็นนักกฎหมายไทยคนเดียวที่ชาวต่างชาติ
เคารพยำเกรงในขณะนั้น ต่อมาเมื่อกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์
ออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้ว พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้
หม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากร เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรมสืบต่อไป เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน
รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ (พุทธศักราช ๒๔๕๓) ต่อมาเป็น
เอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีส และทรงสถาปนาเป็น
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรยาศักดิ์กฤดากรใน
รัชกาลที่ ๖ ถิ่นพระชนม์ที่กรุงปารีส พระชันษา ๕๓ ปี

กรมการช่าง
รับวันที่ ๑๒ กค. ๒๓. ๗๗๘
๑๑๗๕

พพที่หนึ่งร้อยหกสิบสาม
วันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๓๑๖ สหพันธกิจ
สงครามหลวงกำลังทางทหาร
ด้วยเดวิดหมายลงวันที่ ๖ มี
๒ มิถุนายน ๗ หนึ่งสี่คำสั่งให้เรื่อง
เขตแดน มีลำเค ๕ มิถุนายน ๖ มิถุนายน
หนึ่งสี่คำสั่งเพิกถอนพื้นที่
หลวงรังสรรค์สารกิจ ซึ่งจะไปส่ง
ตังกามานัน ได้ทราบแล้ว ขอความ
เป็นอันแก้ไขถูกต้องตามประสงค์
อยู่แล้ว

แต่บัดนี้ถ้าใครพบเหตุที่ทุกชน
ไปมา โปรดช่วยแจ้งสืบสืบ
การซึ่งได้ดำเนินการต่อไปอีก มิมีความ
เห็นโดยย่อ แจ้งอยู่ในหนังสือ
หนึ่งซึ่งลงวันที่ ๖ มิถุนายน
ครั้นเมื่อได้รับหนังสือ ๑๒ มิถุนายน

๗

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๒ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๘๑๙๕

พระที่นั่งอัมพรสถาน

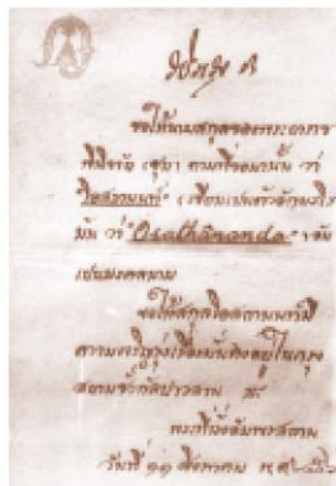
วันที่ ๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ด้วยเธอจดหมายลงวันที่ ๖ นี้
๒ ฉบับ ๆ หนึ่งส่งคำสั่งในเรื่องรับ
เขตแดน มีสำเนา ๕ ฉบับ อีกฉบับ
หนึ่งส่งสำเนาคำสั่ง **พระยาราชนิธิจจัย**^๑
หลวงรังสรรค์สารกิจซึ่งจะไปส่งเมือง
ตรังกานูมานั้น ได้ทราบแล้ว ขอความ
เป็นอันแก้ไขถูกต้องตามประสงค์
อยู่แล้ว

แต่บัดนี้อาไศรยเหตุที่ปรึกษา
ไปมา ในระหว่างเจ้าเมืองสิงคโปร์
การจึงได้ดำเนินต่อไปอีก จนมีความ
เห็นโดยย่อ แจ้งอยู่ในหนังสือฉบับ
หนึ่ง ซึ่งลงวันที่ ๖ นี้ แล้วนั้น

ครั้นเมื่อได้รับหนังสือเธอ ๒ ฉบับ
ที่

มหาอำมาตย์ตรี พระยาประชาภิจักรจักร (ชูป โสถานนท์)

ที่มา : อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ, ๒๕๔๐ : ๕๒ - ๕๓

^๑ พระยาราชนิธิจจัย คือ ตำแหน่งของปลัดบัญชา
กระทรวงมหาดไทย ขณะนั้นคือ มหาอำมาตย์ตรี พระยา
ประชาภิจักรจักร (ชูป โสถานนท์) พุทธศักราช ๒๔๑๘ -
๒๔๔๘ เป็นบุตร พระสุพรรณสมบัติ (ถมยา โสถานนท์)
เฟื่อง เป็นมารดา พระยาประชาภิจักรจักร รับราชการใน
กระทรวงมหาดไทยตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๗ เป็น
พระยาราชนิธิจจัย เมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ (พุทธศักราช ๒๔๕๑)
พุทธศักราช ๒๔๕๗ เป็นพระยาสุรพลพิพิธผู้ว่าราชการ
เมืองชุมพรพุทธศักราช ๒๔๖๐ เป็น พระยาทวีปฎุระ
ประสาธน์บรมนาถภักดี ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต พุทธศักราช
๒๔๖๒ เป็นพระยาพัชรินทรภักชย์ ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี
พุทธศักราช ๒๔๖๕ เป็นพระยาเวียงไฉนฤบาล สมุหพระ
ราชมณเฑียร ในพระราชสำนัก และ พุทธศักราช ๒๔๗๐
เป็นพระยาประชาภิจักรจักร ผู้ว่าราชการเมืองศรีสะเกษ
และพุทธศักราช ๒๔๘๔ - ๒๔๘๙ เป็นนายกเทศมนตรี
เทศบาลนครกรุงเทพฯ

ที่กล่าวถึงทั้งหมื่น จึงได้พิจารณา
ด้วยความละเอียด ลงเมื่อเห็นลงที่จะ
กล่าวต่อไป

๑ ซึ่งเจ้าเมืองสกลบุรีขอให้
ทำชื่อที่หลวงเจ้าเมืองที่จะมารบเขตร
แดนต่อพบเจ้าเมืองทั้ง ๕ หมื่น เพื่อจะ
ให้เป็นการรุดกทำหลงคลองราชการ
ซึ่งพวกแขกจะหยดขบถให้กล่าว
อย่างหมื่นอย่างใดไม่ได้ ทั่วทุกแห่ง
เจ้าเมืองเดิมทำใหม่ จากแขกผู้มาใหม่

๒ แต่ด้วยเจ้าบุรีรัมย์แห่งหนึ่ง
หมื่นเมืองสกลบุรี เจ้าเมืองสกลบุรี
ลงจะลิดลวงความปรกาศเดิม ที่เจ้า
ราชสกลบุรีสอดมาในหมื่นเมืองของเจ้า
จะสืบมาหน้าหมื่นเจ้าบุรีรัมย์ เจ้าเมือง
ไม่ต้องรอราชสกลบุรีให้จนเกินเวลา
รับสั่งเจ้าเมือง ถึงเวลาลิดลวงให้เจ้า

ที่กล่าวถึงข้างบนนี้ จึงได้พิจารณา
ข้อความต่อไป ลงเนื้อหาดังที่จะ
กล่าวต่อไปนี้

๑ ซึ่งเจ้าเมืองสิงคโปร์ขอให้เรา
นำชื่อข้าหลวงฝ่ายเขาที่จะมารับเขต
แดนต่อ **พระยาเมืองทั้ง ๔**^๒ นั้น เพื่อจะ
ให้เป็นการถูกต้องของคลองราชการ
ซึ่ง **พวกแขก**^๓ จะหยิบยกขึ้นกล่าว
อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ ด้วยเขาเป็น
เจ้าของเดิมทำให้รู้จักแขกผู้มาใหม่

๒ แต่ด้วยอาไศรยเหตุที่จะมี
หนังสือล่องนำมานี้ เจ้าเมืองสิงคโปร์
คงจะคิดคงความปรารถนาเดิม ที่จะนำ
ร่างสัญญาสอดมาในหนังสือของเขาที่
จะส่งมานัดหมายนั้นด้วย เป็นอันเขา
ไม่ต้องรอร่างสัญญานั้นไว้จนถึงเวลา
รับส่งเมือง ดังเราคิดจะให้เป็น

๓ เมื่อ

๒ เจ้าพระยาไทรบุรี

พระยาگلันตัน

พระยาตรังกานู

พระยาปลิต

^๓ “แขก” เป็นคำเรียกชาวต่างประเทศซึ่งไม่ใช่ ฝรั่ง จีน ญี่ปุ่น และชนชาติที่เป็นเพื่อนบ้านในแหลมอินโดจีน ยกเว้นแหลมมลายู (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พุทธศักราช ๒๔๙๓ : ๒๑๕) ส่วนเนื้อความในพระราชหัตถเลขา แขก เป็นคำที่ใช้เรียกประชาชนบางส่วนที่อาศัยอยู่ในหัวเมืองทางตอนใต้ของประเทศไทย คือ มลายู กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปะลิส ส่วนใหญ่ชนกลุ่มนี้จะนับถือศาสนาอิสลาม

๓ เมื่อลัดดาไปหมกที่ของเงาที่จ
รับคำชักชวนของเทวัญไม่ มีเห็นเห็นเป็น
การทำให้เงาจะตามรับ จ. แยกเวลา
ไม่พอก็ไม่ได้ ๒ ๒ เหตุที่การรับเงา
จะได้รับต่อมที่ ๑๔ ที่ ๑๕ แลการที่
จะหมดเห็นเห็น ความจริงก็ไปประสพ
อันเสียดกนักกับที่เงาส่งให้หลง
สวดสารการ จึงไปพดลวงกับเทพ
ตามกนไว้ก่อน

๔ ๒ ประการหนึ่งมีในสี่กมาแต่
เดิมว่า การที่จะมีแต่ตมกับขยเสีย
เวลาส่งเงาไม่บอกให้ทร้งก่อน
เมื่อเวลาส่งเงาที่ฟัดนั้นแล้ว
ด้อยงาม ควรจะบอกด้วยอาการ
หนึ่งอันใด ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ ๒
สี่สิบห้าที่ ๑๕ เดอแต่ก่อน

๕ เมื่อความลัดเห็นว่าเป็นการ

๓ เมื่อคิดว่าเป้าหมายของเราที่จะ
รับคำชักชวนของเขาๆไม่ ฉันเห็นเป็น
การจำเป็นที่เราจะต้องรับ จะแก้ว่าเวลา
ไม่พอก็ไม่ได้ ด้วยเหตุที่การรับเมือง
จะได้รับต่อวันที่ ๑๔ ที่ ๑๕ แลการที่
จะนัดเช่นนั้น ความจริงก็เป็นประสงค์
อันเดียวกันกับที่เราสั่งให้หลวงรัง-
สรรค์สารกิจ ขึ้นไปพูดลวงนากับพระยา
ตรึงกานูไว้ก่อนนั้น

อีกประการหนึ่งฉันให้รู้ลึกมาแต่
เดิมว่า การที่จะมีแต่ **ตรา**^๔ ฉบับเดียว
เวลาส่งเมืองไม่บอกให้เขารู้ก่อน
เมื่อเวลาสัญญา **ราตีไฟ**^๕ กันแล้วนั้น
ดูไม่งาม ควรจะบอกด้วยอาการอย่าง
หนึ่งอย่างใด ดังได้กล่าวไว้ในหนึ่ง-
สื่อฉบับที่มีถึงเธอแต่ก่อน

๔ เมื่อความคิดเห็นว่าเป็นการ
จำ

^๔ ท้องตรา รายละเอียดในหน้า ๑๒๑

^๕ ratify หมายถึง ให้สัตยาบัน

จำเปนนแลสมควรดังนี้ แล้วจึงมาคิด
ดูว่า เราควรจะผันแปรให้เข้ากับการ
ที่เราจัดไปแล้วอย่างไรได้บ้าง จึงเห็น
ความดั่งที่จะกล่าวต่อไปนี้

เมืองกลันตันนั้น **พระพิไลยสุน-**
ทรการ^๖ จะลงไปด้วย **เรือศรีธรรมราช**^๗
ซึ่งจะลงไปรับพระยาราชนิพนธ์เมือง
ตรังگانู จะแวะที่ **กลันตัน** อยู่แล้ว
หนังสือบอกกำหนดนำชื่อฝ่ายอังกฤษ
นี้ ควรจะให้พระพิไลยเป็นผู้ถือไป
ส่งพระยากลันตันเอง ฤส่ง **มิสเตอร์**
เกอร์แฮม^๘ อีกต่อหนึ่ง

ส่วนเมืองตรังگانูนั้น ฟังดู
เหมือนหนึ่งเขาจะแต่งคนของเขาให้
ถือหนังสือขึ้นมา แต่ถึงว่าเขาจะส่ง
แต่หนังสือขึ้นมา ถ้าเราจะส่งท้องตรา
บอกกำหนดนำชื่อที่ปรึกษาฝรั่ง
ให้

^๖ พระพิไลยสุนทรการ (แปลง ณ กลาง) เป็นปลัดมณฑลปัตตานีประจำบางนรา (ราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ ๔ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เล่มที่ ๒๖ หน้า ๖๑๓) และเป็นผู้ก่อสร้างศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่เปิดทำการในพุทธศักราช ๒๔๔๘

^๗ เป็นเรือกำปั่นไฟชื่อ “นครศรีธรรมราช” ที่เจ้าพระยายมราชได้สร้างขึ้นเมื่อเป็นพระยาสุโขทัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาล ที่สามารถจัดเก็บภาษีอากรถ้วนถี่ ได้เงินหลวงในมณฑลนครศรีธรรมราชเพิ่มขึ้นเกินกว่าที่ต้องใช้ในการสร้างมณฑลமாக กระทรวงพระคลังจึงเพิ่มเงินรายจ่ายให้ทำการโยธาต่าง ๆ และยอมให้สร้างเรือกำปั่นไฟลำนี้ขึ้นสำหรับให้ใช้ในการตรวจการ ในมณฑล เพราะสมัยเมื่อยังไม่ได้สร้างทางรถไฟการเดินทางไปมายาก ต้องใช้เรือแจวพายเป็นพาหนะไปทางทะเลลำบาก เรือศรีธรรมราชนี้ได้ใช้สำหรับขนเงินแผ่นดินเข้าสู่กรุงเทพฯ และรับเสนาบดีไปตรวจราชการตามมณฑลชายทะเลด้วย (ประวัติของมหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) พุทธศักราช ๒๔๐๕ - ๒๔๘๐ กับพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง มหาอำมาตย์นายกเจ้าพระยายมราช พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยายมราช)

^๘ มีพระยากลันตันเป็นเจ้าของ

^๙ ผู้ตรวจการคลังหัวเมือง ดูคำอธิบาย และภาพประกอบหน้า ๑๕๗

๑ พระยากลันตัน

เป็นเจ้าของเมืองกลันตัน มีนามบรรดาศักดิ์ว่า
พระยาพิพิธภักดี สุลต่าน มะหะหมัดรัตนนุชิต
สิทธิสุนทร บวรวิวงษา พระยากลันตัน

ให้หลวงวรวงศ์ได้อำนาจมาจากสัตว์
ไปรับเสียดักกัณหาดเหมือนมัจฉา โดย
ว่าคนทะเลมาด้วยก็จะไม่มีข้อขัดข้อง
อันใด ซึ่งหลวงวรวงศ์จะเข้าไปเฝ้า
ขอความตามคำสั่งนั้น เพราะทะเล
เป็นผืนขอให้เขาไปบอก

ส่วนเมื่อไรทรม เมื่อปลัดนั้น
ในทวีปเดชะกัณฐ์นั้นสืบไป
ที่ปากกษัตริย์ เมื่อ องค์เห็นที่ได้
คิดไว้แล้วก็นั้นจะได้

๕ ความในท้องตราบนี้ โดยทาง
ความก็ดำเนิความคล้ายกันกับขม
เมื่อเห็น แผลกแต่หนึ่งทว่า กั-
ณหาดนั้นจะได้เป็นหัวรบ
อังกฤษจะให้คนมาเป็นยุรข ที่ตาม
ไปตามมาดังนี้

๖ แต่ความปรกฏหากนอกเรื่อง

ให้หลวงรังสรรค์ถือขึ้นมาจากลึงค
 โปร์เสียได้ก่อนดูเหมือนจะดี โดย-
 ว่าคนเขาจะมาด้วยก็จะมีข้อขัดข้อง
 อันใด ซึ่งหลวงรังสรรค์จะชี้แจง
 ข้อความตามคำสั่งนั้น เพราะเขาเอง
 เปนผู้ขอให้เราไปบอก

ส่วนเมืองไทร **เมืองปลิต**^{๑๐} นั้น
 ให้ **พระวิเศษภักดี**^{๑๑} ส่งหนังสือไปยัง
 ที่ปรึกษาทั้ง ๒ เมือง อย่างเช่นที่ได้
 คิดไว้แล้วก็เห็นจะได้

๕ ความในท้องตรานี้ โดยทาง
 ความก็ดำเนินความคล้ายกันกับมอ
 เมืองนั้น แปลกแต่ข้างทำยว่า กำ-
 หนดวันนั้นจะได้เป็นวันรับส่ง
 อังกฤษจะให้ผู้นั้นมาเป็นผู้รับ ที่ตรง
 ไปตรงมาดังนี้

๖ แต่ความปรารถนาในเรื่อง
 ของ

๑๐ เมืองปะลิสอยู่ในมณฑลไทรบุรี ซึ่งตั้งเป็นมณฑลเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๐ ประกอบด้วยหัวเมืองไทยปนมลายู
 ฝ่ายตะวันตก ซึ่งเป็นประเทศราช ๓ เมืองคือ ไทรบุรี ปะลิส และสตูล (ชวลีย์ ณ ถลาง, **ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, ๒๕๔๑ : ๓๘ และกระทรวงมหาดไทย, **พระราชหัตถเลขาธิบายที่ ๕** ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย
 เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๒๖)

๑๑ ปลัดมณฑลนครศรีธรรมราช (กระทรวงมหาดไทย, **เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย**, ๒๕๓๙ : ๑๔๓)

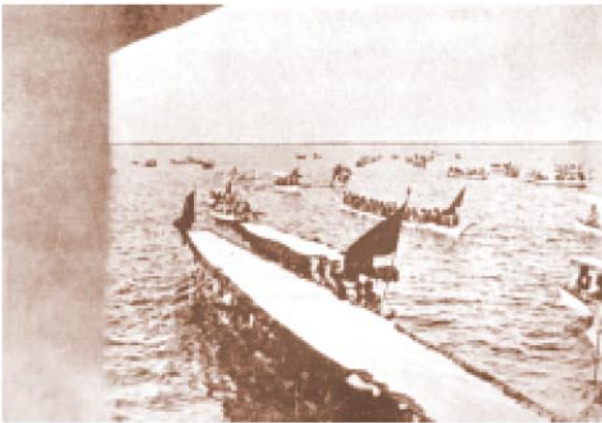

ตลาดปะลิส

ที่มา : ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๔๑ : ๓๘

ของหมื่นสี ซึ่งออกจะให้พวกเนก
เหล่านี้ว่า เขาไม่ได้บอกเรื่องให้
อังกษณ์ดีกว่าที่เขาคบเกี่ยวข้อ
ถึงเช่นท้าวเล่าๆ แลที่เหนือตบถอนั้น
เสด็จเหตุผลใดคล้ายที่สั่งให้ไป
เสด็จต่อพบตมัทนุ แต่ตั้งเปลี่ยน
เปลี่ยนข้อความไปตามประเภทของ
เรื่องในทระ แลเรื่องกลนิตนุ ซึ่งไม่
เหมือนเรื่องตมัทนุที่เสด็จ แต่ก็
มีคำพูดพอ ซึ่งที่เข้าใจความก็ได้
มีข้อใหม่ตมัทนุเรื่องในทระนี้ แต่
หากไม่ได้กล่าวข้อออกไปเท่านั้น
ข้อความเช่นนี้ จะสั่งให้พูดได้
แต่เพราะที่ทหลงผู้อื่นหนังสือ
เป็นทระ ตมัทนุว่าเขาใช้สั่งเป็น
ผู้พูด ซึ่งจะพูดอันไรก็ไม่มีทำนุ
เพราะ เป็นเวลาที่พวกเนกถือว่าสั่ง

ของฉันมี ซึ่งอยากจะให้พวกแขก
เหล่านี้รู้ ว่าเราไม่ได้ยกเมืองให้
อังกฤษยิ่งกว่าที่เราเคยเกี่ยวข้องกับ
ตั้งเช่นชาวเล่านุ และที่เขาวิตกอยู่นั้น
แสดงเหตุผลได้คล้ายที่สั่งให้ไป
แสดงต่อพระยาตรังกานู แต่ต้องเปลี่ยน
แปลงข้อความไปตามประเภทของ
เมืองไทร แลเมืองกลันตัน ซึ่งไม่
เหมือนเมืองตรังกานูทีเดียว แต่ก็
มีคำพูดพอ ซึ่งที่แท้ใจความก็ได้
มีอยู่ในร่างตราถึงเมืองไทรบุรี แต่-
หากไม่ได้กล่าวชัดออกไปเท่านั้น
ข้อความเช่นนี้ จะสั่งให้พูดได้
แต่เฉพาะที่ข้าหลวงผู้ถือหนังสือ
เปนไทย ถ้าหากว่าเราใช้ **ฝรั่ง**^{๑๒} เปน
ผู้พูด ถึงจะพูดอย่างไรก็ไม่มีน้ำหนัก
เพราะเปนเวลาที่พวกแขกถือว่าฝรั่ง
ทำ

ขบวนแห่เสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่เมืองกลันตัน

ชาวกลันตันรายทางรับเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่เมืองกลันตัน

ที่มา : พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๐

ทำทางของฝรั่ง ทนได้ทำอะไรใหญ่ทปไม่
ความลัดที่เกดงั้นในใจเขมมี ย่อม
เกิดงั้นด้วยความละอาบใจ ที่เขกจะ
เห็นว่เขาหลน่เหลือ่เกม จมท้ใส่
ใจจริงอย่างไรก็ไม่มีบอกให้รู้ ไม่หลย
แต่คนโทง จมหนังสือหนึ่งบทที่
ไปมา ก็หลยเลื่อมเลื่องเหลือ่เกม

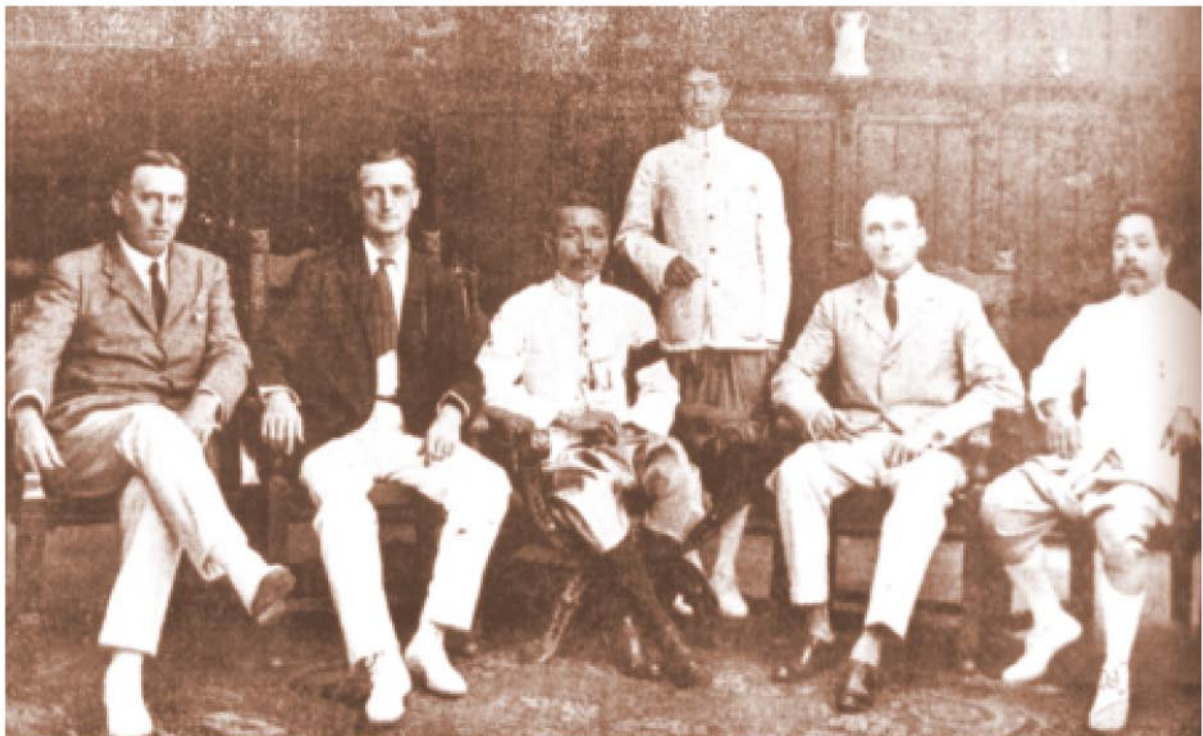
ซึ่งขอให้เดอฟ้ารดกต แลศัดรด
การในตกลองใจเสื่อโดยเร็ว เพาะหนังสือ
เจ้าเมื่อสวดไปที่กัหนดว่าได้มี
มาที่ที่นี้ มี อย่างที่ก็จะส่งให้
ที่นี้ ที่นี้ที่นี้เอง

สุนทรภู่ ๗๖

ทำการของฝรั่ง หาได้ทำอะไรให้ไทยไม่
 ความคิดที่เกิดขึ้นในใจเช่นนี้ ย่อม-
 เกิดขึ้นด้วยความละอายใจ ที่แขกจะ
 เห็นว่าเราทู่เหลื่อเกิน จนน้ำใส
 ใจจริงอย่างไรก็ไม่บอกให้รู้ ไม่หลบ
 แต่คนไทย จนหนังสือหนังสือที่จะมี
 ไปมา ก็หลบเลื่อมเสี่ยเหลื่อเกิน

จึงขอให้เธอพิจารณาตุลแลคิดจัด
 การให้ตกลงใจเสียโดยเร็ว เพราะหนังสือ
 เจ้าเมืองสิงคโปร์ที่กำหนดว่าต้องมี
 มาวันที่ ๒ นั้น อย่างช้าก็จะถึงในวัน-
 ที่ ๖ ที่ ๗ นี้เอง

สมเด็จฯ

มิสเตอร์เกรแฮม (ซ้ายสุด)

ที่มา : เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๖๔

^๙ Mr. W. A. Graham ชาวอังกฤษ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจ้างมาเป็นผู้ตรวจการคลังหัวเมือง และช่วยจัดระเบียบการเก็บภาษีอากรใหม่ ต่อมาเป็น เจ้ากรมสรรพากรใน เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ (พุทธศักราช ๒๔๔๖) ได้รับแต่งตั้งไปเป็นข้าหลวงที่ปรึกษาเมืองกลันตัน ต่อมาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาราชการของ กระทรวงเกษตรราธิการ (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขาธิราชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : ๔๘๒ และ เอกสารประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๓ และ ๑๖๔)

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๖๘

เพ็ญกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือที่ ๓๒๓/๒๑๘๘ ลงวันที่ ๑๑
 เดือนนี้ มีมาที่กรมขุนสมมตอมรินทร์ ซึ่งสำเนา
 หมายงานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เรื่องสั่งเมืองตวันตก แลบรรพที่กวากที่หลวง-
 ด้วงสร้อยคำได้โปรดให้ตอบกับพระบาทสมุห
 แลหนังสือรับเมืองตวันตกของมิสเตอร์คอนเด
 เจ้าพนักงานอังกฤษมานั้น ได้ตรวจดูแล้ว เห็น
 ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 ความดี หลวงด้วงสร้อยคำนี้เป็นคนมีความดี
 ทำใจความแลรู้จักพูดจาดี น่าชม การปรากฏ
 ชัดจน ว่าความประสงค์พระบาทสมุหฯอยากให้
 คงอยู่อย่างเดิมที่เป็นกรมตวันตกจากนั้น ถ้า
 ต้องเดี๋ยวสั่งกับฝรั่ง เภาสัญญาว่าจะบังคับเมือง
 ตวันตก

เวรวิเศษกระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๒๖ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘

๙๓๒๗

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือที่ ๗๙๓/๘๑๘๙ ลงวันที่ ๒๑
เดือนนี้ มีมาที่กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ส่งสำเนา
รายงานพระยาราชนิพนธ์จ้าย หลวงรังสรรค์สารกิจ
เรื่องส่งเมืองตรังگانู แลบรรเทีกวาจาที่หลวง_
รังสรรค์สารกิจได้พูดโต้ตอบกับพระยาตรังگانู
แลหนังสือรับเมืองตรังگانูของมิสเตอร์คอนแล
เจ้าพนักงานอังกฤษมานั้น ได้ตรวจดูแล้ว เห็น
ว่า พระยาราชนิพนธ์จ้ายทำการได้เรียบร้อยตลอด สม_
ควรดี หลวงรังสรรค์นั้นเป็นคนมีความคิด
เข้าใจการงาน แลรู้จักพูดจาดี น่าชม การปรากฏ
ชัดเจน ว่าความประสงค์ของพระยาตรังگانูอยากให้
คงอยู่อย่างเดิมนี่เป็นธรรมดา ถัดจากนั้น ถ้าจะ
ต้องเกี่ยวข้องกับฝรั่ง เราสัญญาว่าจะบังคับเมือง
ตรังگانู

อย่างนั้น ๆ ขอให้สงฆ์ภิกษุต้องเข้าไปเฝ้าพระองค์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในที่สักการะอย่างหลวง
ซึ่งสมควรในทำนุบำรุงรักษาที่จะตั้งเสนา
ซึ่งกรมเสนาซึ่งเพียงใด ให้ไทยทำสัก

มีข้อที่ควรระวังสังเกตอย่างหนึ่ง ว่าเขมรมัน
กับขอมมันได้ไปเฝ้าเมืองตามขอม ข้อที่สงฆ์ภิกษุ
หลวงนั้นก็มีเหตุที่จะหลวงอยู่

๑๑๒
ม.๖
ร.๖.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

อย่างนั้น ๆ อย่าให้อังกฤษต้องเข้าไปเกี่ยวข้องเอง
พระยาตรังگانูเองก็คงยอม ในที่สุดก็อย่างหลง_
รังสรรค์ว่าในท้ายบรรทัด ว่าถ้าจะต้องเกี่ยว_
ข้องกันสักซึ่งเพียงใด ให้ไทยทำดีกว่า

มีข้อที่ควรระวังจะสังเกตอย่างหนึ่ง ว่าเยอรมัน
กับญี่ปุ่นได้ไปเกี่ยวเมืองตรังگانู ข้อที่อังกฤษหึง_
หวงนั้นก็มิเหตุที่จะหวงอยู่

๑๑/๑
พ.ศ.
๒๔๓๑

ส. น. ส. น.

ชาวตรังگانูรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ตลาดเมืองตรังگانู

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘
ถึงกรมหลวงคัมภีร์เกษมภาพ

ด้วยได้รับหนังสือเวลล่วงวันหนึ่ง สังกษ
โทรเลขที่จะตอบไปประเทศเจ้าพระยาโทรมา
ให้ทูลเกล้าฯ สั่งสำเนาไปหาเรือกระทรวง
ทั้งประเทศด้วยนับบัดนั้น ได้ทบทวนแล้ว

ทั้งโทรเลขตอบเจ้าพระยาโทรนี้เห็นว่า
ถูกต้องดีแล้ว จะตอบในเวลานี้ทุกต่อไป
ภายหลัง เมื่อมีการผันแปรเขาก็จะสงสัยในช
ด้อยเช่นนี้ จึงไม่มีที่แก้ไขอันใด

แต่การที่เจ้าพระยาโทรไปประเทศ แล
การที่เมืองโทรยังไม่ทอนไปติดต่อปลสเส
กรมท่าควรจะต้องพูดจากับอังกฤษ เขาจะ
ตอบอย่างไรก็ควรจะให้เขา ยังไม่ได้ทำ
จากกระทรวงทั้งประเทศที่ได้พูดจาติดกัน

อย่าง

เวรวิเศษกระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๒๖ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘

๙๓๓๖

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ด้วยได้รับหนังสือเธอลงวันวันนี้ ส่งร่าง
โทรเลขที่จะตอบ **โปรเตสต์**^๑ เจ้าพระยาไทรมา
ให้ดู แลว่าได้ส่งสำเนาไปหาหรือกระทรวง
ต่างประเทศด้วยฉบับหนึ่งนั้น ได้ทราบแล้ว

ร่างโทรเลขตอบเจ้าพระยาไทรนี้เห็นว่า
ถูกต้องดีแล้ว จะตอบในเวลานี้ๆต่อไป
ภายนอก เมื่อมีการผันแปรเราก็จะต้องยืนขา
อยู่เช่นนี้ จึงไม่มีที่แก้ไขอันใด

แต่การที่เจ้าพระยาไทรโปรเตสต์ แล
การที่เมืองไทรยังไม่ถอนโปลิศ **ตำบลเสเตา**^๒
กรมท่า^๓ ควรจะต้องพูดจากับอังกฤษ เราจะ
ตอบอย่างไรก็ควรจะให้เขารู้ ยังไม่ได้ข่าว
จากกระทรวงต่างประเทศว่าได้พูดจาคิดอ่าน
อย่าง

^๑ protest ในที่นี้หมายถึง ปฏิเสธต่อต้าน คัดค้าน

^๒ ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสงขลา

^๓ ปัจจุบันเป็นกระทรวงการต่างประเทศ ดูรายละเอียดหน้า ๙๙

อย่างไร

แต่การที่เรายังไม่ได้ตอบไปรษณีย์
ของเมืองไทยนี้ เป็นเหตุอันหนึ่ง ซึ่ง
เมืองไทยจะกล่าวได้ ก็คือที่ยังไม่ยอม
ตอบไปรษณีย์ เพาะได้ร้องไปรษณีย์เข้ามา
ยังไม่ได้รับคำตอบประการใด ถึงที่คำตอบ
ของเราก็ไม่สำคัญเหมือนซึ่งนักอังกฤษ
แต่ก็เป็นข้อหนึ่งซึ่งเขาจะยกขึ้นกล่าวซัก
ถามได้ดั่งนี้ ใจฉันจึงไม่รักที่จะให้หรือคำ
ตอบไว้ให้ที่เห็นความดีก็วิเศษเสียมฉัน ได้
จดหมายไปยังกระทรวงต่างประเทศทำนอง
นี้ฉบับหนึ่ง ขอให้เราฟังดู

สวัสดี

#24.
ก.

อย่างไร

แต่การที่เราไม่ได้ตอบโปรเตสต์
ของเมืองไทรนี้ เป็นเหตุอันหนึ่ง ซึ่ง
เมืองไทรจะกล่าวได้ ว่าข้อที่ยังไม่ยอม
ถอนโปลิศ เพราะได้ร้องโปรเตสต์เข้ามา
ยังไม่ได้รับคำตอบประการใด ถึงว่าคำตอบ
ของเราจะไม่สำคัญเหมือนข้างฝ่ายอังกฤษ
แต่ก็เป็นข้อหนึ่งซึ่งเขาจะยกขึ้นกล่าวขัด
ขวางได้ถนัด ใจฉันจึงไม่รักที่จะให้รอคำ
ตอบไว้ให้ช้าเช่นความคิดวิไลเยี่ยมชั้น ได้
จดหมายไปยังกระทรวงต่างประเทศทำนอง
นี้ฉบับหนึ่ง ขอให้เธอฟังดู

H.V.
ร.ท.

ทพที่หนึ่ง อัมพรสถาน

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๒๖๔

ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

เรื่องที่คุณขอหากจะกล่าวถึงต่อไปกับ
 ข้อความซึ่งได้กล่าวมาในหนังสือ ว่ามี
 ความตายในการที่จะไม่ตอบโทรเลขเจ้าพ
 ยาโทรนั้น ความรู้สึกในใจฉันซึ่งที่จริงก็
 ไม่ควรจะพูด เพราะยังไม่แน่ว่าการจะผัน
 แปลไปประการใด แต่ความเข้าใจของฉัน
 ว่า ทพชาติรังทหนักดี เจ้าพยาโทรก็ดี
 ยกทพชาติกันตซึ่งเป็นคนโกลเล แล
 ทพชาติซึ่งไม่มีความคิดเสียเสีย ยัง
 ควรจะเป็นเมืองที่มีไมตรีกันเคยกันกับ
 เกอได้ เหมือนอย่างกับเมื่อเวลาเป็นของ
 เก เป็นไมตรีกันกับอังกฤษได้ฉันใด
 ก็ฉันนั้น เมื่อว่าดังนี้จะคิดเห็นอย่างอื่น
 ไม่ได้ ว่าฉันสมเออเชื่อทพชาติ ฤๅเชื่อตัว
 ๓

เวรวิเศษกระทรวงมหาดไทย

วันที่ ๒๘ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘

๙๕๒๔

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

เรื่องที่ผมอยากจะกล่าวติดต่อกับ
ข้อความซึ่งได้กล่าวมาในหนังสือ ว่ามี
ความอายนในการที่จะไม่ตอบโทรเลขเจ้าพระ
ยาไทรนั้น ความรู้สึกในใจฉันซึ่งที่จริงก็
ไม่ควรจะพูด เพราะยังไม่รู้แน่ว่าการจะผัน
แปรไปประการใด แต่ความเข้าใจของฉัน
ว่า พระยาตรังกานูก็ดี เจ้าพระยาไทรก็ดี
ยกพระยากลับตันซึ่งเป็นคนโง่แล
พระยาปลิศ^๑ ซึ่งไม่มีความคิดเลยเถี่ย ยัง
ควรจะเป็นเมืองที่มีไมตรีคุ้นเคยกันกับ
เราได้ เหมือนอย่างกับเมื่อเวลาเป็นของ
เรา เป็นไมตรีกันกับอังกฤษได้ฉันใด
ก็ฉันนั้น เมื่อดังนี้จะคิดเห็นอย่างอื่น
ไม่ได้ ว่าฉันลเมอเชื้อพระบารมี ฤๅเชื่อตัว
ว่า

^๑ เจ้าเมืองปลิศ มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาวิเศษสงครามรามวิชีวิต วิไลศมาหาราพระยาปลิศ (กระทรวงมหาดไทย, เอกสาร
ประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๓๙ : ๑๔๔)

พระยาปลิศ

ชาวไทรบุรีรับเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พุทธศักราช ๒๔๓๓

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ยัง ๒ หน้ากรงไม้เหล็ก ๒ อย่าง
เกี่ยวข้องกับทลกระหม่อมทรงเชือกที่
ทลกระหม่อมไม้เหล็ก ที่ทลจันเตี้ยนี้
หมายความว่าทลอย่างหนึ่ง คือว่าใน
เวลานี้ อังกฤษรบอินเมืองแจกทั้ง ๔
ไปจากเรา ด้วยถืออำนาจสละเรนต์
อย่างเดียวกับเรา ไม่ใช่แอนนทล
เมืองเหล่านี้มีเขตแดนติดต่อกับเขต
แดนเรา ยกเสียแต่เมืองตวันทล
ถ้ามีเหตุการณ์ที่เกี่ยวกันชายแดน เช่น
โจรสลัดหลบหนีไปมา นกที่จจะทอดจา
กันได้ เว้นไว้แต่ถ้าเป็นสลักสำคัญ
ก็ต้องทอดจากตกลงกันทางอังกฤษ ว่า
โดยอย่างไรก็ดี การถามข่าวคชทล
เช่นถ้าที่หนองส้มตาบ มีนเห็นทล
อังกฤษจะไม่รังเกียจในการที่จะถามข่าวคชทล

ว่าพระยาทั้ง ๒ นั้นรักใคร่นับถือ อย่าง
เดียวกันกับทุลกระหม่อมทรงเชื่อถือว่า
พระนโรดมนับถือ ที่พูดขึ้นเดี๋ยวนี
หมายความว่าพูดอย่างหนึ่ง คือว่าใน
เวลานี้ อังกฤษรับโอนเมืองแขกทั้ง ๔
ไปจากเรา ด้วยถืออำนาจ **สุเชอเรนติ**^๒
อย่างเดียวกันกับเรา ไม่ใช่ **แอนเนกส์**^๓
เมืองเหล่านี้มีเขตแดนติดต่อกับเขต
แดนเรา ยกเสียแต่เมืองตรังگانู
ถ้ามีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกันชายแดน เช่น
โจรผู้ร้ายหลบหลีกไปมา น่าที่จะพูดจา
กันได้ เว้นไว้แต่ถ้าเป็นสลักสำคัญ
ก็ต้องพูดจาตกลงกันทางอังกฤษ ว่า
โดยอย่างที่สุด การถามข่าวคุชทุกซ์
เช่นถ้าพี่น้องล้มตาย ฉันเห็นว่าอัง
กฤษจะไม่รังเกียจในการที่จะถามข่าวคราว
ถึง

พระยาตรังگانูคอยรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่เสด็จประพาสเมืองตรังگانู

ที่มา : พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องแสดงประพาสแหลมมลายู

^๒ suzerainty หมายถึง ปกครองประเทศราช

^๓ annex หมายถึง การผนวกดินแดน

ถึงกัน เพราะเหตุนี้ฉันจึงเห็นว่าเราไม่
ควรที่จะทำเครื่องเกินไปก่อน เว้นไว้แต่
เขาบอกชัดเจนห้ามปราม ความรู้สึกใน
ใจมีอยู่ดังนี้ ไม่ใช่จะให้จัดการทุกอย่าง
ไว้ออกให้เข้าใจเข้าใจ เป็นผลของ
คำที่ได้กล่าวไปในหนังสือฉบับก่อนเท่า
นั้น ซึ่งอาจจะผิดได้เหมือนกัน

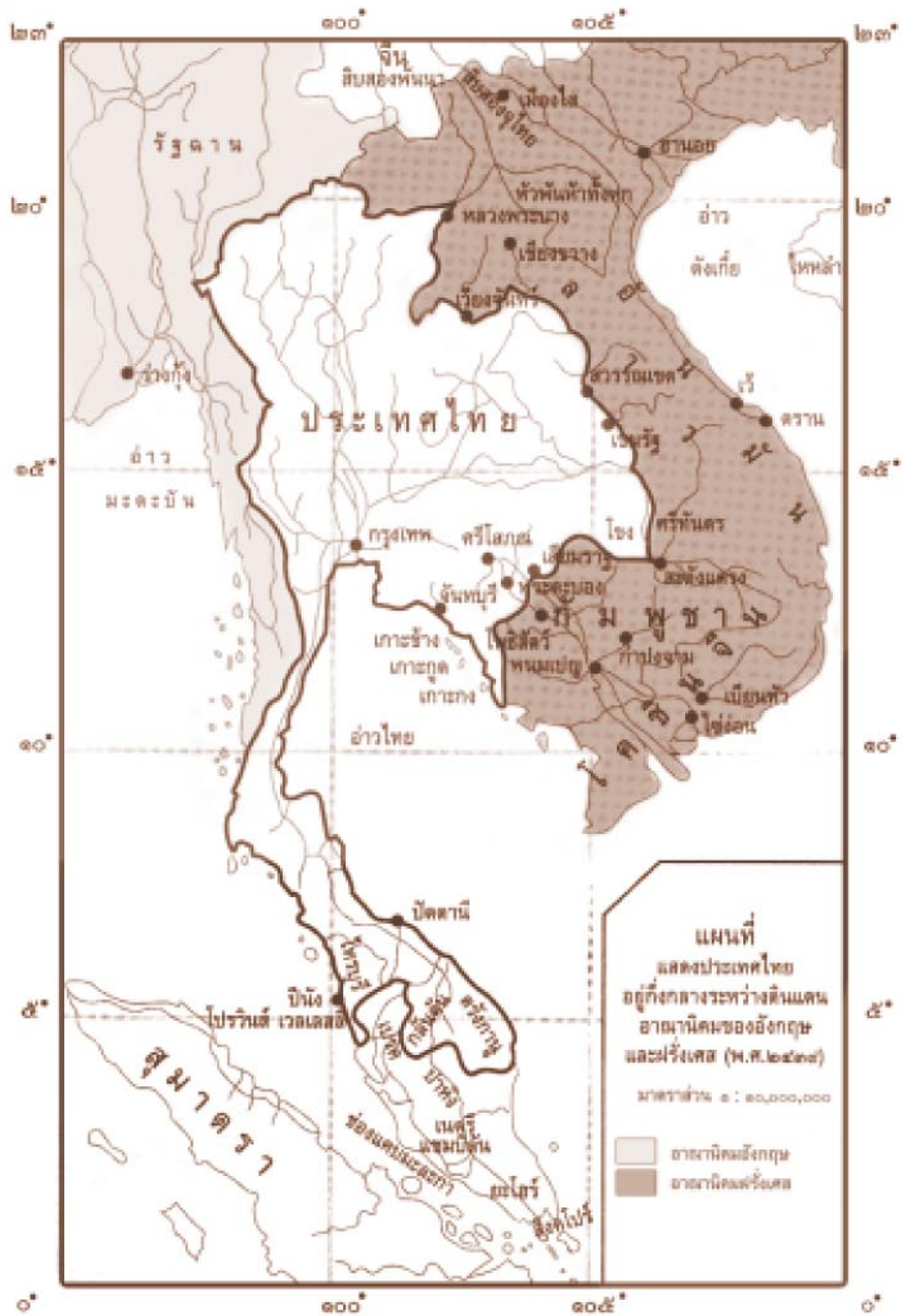
๗
๒.๕
๒.๓.

สุเมธ

ถึงกัน เพราะเหตุฉนั้นจึงเห็นว่าเราไม่ควรที่จะทำเครื่องเกินไปก่อน เว้นไว้แต่เขาบอกขัดข้องห้ามปราม ความรู้สึกในใจมีอยู่ดังนี้ ไม่ใช่จะให้จัดการฤทำอย่างไร บอกให้เข้าใจน้ำใจ เป็นฝอยของคำที่ได้กล่าวไปในหนังสือฉบับก่อนเท่านั้น ซึ่งอาจจะผิดได้เหมือนกัน

ร.ช.
ร.ศ.

ฉ. น. ก.

ประเทศไทยเป็นรัฐกันชนอยู่กึ่งกลางระหว่างอาณานิคมของอังกฤษ และฝรั่งเศส

ที่มา : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปกร เล่ม ๑, ๒๕๔๗ / ๓๗๗

กระทรวงมหาดไทย
รับวันที่ ๑๙ มี.ค. ๒๔๘
๑๐๕๖๑

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๔ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๒๔๘

ส่งกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๔๘
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ไปชี้แจงการปกครอง
ในรัชฎาภิเศกแก่กระทรวงมหาดไทยอย่างใหม่ แล
ได้ทบทวนเรื่องเจ้าพระยาไทรยงของรองต่อเจ้า
เมืองสิงคโปร์ กับเธอได้ทบทวนจากมิสเซอร์วิล
เลียมสัน ซึ่งได้พบกับเจ้าเมืองสิงคโปร์เมื่อกลับ
จากเมืองตรังกันแล้ว เมื่อเจ้าเมืองสิงคโปร์ไป
เมืองกัมพูชา เมืองตรังกัน แลเมืองไทรยง
คราวนี้ เขาได้ทำสัญญาอย่างที่ทำมาอยู่แต่ก่อน
ที่จะทำใหม่ ในไทรยงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวได้ความทางเมืองไทรยงไม่มี แลเธอ
เห็นว่าที่เจ้าพระยาไทรยงของรองจะเอาเขม
แดนเมืองไทรยงแลเมืองสทลคณ เจ้าเมือง
สิงคโปร์ตอบว่าในค่อนนอกอาณาเขตในภายหน้า
เป้นความจริง เพาะไม่มีแผนที่กันขึ้นที่จะ

กระทรวงมหาดไทย
วันที่ ๑๙ ส.ค. ร.ศ. ๑๒๘
๑๐๙๖๑

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๘ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก^{๑๒} ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันวันนี้ ส่งสำเนาโทรเลข
พระยารัษฎานุประดิษฐ์ว่าได้ไปชี้แจงการปกครอง
ให้ราษฎรที่ **เกาะตรูเตา**^๑ ทราบวิธีอย่างใหม่ แล
ได้ทราบเรื่องเจ้าพระยาไทรพุดชอร้องต่อเจ้า
เมืองสิงคโปร์ กับเธอได้ทราบจากมิสเตอร์วิล
เลียมซันซึ่งได้พบกับเจ้าเมืองสิงคโปร์เมื่อกลับ
จากเมืองตรังกานูว่า เมื่อเจ้าเมืองสิงคโปร์ไป
เมืองกลันตัน เมืองตรังกานู แลเมืองไทรบุรี
คราวนี้ หาได้ทำสัญญาอย่างที่ทราบอยู่แต่ก่อน
ว่าจะทำไม่ ในโทรเลขพระยารัษฎานุประดิษฐ์
ที่สืบได้ความทางเมืองไทรก็ไม่มี แลเธอ
เห็นว่าที่เจ้าพระยาไทรบุรีร้องขอจะเอาเขต
แดนเมืองไทรแล **เมืองสตูล**^๒ คืน เจ้าเมือง
สิงคโปร์ตอบว่าให้คอยหาโอกาสในภายหน้า
เป็นความจริง เพราะไม่เห็นมีทางอื่นที่จะ

ตอบ

^๑ ปัจจุบันเป็นเกาะหนึ่งในเขตปกครองของจังหวัดสตูล

^๒ เมืองสตูล เคยเป็นตำบลหนึ่งของเมืองไทรบุรี หรือเกดะห์ (Kedah) ดังนั้น ประวัติของจังหวัดสตูลจึงเกี่ยวพันกับประวัติของเมืองไทรบุรี มาตลอดจนกระทั่งพุทธศักราช ๒๔๕๒ สตูลเป็นเมืองจัดตัวขึ้นกับมณฑลภูเก็ตและเมื่อประเทศเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยในพุทธศักราช ๒๔๗๕ จึงยกฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยโดยสมบูรณ์ตั้งแต่นั้น

ตอบไม่ในจิตใจเจ้าพระยาไกรได้หมั้น ได้ทราบ
แล้ว ความในไกรเลขของพระยาธัญญาซ้อ
มันหลวมอย่างไรอยู่ จะว่าเขมความสับสน
พอหมั้นก็ไม่ใช่การปลุกผีในสัญญาแล้ว ไม่เห็น
จำเขมจะกล่าวเขมซ้อ

คำที่ออกชื่อพระอินทรวิไชยนั้น ก็คงจะ
ไปให้เขมเป็นพยาน ว่าเขาก็รับว่าสสารเขมของ
เมืองไกร จึงรับในพระอินทรวิไชยคนเมืองไกร
เป็นเจ้าเมืองมาแต่ก่อนแล้ว

ความนอกหมั้นคงเขมความจริง ทั้ง สิ้น
ได้ถามมิสเตอร์วิลเลียมซัมแลมิสเตอร์
เกรแฮมถึงสัญญา เขมอันไม่ได้ความว่าจะทำ
ทั้ง๒คน จะเขมด้วยเขมยังเชื่อทางไว้ใน
เขมรับให้มันปลุกผีที่จะก่อเหตุให้ถามกัน
ขึ้นในปารีสเมมเบอร์เสียก่อนจึงจะจัดการ เพราะ
รัฐบาลไม่ออกจะให้มีเรื่องขึ้นในปารีสเมมเบอร์
เลย คงจะได้กำชัยมาก แต่เขมตาม
เมืองไกรนี้คงเขมอย่างพระตาของเสียมราช

อยู่

ตอบไม่ให้ชัดใจเจ้าพระยาไทรไถ่นั้น ได้ทราบ
แล้ว ความในโทรเลขของพระยารัษฎาข้อ ๔
มันหลวมอย่างไรอยู่ จะว่าเป็นความสับสน
พูดขึ้นก็ไม่ใช่, การปรากฏในสัญญาแล้ว ไม่เห็น
จำเป็นจะกล่าวเป็นข้อ ๔

คำที่ออกชื่อ **พระอินทวิไชย**^๓ นั้น ก็คงจะ
ชี้ให้เห็นเป็นพยาน ว่าเราก็คือว่าสตุลเป็นของ
เมืองไทร จึงรับให้พระอินทวิไชยคนเมืองไทร
เป็นเจ้าเมืองมาก่อนแล้ว

ความนอกนั้นคงเป็นความจริงทั้งสิ้น
ได้ถามมิสเตอร์วิลเลียมซันแลมิสเตอร์
เกรแฮมถึงสัญญา เป็นอันไม่ได้ความว่าจะทำ
ทั้ง ๒ คน จะไปด้วยเขายังเปิดทางไว้ให้
เย็นจับให้มันปิดทางที่จะก่อเหตุให้ถามกัน
ขึ้นใน **ปาลิเมนต์**^๔ เสียก่อนจึงจะจัดการ เพราะ
รัฐบาลไม่อยากจะให้มีเรื่องขึ้นในปาลิเมนต์
เลย คงจะได้กำชับมามาก แต่เซตรแดน
เมืองไทรนี้คงเป็นอย่าง **พระตะบองเสียมราบ**^๕
อยู่

๓ พระอินทวิไชย (ตงกุกินกูมะ) ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นมหาอำมาตย์ตรี พระภูมินารถภักดี จางวางเมืองสตุล

๔ parliament หมายถึง รัฐสภา

๕ พระตะบอง และเสียมราฐ เดิมเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลบูรพา ก่อตั้งเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๔๖ ประกอบด้วย เมืองเสียมราฐ (เสียมราบ) เมืองพระตะบอง เมืองพนมศก และเมืองศรีโสภณ ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศกัมพูชา เพราะไทยเสียให้ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๙ (วิลเลซ บารอนคีรี และคณะ, **ประวัติศาสตร์ไทย**, ๒๕๓๖ : ๔๐๑) ดูภาพแผนที่แสดงการเสียดินแดนหน้า ๑๗๗ ประกอบ

มหาอำมาตย์ตรี พระภูมินารถภักดี

(กูเด็น)

จางวางเมืองสตุล

อยู่ไม่สั้นสุด ทางที่ได้เปรียบทั้งเขมรแต่เรา
จัดการปกครองได้ฉับพลัน จะต้องตั้งใจจัดการ
ป้องกันเขตรแดนเหล่านี้ด้วยความเป็นแล
ความมั่นคง ไม่ควรปล่อยเลย

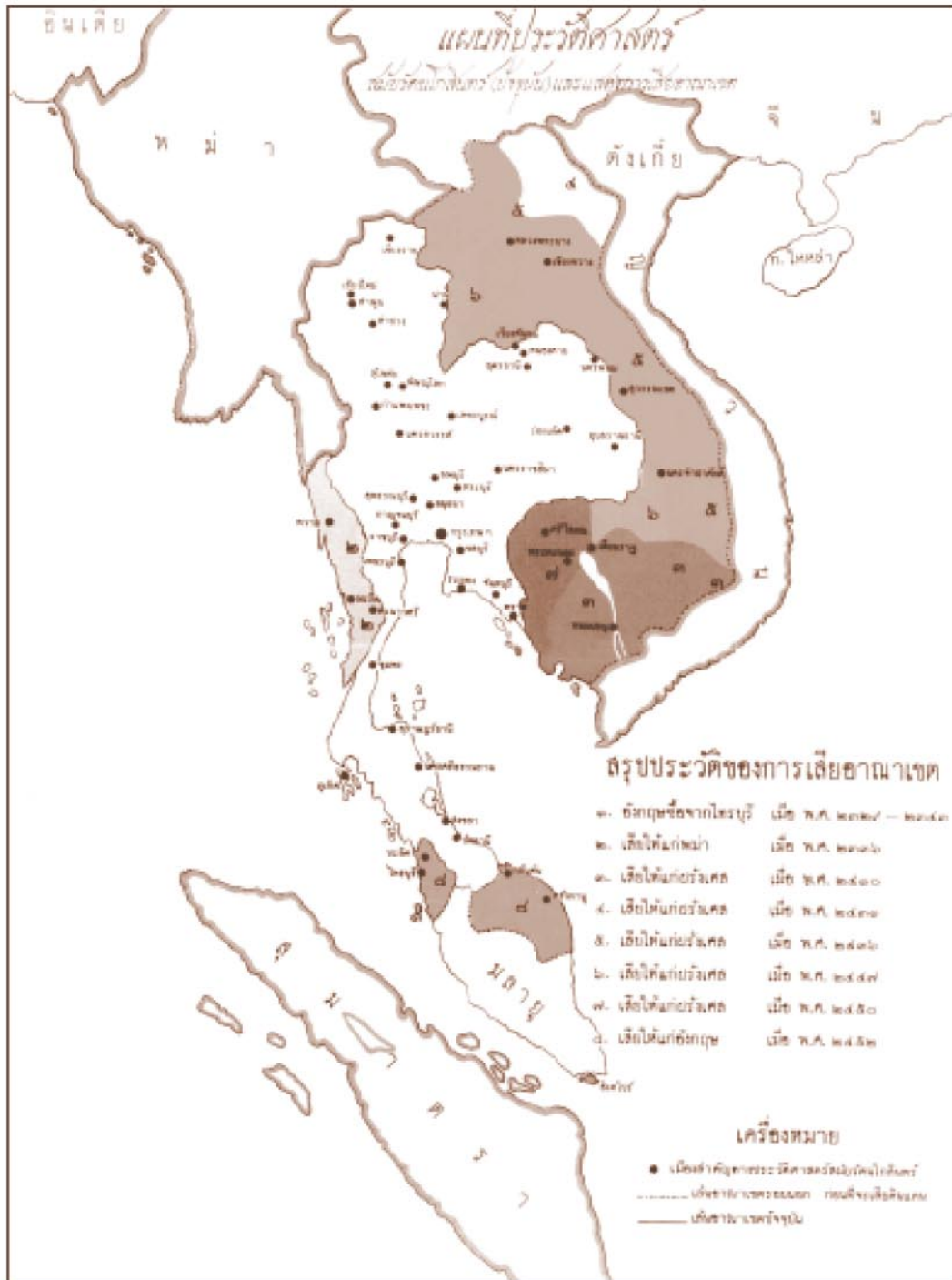
อินทนนท์

๗ ม.ค. ๕
๒๔๖๖

อยู่ไม่สิ้นสุด ทางที่ได้เปรียบข้างเขมรแต่เรา
 จัดการปกครองได้ถนัด จะต้องตั้งใจจัดการ
 ป้องกันเขตรแดนเหล่านี้ด้วยความเย็นแผล
 ความมั่นคง ไม่ควรรั้งรอเลย

พ.ศ. ๒๔๖๖
 ๒๓/๖/๖๖

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

๕ แผนที่ประวัติศาสตร์ สมัยรัตนโกสินทร์ และแสดงการเสียดินแดน

ที่มา : พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการอภิเษกของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑, ๒๕๑๓ : รองปก

บรรณานุกรม

- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร. (๒๕๔๙) **ย้อนรอยราชสกุลวงศ์วังหลวง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า
- กิตติศักดิ์ ปกติ. (๒๕๔๖) **การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน
- ไกรฤกษ์ นานา. (๒๕๔๙) **สยามที่ไม่ทันได้เห็น วรลีล ๑๐๐ ปี การถ่ายโอนดินแดนพระตะบอง เสียมราฐ นครวัด**.
กรุงเทพฯ : มติชน
- _____ . (๒๕๔๙) **พระมหากษัตริย์ที่โลกไม่ลืม เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : มติชน
- _____ . (๒๕๔๙) **พระมหากษัตริย์ที่โลกไม่ลืม เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ : มติชน
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. (๒๕๔๖) **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**
ว.ศ. ๑๒๑ - ๑๒๒ ตอน ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- _____ . (๒๕๔๖) **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว.ศ. ๑๒๑ - ๑๒๒ ตอน ๒**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป. (๒๕๔๐)
การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว.ศ. ๑๑๖ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : บริษัทศรีเมือง
การพิมพ์ จำกัด
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๕๔๖) **สมเด็จพระปิยมหาราช**
พระผู้พระราชทานกำเนิดพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อประชา. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์
- เจ้าภาพงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี วิลาศ โอสถานนท์ ป.ม. ท.ช. ต.จ. (๒๕๔๐) **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ**
พันตรี วิลาศ โอสถานนท์. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิริชัยการพิมพ์ จำกัด
- _____ . หม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา ท.จ.ว. (๒๕๒๐) **เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่**
เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ว.ศ. ๑๑๕ - ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙ - ๒๔๔๙).
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์
- ชวลีย์ ณ ถลาง. (๒๕๔๑) **ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เดช บุญนาค. (๒๕๓๒) **การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๘**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๒๒) **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๕**.
กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์ พิมพ์ครั้งที่ ๔
- _____ . **เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์) เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ว.ศ.**
๑๑๕).
กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด
- _____ . (๒๕๖๘) **เทศาภิบาล**. ฉบับมติชน ๒๕๔๕
- _____ . **หอสมุด. ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕**.
- แถมสุข นุ่มนนท์, (ไม่ปรากฏปีพิมพ์) **การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย เรื่อง "สิทธิของไทยเหนือรัฐไทรบุรี**
กลันตัน ตรังกาฬ และปะลิส" คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
- ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, ศาสตราจารย์พิเศษ. (๒๕๔๕) **พระราชผู้เป็นที่รักของแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- เทพชู ทับทอง. (๒๕๓๙) **ภาพถ่ายประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ ย้อนยุค**. กรุงเทพฯ : บริษัท สามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด
(มหาชน)
- ไทยพานิชย์, ธนาкар. (๒๕๓๙) **ประวัติธนาคารไทย**. กรุงเทพฯ : สยามดีไซด์ แอนด์ แมเนจเม้นท์
- นครศรีธรรมราช, จังหวัด. (๒๕๒๗) **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนครศรีธรรมราช**. นครศรีธรรมราช : กรุงเทพมหานครพิมพ์
นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา.
สารันสมเด็จ เล่ม ๑๒. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา (๒๕๐๔)
- นิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ ปิยมหาราชานุสรณ์พุทธศักราช. (๒๕๔๘)
จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรป ครั้งที่ ๒ เล่มที่ ๒ รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๕ - ๑๒๖.
กรุงเทพฯ : บริษัท ลิข ออนด์ แอล จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ ๑
- _____ . (๒๕๕๐) **พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู**. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์เดือนตุลา, พิมพ์ครั้งที่ ๑

- ประยูทธ สิทธิพันธ์. (๒๕๑๗) **ราชตระกูล**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม
 พลาติคัย สิทธิธัญกิจ. (๒๕๔๔) **พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง รัชสมัยที่เด่นของโลก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กุ่มมอร์นิง
 พิษณุโลก, จังหวัด. (๒๕๔๙) **ตามรอยบรรพชนรัชสมัยไทยใต้เบื้องยุคลบาทในเมืองพิษณุโลก**. ไม่ปรากฏที่พิมพ์
 ภาสกร ชุณหอุไร. (๒๕๓๑) **คำอธิบายกฎหมายลักษณะหุ้นส่วนบริษัท**. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ
 มหาตไทย, กระทรวง. (๒๕๑๓) **พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๑**.
 พระนครฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง
 _____ . (๒๕๑๓) **พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๒**.
 พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง
 _____ . (๒๕๑๑) **ตำราฐานุสรณ์**. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง
 _____ . (๒๕๓๕) **๑๐๐ ปี มหาดไทย**. กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาการพิมพ์
 _____ . (๒๕๓๙) **เอกสารประวัติศาสตร์ การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี
 _____ . (ไม่ปรากฏปีพิมพ์) **ทำเนียบข้าราชการหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๘**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์
 _____ . **อัลบั้มรูปสมุทเทศาภิบาล เล่ม ๑ และเล่ม ๒ สมุทเทศาภิบาลประจำการ
 และอัลบั้มเจ้าประเทศราช**
 ยุทธการทหารบก, กรม กองทัพบก กระทรวงกลาโหม. (๒๕๔๐) **การทหารของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก
 ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๐๓) **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓**. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๔
 _____ . (๒๕๔๖) **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์
 พิบัติเคชั่นส์, พิมพ์ครั้งที่ ๑
 ลพบุรี, จังหวัด. (๒๕๒๗) **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดลพบุรี**. นนทบุรี : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด
 วรรณกรรม, กอง กรมศิลปากร. (๒๕๔๓) **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา
 จังหวัดนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ : ครูสภาลาดพร้าว
 วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง และ ศิริพันธ์ บุญศิริ. (๒๕๔๕) **พระประวัติ และ พระราชกรณียกิจสมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่น**.
 กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์
 วัจรวดีศ, มูลนิธิพิพิธภัณฑ. (๒๕๒๙) **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับงานกระทรวงมหาดไทย**.
 กรุงเทพฯ : บริษัท วัชรินทร์ การพิมพ์
 วิมลพรรณ ปีตธวัชชัย. (๒๕๔๗) **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ**. โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔)
 วิไลเลขา บุรณศิริ, สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร และศิวัพร สุนทรวิภาต. (๒๕๓๖) **ประวัติศาสตร์ไทย ๒**. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 ศาลาร้อยปี, สำนักงานมูลนิธิฯ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. (๒๕๔๖) **อนุสารมูลนิธิสมเด็จพระสังฆราช
 (วาสนมหาเถระ) วัดราชบพิธ เขตพระนคร ฉบับที่ ๒๔ ประจำเดือน กรกฎาคม ๒๕๔๕ - มิถุนายน
 ๒๕๔๖**. :
 โรงพิมพ์การศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
 ศิลปากร, กรม. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์) **การเดินทางสู่อินโดจีน และชีวิตความเป็นอยู่และการเมืองการปกครองของ
 ชาวตะวันออกไกล ตอน ประเทศสยาม**. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์
 _____ . (๒๕๓๖) **ราชสกุลวงศ์**. กรุงเทพฯ
 _____ , สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (๒๕๔๗) **สมเด็จพระปิยะมหาราช พระผู้พระราชทานกำเนิด
 พิพิธภัณฑสถานเพื่อประชา**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์
 สมมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ทรงรวบรวม. (๒๕๖๑)
ตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๖๑. พิมพ์ครั้งที่ ๔
 สิงห์บุรี, สำนักงานจังหวัด. (๒๕๒๗) **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสิงห์บุรี**. ลพบุรี : หัตถโกศลการพิมพ์
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สำนัก. **ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕**.
 อรรถวิภาคไพศาลย์ (กระจ่าง อรรถวิภาคไพศาลย์), หลวง. (๒๕๓๔) **นำชมนครศรีธรรมราชเมืองประวัติศาสตร์กว่า ๑๐๐๐ ปี**.
 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ดี แอล เอส

คำชี้แจงหนังสือพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ

๑. คำอธิบายเพิ่มเติม

รัตนโกสินทรศก (ร.ศ.) เริ่มใช้เมื่อ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ และเมื่อนำมาเทียบเป็นพุทธศักราช ให้ในปี ร.ศ. นั้น ๆ บวกกับ พุทธศักราช ๒๓๒๕ เช่น รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๕๑ ส่วนเลขที่เขียนกำกับไว้ด้านบนของปีรัตนโกสินทรศกนั้น คือ พนมศก ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๕๒ ให้นิยามว่าเลขปีรัชกาลที่เขียนบนหลังศก ในหนังสือพระราชหัตถเลขานี้จึงหมายถึงจำนวนปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ เช่น รัตนโกสินทรศก หมายถึง ทรงครองราชย์ปีที่ ๔๑ เมื่อถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็เริ่มนับปีที่ ๑ ใหม่

๒. คำที่ตัวสะกดและการันต์ในปัจจุบันเขียนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตในพระราชหัตถเลขาฉบับต่าง ๆ ดังนี้

ที่ ๗/๑๕๖๓ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๒๗	โฆษณา	ปัจจุบันสะกด	โฆษณา
ที่ ๑๖/๑๑๔ ลงวันที่ ๒๑ เมษายน ร.ศ.๑๒๘	ฤา	ปัจจุบันสะกด	หรือ
ที่ ๑๕/๔๓๗ ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๘	บรรทีก	ปัจจุบันสะกด	บันทึก
	พแนก	ปัจจุบันสะกด	แผนก
	เหตุการ	ปัจจุบันสะกด	เหตุการณ์
	หน้าที่	ปัจจุบันสะกด	หน้าที่
ที่-ลงวันที่ ๒๗ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๘ รัชที่ ๖๘๑๒	ปลุกษา	ปัจจุบันสะกด	ปรึกษา
ที่-ลงวันที่ ๒๘ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๘ รัชที่ ๘๘๑๕	อย่าเพ้อ	ปัจจุบันสะกด	อย่าเพิ่ง
ที่-ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๘ รัชที่ ๘๘๑๓	ปรารณา	ปัจจุบันสะกด	ปรารณา
	ภายหน้า	ปัจจุบันสะกด	ภายหน้า
ที่-ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม ร.ศ.๑๒๘ รัชที่ ๘๒๐๑	เบียดเบียด	ปัจจุบันสะกด	เบียดเบียน
	ชีวิต	ปัจจุบันสะกด	ชีวิตร
	อาไศรย	ปัจจุบันสะกด	อาศัย
ที่-ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม ร.ศ.๑๒๘ รัชที่ ๘๑๕๕	อาไศรย	ปัจจุบันสะกด	อาศัย
	ลวงหน้า	ปัจจุบันสะกด	ลวงหน้า
	ชาวเล่าภา	ปัจจุบันสะกด	ชาวเล่าลือ
	ยี่ปุ่น	ปัจจุบันสะกด	ยี่ปุ่น
	ศุขทุกซ์	ปัจจุบันสะกด	สุขทุกข์
	โอกาส	ปัจจุบันสะกด	โอกาส
	หาฤา	ปัจจุบันสะกด	หาหรือ
	บาญชี	ปัจจุบันสะกด	บัญชี
	ภูเก็จ	ปัจจุบันสะกด	ภูเก็ต
ที่ ๑๒๓/๑๒๔๗ ลงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘	อพยบ	ปัจจุบันสะกด	อพยพ

๓. ข้อสังเกตของการเขียนตัวสะกดของคำบางคำ

ตัวอักษรที่มีหางบางตัวการเขียนในสมัยนั้นไม่ได้เขียนเป็นหางติดต่อกันแต่เขียนในลักษณะของคำที่ไม่มีหางแล้วใส่ตัวการันต์ เช่น บางคำสะกดด้วยตัว ป-ปลา แต่เขียนเป็น บ-ใบไม้ แล้วใส่ตัวการันต์ เช่น คำว่า “**ปัก**” ในพระราชหัตถเลขาที่ ๙๘/๙๐๘ วันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ คำว่า “**เงินปี**” ผ-ผึ้ง แล้วใส่ตัวการันต์ เช่น คำว่า “**ฝ่าย**” เขียนว่า “**ฝ้าย**” ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม ร.ศ.๑๒๘ วันที่ ๘๒๐๑ เป็นต้น

๔. การสะกดคำในสมัยนั้นพบว่าบางคำมีการสะกดคำโดยการเขียนรูปวรรณยุกต์ไม่ตรงกับพยัญชนะต้น

เช่น การใช้รูปวรรณยุกต์โท (ไม้โท) ในการสะกด คำว่า “**ด้วย**” (ด้วย) และคำว่า “**ต้อง**” (ต้อง) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๑๒๘ วันที่ ๙๓๓๖ “**น้อย**” (น้อย) หรือ “**ร้อย**” (ร้อย) และ การใช้รูปวรรณยุกต์เอก (ไม้เอก) ในการสะกดคำว่า “**ยอม**” (ยอม) และคำว่า “**ก่อน**” (ก่อน) ในพระราชหัตถเลขาที่ ๑๓๐/๑๒๙๑ ลงวันที่ ๒ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ เป็นต้น

๕. ในสมัยนั้นนิยมใช้ตัวพยัญชนะ “**ช-ชวด**” มากกว่า “**ช-ไช**” เช่น “**โทรเลข**” (โทรเลข) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๘ วันที่ ๖๘๑๒ “**ข้อ**” (ข้อ) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๘ วันที่ ๘๘๑๓ “**แก้ไข**” (แก้ไข) “**ขัดข้อง**” (ขัดข้อง) “**เกิดขึ้น**” (เกิดขึ้น) “**เกี่ยวข้อง**” (เกี่ยวข้อง) “**สิทธิ์ขาด**” (สิทธิ์ขาด) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘ วันที่ ๘๒๐๑

๖. การสะกดคำว่า “**เขตแดน**” ในพระราชหัตถเลขาบางฉบับมีตัวสะกดแตกต่างกัน กล่าวคือ มีทั้งสะกดด้วย “**เขตรแดน**” เช่นในพระราชหัตถเลขาที่ ๗๘/๗๗๓ วันที่ ๑๔ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ และ “**เขตรแดน**” เช่นในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๘ วันที่ ๑๐๙๖๑ เป็นต้น

๗. การสะกดคำในสมัยนั้นยังไม่นิยมใช้ “**ไม้ไตคู่**” เช่นคำว่า “**แข็งแรง**” (แข็งแรง) ในพระราชหัตถเลขาที่ ๑๓๐/๑๒๙๑ ลงวันที่ ๒ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘ คำว่า “**เปน**” (เป็น) ในพระราชหัตถเลขาที่ ๗/๑๕๖๓ ลงวันที่ ๑ กันยายน ร.ศ. ๑๒๗ คำว่า “**เพน**” (เห็น) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๘ วันที่ ๖๙๐๖ เป็นต้น

๘. การสะกดคำในสมัยนั้นไม่นิยมประวิสรรชนีย์ เช่น คำว่า “**ตัวนอกตัวตง**” (ตัวนอกตัวตง) “**ฉนี้**” (ฉนี้) “**ฉนั้น**” (ฉนั้น) ในพระราชหัตถเลขาที่ ๑๕/๔๓๗ ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ ๑๒๘ “**อไร**” (อะไร) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ ๑๒๘ วันที่ ๖๙๐๖ “**สตั้งสเทือน**” (สะตั้งสะเทือน) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒๗ มิถุนายน ร.ศ ๑๒๘ วันที่ ๖๘๑๒ และลงวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ร.ศ ๑๒๘ วันที่ ๙๕๒๔ “**สดวง**” (สะดวง) ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๒๘ มิถุนายน ร.ศ ๑๒๘ วันที่ ๘๘๑๕ “**รหว่าง**” (ระหว่าง) “**ชายทะเล**” (ชายทะเล) และ “**บางปะกง**” (บางปะกง) ในพระราชหัตถเลขาที่ ๑๓๐/๑๒๙๑ ลงวันที่ ๒ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘ เป็นต้น

๙. การสะกดคำว่า **ปะลิส** ในอดีตนิยมสะกดว่า **ปลิศ** หรือ **ปะลิศ** เช่น ในพระราชหัตถเลขาที่ - ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม ร.ศ ๑๒๘ วันที่ ๘๑๙๕ เป็นต้น

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๒๒๘/๒๕๕๙

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ

เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ นับเป็นมหามงคลสมัยพิเศษยิ่ง สมควรที่รัฐบาลจะได้จัดงาน เฉลิมฉลองให้สมพระเกียรติและถูกต้องตามราชประเพณีและสมควรที่จะได้ดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เป็นการสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ รวมทั้งเพื่อให้ประชาชนได้แสดงความกตัญญูตเวที น้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ และแสดงความจงรักภักดี ถวายเป็นพระราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์

โดยที่ได้มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งรัฐมนตรีตามประกาศ ลงวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ มีผลให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๔๒/๒๕๕๙ ลงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๖๔/๒๕๕๙ ลงวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ล้วนสุดลง

ดังนั้น เพื่อให้การจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑ (๖) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ โดยมีองค์ประกอบและ อำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

คณะที่ปรึกษา

๑.๑	ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ	ที่ปรึกษา
๑.๒	ประธานรัฐสภา	ที่ปรึกษา
๑.๓	ประธานศาลฎีกา	ที่ปรึกษา
๑.๔	ประธานวุฒิสภา	ที่ปรึกษา
๑.๕	หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี	ที่ปรึกษา
	ประธานมูลนิธิโครงการหลวง	
๑.๖	องคมนตรี
(นายอำพล เสนาณรงค์)	ที่ปรึกษา
๑.๗	องคมนตรี
(นายสวัสดิ์ วัฒนยากร)	ที่ปรึกษา

คณะกรรมการ

๑.๘	นายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
๑.๙	รองนายกรัฐมนตรีทุกท่าน	รองประธานกรรมการ
๑.๑๐	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีทุกท่าน	กรรมการ
๑.๑๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๑.๑๒	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	กรรมการ
๑.๑๓	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
๑.๑๔	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
๑.๑๕	สมุหราชองครักษ์	กรรมการ
๑.๑๖	เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๑.๑๗	ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๑.๑๘	เลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๑๙	เลขาธิการคณะรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๒๐	ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ	กรรมการ
๑.๒๑	เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อ ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	กรรมการ
๑.๒๒	ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
๑.๒๓	ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
๑.๒๔	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๑.๒๕	ปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	กรรมการ
๑.๒๖	ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความ มั่นคงของมนุษย์	กรรมการ
๑.๒๗	ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
๑.๒๘	ปลัดกระทรวงคมนาคม	กรรมการ
๑.๒๙	ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
๑.๓๐	ปลัดกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	กรรมการ
๑.๓๑	ปลัดกระทรวงพลังงาน	กรรมการ
๑.๓๒	ปลัดกระทรวงพาณิชย์	กรรมการ
๑.๓๓	ปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
๑.๓๔	ปลัดกระทรวงยุติธรรม	กรรมการ
๑.๓๕	ปลัดกระทรวงแรงงาน	กรรมการ
๑.๓๖	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
๑.๓๗	ปลัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	กรรมการ
๑.๓๘	ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
๑.๓๙	ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
๑.๔๐	ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ
๑.๔๑	รองเลขาธิการพระราชวัง (นายจिरायุ อิศรางกูร ณ อยุธยา)	กรรมการ

๑.๔๒	เลขาธิการคณะองคมนตรี	กรรมการ
๑.๔๓	โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๔๔	ปลัดกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๑.๔๕	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๔๖	ผู้บัญชาการทหารสูงสุด	กรรมการ
๑.๔๗	ผู้บัญชาการทหารบก	กรรมการ
๑.๔๘	ผู้บัญชาการทหารเรือ	กรรมการ
๑.๔๙	ผู้บัญชาการทหารอากาศ	กรรมการ
๑.๕๐	ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๕๑	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๕๒	อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑.๕๓	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
๑.๕๔	กรรมการผู้อำนวยการใหญ่ บริษัท อสมท จำกัด (มหาชน)	กรรมการ
๑.๕๕	รองราชเลขาธิการ (นายสรวิชัย สุมิตร)	กรรมการ
๑.๕๖	รองราชเลขาธิการ (ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ)	กรรมการ
๑.๕๗	ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ ๑๐ สำนักราชเลขาธิการ (นางสาวสมลักษณ์ วงศ์งามขำ)	กรรมการ
๑.๕๘	ที่ปรึกษาเลขาธิการพระราชวัง (นางสายไหม จวบกลศึก)	กรรมการ
๑.๕๙	ที่ปรึกษาสำนักพระราชวังฝ่ายพระราชพิธี (นายเครือ กัณหานนท์)	กรรมการ
๑.๖๐	ที่ปรึกษาฝ่ายกิจกรรมพิเศษ สำนักพระราชวัง (นายรัตนาวุธ วัชรโรทัย)	กรรมการ
๑.๖๑	ผู้ช่วยเลขาธิการพระราชวังฝ่ายพระราชพิธี (นายสรรัชต์ เทียมทวีสิน)	กรรมการ
๑.๖๒	พนักงานพิเศษ สำนักพระราชวัง (นางสาวเพลินพิศ กำราญ)	กรรมการ
๑.๖๓	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการและ เลขานุการ
๑.๖๔	รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (นายจาตุร อภิชาติบุตร)	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๖๕	ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี (นายระพีพันธุ์ สริวัฒน์)	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ

๑.๖๖	ผู้อำนวยการสำนักแผนงานและกิจการพิเศษ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๖๗	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้าง
เอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๖๘	ผู้อำนวยการกองพระราชพิธี
สำนักพระราชวัง	กรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๖๙	ผู้อำนวยการกองพิธีการ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการและ
ผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ กำหนดนโยบาย และแนวทางการจัดงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ให้สมพระเกียรติ และถูกต้องตามราชประเพณี
- ๒.๒ พิจารณาและให้ความเห็นชอบแผนงาน โครงการและกิจกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ฯ
- ๒.๓ แต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร
- ๒.๔ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๙

พลเอก

(สุรยุทธ์ จุลานนท์)
นายกรัฐมนตรี

**คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐
ที่ ๓/๒๕๕๑
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ**

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๒๒๘/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ และให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงาน ตามที่เห็นสมควร นั้น

ดังนั้น เพื่อให้การจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และสมพระเกียรติ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ โดยมีองค์ประกอบ และอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	รองประธานกรรมการ
๑.๔	เลขาธิการพระราชวัง หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๕	ราชเลขาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๖	เลขาธิการคณะรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๗	ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๘	เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน
โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๙	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๐	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๑	ปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้แทน	กรรมการ

๑.๑๒	เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๓	นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	กรรมการ
๑.๑๔	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กรรมการ
๑.๑๕	ที่ปรึกษาเลขาธิการพระราชวัง (นางสายไหม จวบกลศึก)	กรรมการ
๑.๑๖	นายธงทอง จันทรางศุ	กรรมการ
๑.๑๗	อธิบดีกรมการปกครอง หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๘	เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๙	ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๐	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๑	ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๒	ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๓	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการและ เลขานุการ
๑.๒๔	รองอธิบดีกรมศิลปากร (ที่ได้รับมอบหมาย)	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๒๕	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๒๗	ผู้แทนสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการและ ผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ
- ๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์การจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก
- ๒.๓ พิจารณากลับกรองหนังสือที่ระลึก ของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เสนอขอเข้าร่วมจัดพิมพ์
- ๒.๔ แต่งตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงาน เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร
- ๒.๕ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการฯ ทราบ
- ๒.๖ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและที่คณะกรรมการอำนวยการฯ มอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ถึง ณ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๙

พลเอก

(สุรยุทธ์ จุลานนท์)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ

เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐

คำสั่งกระทรวงมหาดไทย

ที่ ๒๔๖/๒๕๕๐

เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะกรรมการและจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ของกระทรวงมหาดไทย

ด้วยกระทรวงมหาดไทยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสมหามงคล
เฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ในนามคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ
จำนวน ๒ เรื่อง คือ เรื่อง "พระทรงเป็นพลังแผ่นดิน" และ เรื่อง "พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนา
ประเทศ"

ดังนั้น เพื่อให้การจัดทำหนังสือดังกล่าวเป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างมีคุณภาพ กระทรวงมหาดไทย จึงแต่งตั้ง
ที่ปรึกษาและคณะกรรมการและจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา
๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ของกระทรวงมหาดไทยขึ้น โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

องค์ประกอบคณะกรรมการ

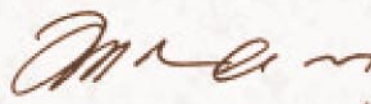
๑. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	ที่ปรึกษา
๒. นางสาวไหม จบกมลศึก
ที่ปรึกษาเลขาธิการพระราชวัง	ที่ปรึกษา
๓. นายพินัย อนันตพงศ์
รองอธิบดีกรมการปกครอง	หัวหน้าคณะกรรมการ
๔. หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล
รองผู้ว่าราชการจังหวัดปทุมธานี
รักษาการในตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายความมั่นคง (จ.วค. ๑๐ ชช.)	รองหัวหน้าคณะกรรมการ
๕. ผู้อำนวยการสถาบันดำรงราชานุภาพ
สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย	คณะกรรมการ
๖. ผู้อำนวยการส่วนวิจัยและพัฒนา
สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย	คณะกรรมการ

๗. ผู้แทนราชบัณฑิตยสถาน คณะทำงาน
๘. นางสาวกฤษณี มหาวิรุฬห์ คณะทำงานและเลขานุการ
เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน ๘ ว
สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย
๙. นายกวีพร จันทน์ขาว คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
หัวหน้ากลุ่มงานวางแผนอัตรากำลัง กองการเจ้าหน้าที่
สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย
๑๐. นายธานินทร์ ลัตยะวงศ์ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน ๗ ว
ส่วนพัฒนาความร่วมมือภาคเอกชนและกิจกรรมพิเศษ
สำนักพัฒนาและส่งเสริมการบริหารราชการจังหวัด
สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย
๑๑. นางสาวรรณา สีสะอาด คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน ๗ ว
สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. รับผิดชอบการบริหารและจัดทำหนังสือดังกล่าวให้มีความถูกต้อง สมบูรณ์
 ๒. กลั่นกรองความเหมาะสมของบทความที่จังหวัดจัดทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้คำราชาศัพท์ในหนังสือ เรื่อง "พระทรงเป็นพลังแผ่นดิน"
 ๓. เสนอความเห็นต่อปลัดกระทรวงมหาดไทยในกรณีจำเป็นที่จะต้องให้จังหวัดทบทวนแก้ไข ปรับปรุง บทความที่ได้จัดส่งมาแล้ว
 ๔. คัดเลือกเรื่องราวบางตอนของพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่จะจัดพิมพ์ในหนังสือ เรื่อง "พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ"
 ๕. ตรวจสอบ ขยายความ คำศัพท์บางคำในหนังสือ เรื่อง "พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ"
 ๖. ดำเนินการอื่น ๆ ตามที่กระทรวงมหาดไทยมอบหมาย
- ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

(นายพงศ์โพยม วาศภูติ)
ปลัดกระทรวงมหาดไทย

พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ

สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย

ผู้จัดทำ ที่ปรึกษาและคณะทำงานบริหารและจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสมหามงคล

เฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ของกระทรวงมหาดไทย

กองบรรณาธิการ

นายทองต่อ	กล้วยไม้ ณ อยุธยา	นางสายไหม	จบกมลศึก
นายพินัย	อนันตพงศ์	นายชยาวุธ	จันทร์
นางสาวสุปัญญา	ชมจินดา	นางสาวกฤษณี	มหาวิทยาลัย
นายทวีพร	จันทร์ขาว	นางสาวนันทพร	ศรีจำปา
นายอธิษฐาน	อวยพร	นางสาวเพลินจิตร์	โพธิ์กระจำ

คัดเลือกพระราชหัตถเลขาฯ เบื้องต้น

นางสาวกฤษณี	มหาวิทยาลัย	เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน ๘ ๖
นางดุจรัตน์	นิธิกฤตานุสรณ์	สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย
นายทวีพร	จันทร์ขาว	หัวหน้างานส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี
		กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยว
		และกีฬา
		หัวหน้ากลุ่มงานวางแผนอัตรากำลัง
		กองการเจ้าหน้าที่ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

แปลและสรุปความภาษาอังกฤษในพระราชหัตถเลขาฯ

แปล	นางพรรณวิภา	ปิยมปุตระ	เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน ๗ ๖
			กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย
สรุปความ	นางสาวกฤษณี	มหาวิทยาลัย	เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน ๘ ๖
			สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

พิมพ์และตรวจสอบเนื้อหาจากต้นฉบับพระราชหัตถเลขาฯ

นางสาวพวงเพชร	บูรณบุรีวานันท์	ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์
		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ประกอบซีดี จำนวน ๗,๐๐๐ ชุด : กรกฎาคม ๒๕๕๑

บทเพลงประกอบซีดีได้รับการอนุญาตจาก สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

การผลิตและการลอกเลียนหนังสือเล่มนี้ไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น

ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกระทรวงมหาดไทย

ISBN 978-974-458-221-8

พิมพ์โดย สำนักพิมพ์ เสมาธรรม กรุงเทพฯ โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๖-๕๑๒๐

ออกแบบปกและรูปเล่ม นายกอบเกียรติ สุพรรณพงศ์

